

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

ETICKÉ ASPEKTY OPATROVNICTVÍ

Vedoucí práce: PhDr. Roman Míčka, Th.D., Ph.D.

Autor práce: Bc. Petra Šimková
Studijní obor: Etika v sociální práci
Ročník: Druhý
Forma studia: Kombinovaná

2017

Prohlášení o samostatném zpracování práce a souhlas se zveřejněním práce

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. března 2017

Bc. Šimková Petra

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Romanu Míčkovi, Th.D., Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení mé diplomové práce a dále bych také chtěla poděkovat RSDr. Jánů Mišovičovi, CSc. za cenné rady ohledně výzkumu.

Obsah

ÚVOD	6
1 SVÉPRÁVNOST A MOŽNOSTI JEJÍHO OMEZENÍ	8
1.1 Svěprávnost.....	9
1.2 Omezení svěprávnosti.....	10
1.2.1 Řízení o svěprávnosti	12
1.3 Podmínky omezení svěprávnosti.....	15
1.3.1 Znalecký posudek.....	16
1.3.2 Doba omezení svěprávnosti.....	18
1.3.3 Neplatnost právního jednání.....	19
1.4 Alternativy méně omezujících opatření.....	20
1.4.1 Předběžné prohlášení.....	20
1.4.2 Nápomoc při rozhodování	21
1.4.3 Zastoupení členem domácnosti	21
1.5 Duševní poruchy	22
1.5.1 Komunikace s duševně nemocnými.....	26
2 OPATROVNICTVÍ	29
2.1 Vývoj institutu opatrovnictví.....	30
2.2 Vysvětlení základních pojmů	31
2.3 Výkon opatrovnictví.....	32
2.4 Typy opatrovníků.....	33
2.5 Základní podmínky pro výkon opatrovníka	34
2.6 Opatrovnická rada.....	36
2.7 Práva a povinnosti opatrovníka.....	37
3 VEŘEJNÉ OPATROVNICTVÍ	39
3.1 Veřejný opatrovník a sociální pracovník	39
3.1.1 Role veřejného opatrovníka	40
3.1.2 Role sociálního pracovníka.....	41
3.2 Osobnost veřejného opatrovníka.....	42
3.3 Problematika veřejného opatrovnictví na obcích	43
4 LIDSKOPRÁVNÍ OTÁZKY OPATROVNICTVÍ.....	47
4.1 Lidská práva	48
4.2 Lidskoprávní legislativa	49
4.2.1 Listina základních práv a svobod	49
4.2.2 Mezinárodní dokumenty	50
4.2.3 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením	51
4.2.4 Doporučení č. R 99 (4) Výborů ministrů členským státům	53
4.2.5 Zásady ochrany duševně nemocných	54
4.2.6 Občanský zákoník.....	54
4.3 Lidská práva a omezení svěprávnosti.....	56
5 ETICKÉ OTÁZKY OPATROVNICTVÍ	57
5.1 Etika v kontextu opatrovnictví	58
5.2 Etické zásady opatrovnictví.....	59
5.2.1 Respekt k autonomii	60

5.2.2	<i>Podpora klientova welfare</i>	61
5.2.3	<i>Princip rovnosti</i>	62
5.2.4	<i>Princip spravedlnosti</i>	62
5.3	<i>Hodnoty a opatrovnictví</i>	63
5.4	<i>Lidská důstojnost a opatrovnictví</i>	64
5.5	<i>Svoboda a opatrovnictví</i>	66
5.6	<i>Vztah mezi pracovníkem a klientem</i>	68
5.7	<i>Etický kodex veřejného opatrovníka</i>	69
5.7.1	<i>Etické problémové okruhy</i>	70
5.7.2	<i>Etická dilemata</i>	71
6	POHLED VEŘEJNÝCH OPATROVNÍKŮ	74
	ZÁVĚR	86
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	88
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	94
	SEZNAM PŘÍLOH	94
	SEZNAM GRAFŮ	94
	ABSTRAKT	96
	ABSTRACT	97

ÚVOD

Problematika opatrovnictví je v posledních letech velmi diskutované téma. Zatím se však stále čeká na nový zákon, který by se zabýval konkrétněji institutem opatrovnictví, a pomohl by tak vyřešit spoustu problematických oblastí. V posledních letech probíhá proces transformace sociálních služeb, kde nejde pouze o změnu způsobu bydlení, ale také o změnu filozofie v poskytování péče lidem se zdravotním postižením. Transformace se zaměřuje na podporu těchto lidí v co nejpřirozenějším prostředí, kteří potřebují určitou míru podpory v různých oblastech života. Model péče je nahrazován modelem podpory a sociálního začleňování. V souvislosti s tím i nový *Občanský zákoník* (dále jen NOZ) podporuje tuto změnu tím, že nově může být člověk pouze omezen ve svéprávnosti, přičemž je tento úkon brán v úvahu až jako krajní řešení, pokud člověku není možné poskytnout podporu jiným způsobem, jako např. nápomoc při rozhodování, nebo zastoupení členem domácnosti.

Postavení osob s trvalou duševní poruchou a osob s mentálním postižením bylo v právní úpravě před vydáním NOZ nedostatečné a v rozporu s *Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením* (dále jen Úmluva). Osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům nemohly samostatně činit žádné právní úkony, ani ty, které byly běžné (např. nemohly si koupit noviny, základní potřeby, nemohly cestovat MHD nebo udělovat souhlas k provedení běžných lékařských zákroků jako je návštěva lékaře, zubaře nebo preventivní prohlídka) a za takovou osobu rozhodoval opatrovník. NOZ již neumožňuje zcela zbavit člověka způsobilosti k právním úkonům, ale pouze jej omezit ve svéprávnosti. V souladu s Úmluvou je již nahlíženo na člověka jako na bytost, která je schopna se rozhodovat, avšak potřebuje určitou podporu.

Opatrovnictví má dvě linie. Nejprve je člověk omezen ve svých právech a následně je mu z tohoto důvodu ustanoven opatrovník, který má chránit jeho práva a zájmy. Má diplomová práce je zaměřena na veřejné opatrovnictví, které je vykonáváno obcí, v níž má opatrovanec bydliště. Tuto funkci pak nejčastěji zastupují právě sociální pracovníci popřípadě na malých obcích samotní starostové. Institut veřejného opatrovnictví je často diskutovaným tématem, a to hlavně z toho důvodu,

že chybí podrobná legislativa, která by veřejné opatrovnictví blíže specifikovala, nedostatečná kapacita pracovníků a také jejich odbornost.

Cílem mé práce je popsat problematiku veřejného opatrovnictví v současném praktickém a právním kontextu a následně upozornit na problémy a etické otázky, se kterými se veřejní opatrovníci při výkonu své funkce setkávají. Etické otázky opatrovnictví se dotýkají omezení lidských práv a svobod, při výkonu práce opatrovníka dochází k různým etickým dilematům. Veřejný opatrovník by měl mít základní přehled o duševních poruchách, mít znalosti v oblasti komunikace s duševně nemocnými a dokázat vytvořit s opatrovancem dobrý vztah založený na důvěře. Literární zdroje, o které se v diplomové práci opírám, jsou např. *Občanský zákoník č. 189/2012 Sb., Listina základních práv a svobod, Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, Zákon č. 202/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních*, dále např. od autorů Nečasové, Juríčkové, Mahrové, Prudíkové, Rittichové nebo Jankovského.

Pro zjištění problematiky veřejného opatrovnictví jsem zvolila kvalitativní výzkum, kde se formou polostrukturovaných rozhovorů budu dotazovat přímo pracovníků, kteří tuto funkci na obcích vykonávají. Ráda bych poukázala na to, co v současné době tyto pracovníky při výkonu funkce nejvíce trápí, co jim chybí nebo zda jsou naopak v této oblasti s dosavadním stavem opatrovnictví spokojeni.

1 SVÉPRÁVNOST A MOŽNOSTI JEJÍHO OMEZENÍ

První kapitola je věnována vymezení pojmu svéprávnost. Vysvětluje rozdíl mezi právní a duševní způsobilostí, kdy dosahuje člověk plné právní svéprávnosti. Jak už bylo v úvodu uvedeno, jedním z cílů mé práce je popsat podmínky omezení svéprávnosti, která je jedním z kroků před ustanovením opatrovníka. Tato část se zabývá kritérii, která je potřeba splnit pro omezení svéprávnosti a uvádí, kdo je oprávněn tento úkon činit. Dále se pak zabývá samotným omezením svéprávnosti. Blíže specifikuje, kdo může soudní řízení zahájit, co je důvodem k zahájení řízení, jaké údaje by měl návrh na omezení svéprávnosti obsahovat, případně co by měl navrhovatel doložit.

V další části je popsáno, jak probíhá soudní řízení o svéprávnosti, jaké má soud povinnosti, a čím se soud řídí při rozhodování. Rozhodnutí soudu nemůže být učiněno pouze na základě znaleckého posudku, ale soud musí vyslechnout i všechny pracovníky a osoby, které jsou v úzkém kontaktu s posuzovaným. Velmi přínosná je právě výpověď pracovníka sociální služby, který je v denním kontaktu s dotyčným a dokáže tak objektivně posoudit jeho schopnosti.

Znaleckému posudku je věnována samostatná kapitola, ve které je uvedeno, jaké informace musí soudní znalec z oboru psychiatrie zjišťovat. Také je popsána doba omezení svéprávnosti, která je nově v určitých případech prodloužena až na 5 let. To platí zejména pro osoby s Downovým syndromem, těžkou a hlubokou mentální retardací nebo stařeckou demencí, kde není pravděpodobné, že dojde ke zlepšení stavu člověka. Tato kapitola se také věnuje otázce, kdy je možné použít zneplatnění právního jednání, které je velmi často úkonem právě opatrovníků.

Závěrečná část se blíže zabývá alternativy méně omezujících opatření, které mají přednost před omezením svéprávnosti. Vysvětluje, v jakých případech je možné danou alternativu zvolit. Patří sem předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti. Úplný závěr je věnován oblasti duševních poruch, které jsou jednou ze základních podmínek pro omezení svéprávnosti.

1.1 Svěprávnost

Termín svěprávnost byl nahrazen v Občanském zákoníku dříve užívaným termínem právní způsobilost. Svěprávnost označuje způsobilost nabývat svým jednáním práva a zavazovat se k povinnostem, jednodušeji řečeno jde o schopnost právně jednat. Právní způsobilost zahrnuje způsobilost být nositelem práv a povinností a způsobilost právně jednat. Způsobilost právně jednat je podmínkou pro začlenění člověka do společnosti.

Rozlišována je způsobilost právní a duševní. Právní způsobilost je právem každého člověka a podstatou lidství. Každý člověk včetně lidí s postižením má právní způsobilost na základě lidství. Právo na právní způsobilost zahrnuje dvě části, které nelze od sebe oddělit – způsobilost být nositelem práv a povinností a způsobilost právně jednat. Duševní způsobilost je schopnost činit rozhodnutí. Ta se liší v závislosti na mnoha faktorech, na člověku, prostředí nebo situaci. Dle Úmluvy OSN nemůže být žádná diskriminující nálepka jako např. duševní porucha důvodem pro odepření právní způsobilosti.¹

Plné svěprávnosti dosahuje člověk zletilostí, tedy dovršením osmnáctého roku. Nezletilý jedinec je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřené rozumové a volní dospělosti.² U jedinců se s daným věkem předpokládá určitá vyspělost po psychické stránce, tím je zejména míněna rozpoznávací, intelektuální a volní složka. Dovršení právě osmnáctého roku věku předpokládá plnou způsobilost k právním úkonům, kdy člověk již dokáže rozpoznat následky svého jednání a je schopen jej ovládnout svou vůlí.

Princip fungování svěprávnosti si můžeme představit na příkladu z praxe. Např. šestileté dítě si může koupit zmrzlinu, ale ne už jízdní kolo, patnáctileté dítě si může koupit kolo, ale už ne auto, a osmnáctileté si může koupit cokoli i auto, pokud na to má dostatečné finance. Není-li osoba k nějakému jednání dostatečně svěprávná, musí mít pro toto jednání zástupce nebo opatrovníka. V prvním případě zástupce vzniká automaticky ze zákona, kdy zákonným zástupcem se stává ve většině případů rodič. V druhém případě je opatrovník ustanoven soudem, a nevzniká tudíž automaticky.

¹ QUIP, *Bílá kniha, K implementaci čl.12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením: Rovnost před zákonem.* [online], [cit. 2016-09-20]. Dostupné na WWW:

<<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/archive/026/002977.pdf?seek=1418153326>>

² Srov. *Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.*, § 30 – 31.

1.2 Omezení svéprávnosti

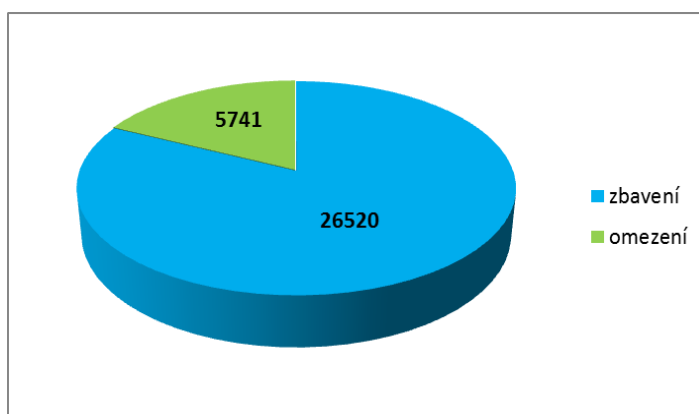
Existují situace, kdy zletilá osoba není schopna rozhodovat o svých záležitostech, a tudíž soud může rozhodnout o omezení svéprávnosti této osoby. Nový *Občanský zákoník* (dále jen NOZ) přinesl změnu, která již neumožňuje zcela zbavit svéprávnosti, ale pouze omezit. Tímto úkonem je kladen důraz na přirozená práva člověka.

NOZ uvádí, že omezení svéprávnosti je možné pouze, je-li to v zájmu jedince, jehož se to týká, po jeho zhlédnutí a s uznáním jeho práv a jeho jedinečnosti. Současně musí být stanoven rozsah a stupeň neschopnosti postarat se o vlastní záležitosti.³ „Omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření.“⁴

Jedinci se zdravotním postižením, které jim bránilo samostatně jednat, mohli být dle původního Občanského zákoníku (před rokem 2014) zcela zbaveni způsobilosti k právním úkonům. Podle některých odborníků docházelo k nadužívání tohoto institutu, kdy byli zcela zbavováni svéprávnosti i jedinci, kteří by však v některých oblastech každodenního života dokázali samostatně fungovat.

Graf č. 1 nám znázorňuje situaci v České republice, kterou zveřejnilo Národní centrum transformace sociálních služeb, kde je uveden **počet osob omezených nebo zbavených způsobilosti k právním úkonům k 31.12.2010.**

Graf č. 1

Zdroj: Národní centrum transformace sociálních služeb⁵

³ Srov. *Občanský zákoník* č. 89/2012 Sb, § 55, odst. 1.

⁴ Srov. tamtéž, § 55, odst. 2.

⁵ Srov. NÁRODNÍ CENTRUM TRANSFORMACE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB, *Analýza oblasti právní způsobilosti a opatrovnictví uživatelů sociálních služeb*, Praha, 2013, s. 8. [online], [cit. 2017-02-07]. Dostupné na WWW: <<http://www.trass.cz/wp-content/uploads/2016/02/analyza-pravni-zpusobilosti.pdf>>

Podle Švarce bylo zbavování svéprávnosti nadužíváno také proto, že vynést rozsudek o zbavení bylo mnohem jednodušší než o omezení svéprávnosti, kde bylo nutné blíže specifikovat, v jakých právech je osoba omezena. Zbavování způsobilosti bylo hojně využíváno příbuznými, kteří se obávali, že by mohli přijít o dědictví, obcemi, které nechtěly být obtěžovány stížnostmi, nebo bytovými družstvy, za účelem zbavení se nepohodlných nájemníků.⁶

Jak už výše bylo uvedeno, k omezení svéprávnosti jedince se přistupuje tehdy, hrozí-li závažná újma a nepostačuje mírnější méně omezující opatření jako např. předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování nebo zastoupení členem domácnosti. Rozhodnutí o omezení svéprávnosti nezabavuje jedince práva jednání v běžných záležitostech. I osoba omezená ve svéprávnosti může samostatně rozhodnout, že např. učiní návštěvu lékaře, protože jí bolí v krku. Při poskytování základní péče takového druhu není třeba, aby lékař žádal souhlas opatrovníka, avšak v některých případech je vhodné ho informovat.

Osoba, přestože je omezená ve svéprávnosti má právo být informována o svém zdravotním stavu a léčebném postupu, je-li schopna takové informace s ohledem na svůj zdravotní stav vnímat. I osoba omezená ve svéprávnosti, která není způsobilá posoudit poskytnutí zdravotních služeb či jejich důsledky, může udělit souhlas s poskytnutím těchto služeb, je-li udělení souhlasu pro daný úkon v souladu s jejími rozumovými a volnými schopnostmi. Pokud by nepostačovaly, má i tak právo vyjádřit svůj názor, který by měl být zohledněn s ohledem na dané okolnosti.

Úkon omezení svéprávnosti je oprávněn činit pouze soud, který zjišťuje názor člověka, o jehož svéprávnosti je rozhodováno. Soud stanovuje rozsah, v jakém není schopen člověk právně jednat pro duševní poruchu, která není jen přechodná. V rozhodnutí soudu je pak uveden rozsah omezení způsobilosti, v jakých záležitostech není daný jedinec schopen právně jednat.⁷ Z uvedeného vyplývá, že člověk může při omezení svéprávnosti činit pouze soudem vymezené právní úkony, anebo ty právní úkony, které nejsou v rozhodnutí vymezeny.

Jak už bylo uvedeno, soud uvádí konkrétní a konečný výčet úkonů, resp. právního jednání, které člověk není oprávněn činit. Přitom musí být nepochybně

⁶ Srov. ŠVARC, J. *Svéprávnost a její omezení. Neplatnost právního jednání* in *Psychiatrie pro praxi*, 2014. [online], [cit. 2016-07-11]. Dostupné na WWW: <<http://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2014/02/10.pdf>>

⁷ Srov. *Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.*, § 55 – 57.

prokázáno, kterého jednání není schopen a jaký má dopad tato skutečnost na jeho schopnosti postarat se o své záležitosti. Jde o posílení „funkčního modelu“ omezení způsobilosti, který vychází ze skutečnosti, že pro omezení způsobilosti právně jednat není rozhodující jaký je „deficit“ člověka“ v jeho schopnostech, ale zda má závažný vliv na život člověka, který vyžaduje zásah do jeho základních práv.⁸

Zákon uvádí, že rozhodnutí soudu o omezení nezabavuje člověka samostatně právně jednat v běžných záležitostech každodenního života.⁹ Tato myšlenka se snaží o zachování důstojnosti, avšak názory veřejnosti i odborníků se liší. V praxi může docházet ke kontroverzním situacím, kdy například jedinec, který není schopen vnímat dění kolem sebe, má svéprávnost pro nákup potravin, avšak se může stát, že takový jedinec může trpět hladu, protože nikdo nebude mít právo ho zastoupit v případě nákupu potravin. Tento příklad je poněkud extrémní, ale spíše ukazuje, že odstranění úplného zbavení svéprávnosti není promyšleno a dotaženo do konce.¹⁰

1.2.1 Řízení o svéprávnosti

Soudní řízení ve věcech svéprávnosti je upraveno zákonem č. 292/2013 Sb., *o zvláštních řízeních soudních*. Omezení ke svéprávnosti se volí např. v případech, pokud člověk trpí duševní poruchou, není schopen se sám o sebe postarat, není schopen sám nakládat s finančními prostředky, je lehce ovlivnitelný k podepisování smluv, nemá reálný náhled na svůj zdravotní stav, má sklony k sebepoškození nebo má sebevražedné úmysly.

➤ Zahájení řízení

Návrh na zahájení řízení o omezení či navrácení svéprávnosti může podat v podstatě kdokoliv, fyzická nebo právnická osoba. Nejčastěji to bývá zdravotnické zařízení či zařízení sociální péče, někdo z příbuzných nebo také obec, v níž má osoba trvalý pobyt. Jednoduše řečeno, řízení může zahájit kdokoliv, jehož právní zájmy mohou být

⁸ Srov. MINISTERSTVO VNITRA, *Základní informace pro obce, jako veřejné opatrovníky*, s.10

⁹ Srov. *Občanský zákoník* č. 89/2012 Sb., § 64.

¹⁰ SEMBOL, J. *Svéprávnost a možnosti jejího omezení podle nového občanského zákoníku* 2014. [online], [cit. 28.7.2016]. Dostupné na WWW:

<<http://www.hajduk.cz/svepravnost-a-moznosti-jejeho-omezeni-podle-noveho-obcanskeho-zakoniku>>

ohroženy.¹¹ Řízení nemusí být zahájeno pouze na návrh, ale může být zahájeno i bez návrhu.

V návrhu musí být jasné udání důvodu, pro který navrhovatel považuje svůj návrh za důvodný, a že užití mírnějších a méně omezujících opatření není možné. Pokud je návrh podaný jiným subjektem než státním orgánem či zdravotnickým ústavem, může být soudem navrhovateli uloženo, aby doložil lékařskou zprávu o duševním stavu osoby, o jejíž svéprávnosti je jednáno. Není-li tak ve stanovené lhůtě učiněno, je řízení soudem zastaveno.¹² MDAC (Centrum advokacie duševně postižených) uvádí, že vyžádání předložení lékařské zprávy o duševním stavu dané osoby se snaží zabránit zneužívání řízení (např. ze strany rodiny). Je na samotném uvážení soudu, zda zprávu požadovat bude či nikoliv.¹³

Osoba, které byla svéprávnost omezena, může podat návrh na zrušení či změnu rozhodnutí. Pokud je jeho návrh opakovaně zamítnut a nelze očekávat zlepšení jeho stavu, je soud oprávněn rozhodnout na přiměřenou dobu (max. po dobu 6 měsíců), že mu toto právo nepřísluší.¹⁴ Návrh musí obsahovat skutečnosti, které jsou předpokladem k omezení svéprávnosti (existenci duševní poruchy, hrozby závažnou újmu, pokud nebude svéprávnost omezena a nedostatečnost méně omezujících opatření).

Dále je potřeba v návrhu o posuzovaném uvést:

- **„osobní stav** (zda má manžela, děti),
- **zdravotní stav** (jak dlouho duševní choroba trvá, zda se může v průběhu doby zlepšit)
- **rozpoznávací schopnosti** (v jakých oblastech a do jaké míry byla narušena jeho schopnost myslet a rozhodovat se)
- **každodenní fungování** (zda zná hodnotu peněz, dokáže posoudit potřebu zdravotních služeb, zda je schopen postarat se o dům či byt, jaké konkrétní situace musí řešit a zda je schopen je pochopit)

¹¹ MDAC, *Opatrovnictví a lidská práva v České republice, Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví*, s. 29, 2007. [online], [cit. 2016-11-07]. Dostupné na WWW: <http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/Czech_Guardianship_and_Human_Rights_in_the_Czech%20Republic.pdf>

¹² Srov. Zákon č. 292/2013, *o zvláštních řízeních soudních*, v platném znění, § 35, odst. 2.

¹³ MDAC, *Opatrovnictví a lidská práva v České republice, Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví*, s. 29, 2007. [online], [cit. 2016-11-07]. Dostupné na WWW: <http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/Czech_Guardianship_and_Human_Rights_in_the_Czech%20Republic.pdf>

¹⁴ Srov. Zákon č. 292/2013, *o zvláštních řízeních soudních*, v platném znění, § 35, odst. 3.

- *zda využívá nějaké formy podpory (v rámci přirozeného sociálního prostředí nebo sociální služby, zda podpora kompenzuje jeho postižení, nebo rizika plynoucí z jeho situace v oblasti právního jednání)*
- *co je pro člověka důležité, jak si představuje uspořádání své situace (zda si přeje, aby mu byl jmenován opatrovník, kde chce žít, zda chce o svých záležitostech rozhodovat sám nebo s nápomocí)*
- *jaká konkrétní závažná újma mu hrozí, která vyžaduje omezení svéprávnosti*
- *proč nestačí, aby mu někdo napomáhal při rozhodování (že není nikdo, kdo by byl ochoten smlouvu uzavřít, že asistence nestačí, protože posuzovaný rady nechápe), proč není možné zastoupení členem domácnosti (žádný člen domácnosti posuzovaného nechce zastupovat, posuzovaný nikoho takového nemá, je třeba činit jiná jednání než obvyklé záležitosti) a **nestačí ani opatrovnictví bez omezení svéprávnosti.**“¹⁵*

➤ Průběh řízení

Po zahájení řízení soud vyslechne posuzovanou osobu, znalce, ošetřujícího lékaře posuzovaného, jeho opatrovníka a provede další vhodné důkazy. Zhlédnout posuzovaného musí vždy.¹⁶ Povinností soudu je vyvinout potřebné úsilí k tomu, aby zjistil názor člověka, o jehož svéprávnosti je rozhodováno. Od výsledku může být upuštěno v případě, že nelze výsledek provést nebo by posuzovanému hrozila provedením výsledku zdravotní újma.

Je-li to nezbytné a nelze-li toho dosáhnout jinak, může soud na návrh znalce nařídit, aby byl posuzovaný vyšetřován ve zdravotním ústavu po dobu maximálně 4 týdnů.¹⁷ Při rozhodování je potřeba zvážit, zda nepostačuje k ochraně člověka jiný méně omezující prostředek než omezení svéprávnosti, a není-li to možné, musí soud pečlivě zvážit, které právní úkony posuzované osobě omezí. Velice důležité je vyjádření odborníka, zda člověk skutečně trpí duševní poruchou.

Důležitým dokumentem je zde posudek znalce z oboru psychiatrie. Soud zjišťuje, zda posuzovaná osoba trpí v současné době duševní poruchou, není-li tato porucha jen přechodného rázu, o jakou poruchu se jedná, a jaké má porucha

¹⁵ LAVICKÝ, P. *Zákon o zvláštních řízeních soudních, Praktický komentář, § 35 Obsahové náležitosti návrhu.*

¹⁶ Srov. Zákon č. 292/2013, *o zvláštních řízeních soudních*, v platném znění, § 38, odst. 1 - 2.

¹⁷ Srov. *tamtéž*, § 38, odst.3.

z lékařského hlediska obecné příznaky. Další otázkou je, zda duševní porucha ovlivňuje volní a rozpoznávací schopnost vzhledem k chování a uspokojování životních potřeb. Zjišťuje se, jak je posuzovaný schopen samostatně nakládat s majetkem a v jakém rozsahu.

Soud nestaví pouze na znalecké výpovědi, ale také zjišťuje osobní poměry posuzované osoby, výpovědi blízkých osob a pracovníků zařízení, kteří jsou s osobou v úzkém kontaktu. Velmi přínosné je i vyjádření osob poskytující posuzovanému sociální službu, kteří jsou s ním v pravidelném kontaktu a dokáží tak poskytnout důležité informace o klientovi a zabránit případně neúčelnému omezení svéprávnosti.

Právě poskytovatel sociální služby má aktuální informace o schopnostech, osobnosti a životní situaci klienta, dokáže posoudit, zda je schopen samostatně hospodařit s určitou finanční částkou, zda se pohybuje sám mimo zařízení. Výhodou u pobytové služby je, že s klientem jedná denně na rozdíl od hodinového setkání nad testy schopností, a tudíž posouzení jeho schopností, které předkládá poskytovatel služby je objektivní.

Ze zjištěných odpovědí pak soud zváží v jakém rozsahu je potřeba posuzovanou osobu omezit v její svéprávnosti a v jakých úkonech je osoba schopna samostatně jednat. O omezení svéprávnosti vydá soud rozhodnutí, kde je vymezen rozsah omezení, kdy není posuzovaný oprávněn samostatně jednat, případně i dobu, po kterou právní účinky platí. Současně je v tomto rozhodnutí ustanoven opatrovník, nad kterým soud dohlíží, zda plní řádně povinnosti. Pokud soud u posuzovaného dojde k závěru, že vzhledem k jeho zájmům postačuje mírnější méně omezující opatření, může rozhodnout o schválení smlouvy o nápomoci, zastoupení členem domácnosti nebo rozhodnout o jmenování opatrovníka.¹⁸

1.3 Podmínky omezení svéprávnosti

Rozhodování o svéprávnosti má závažný dopad do osobní integrity posuzovaného, proto je důležité, aby vydané rozhodnutí důsledně naplňovalo zákonné náležitosti, sledovalo smysl a účel institutu omezení v každém individuálním případě.

¹⁸ Srov. Zákon č. 292/2013, o zvláštních řízeních soudních, v platném znění, § 39.

Předpokladem omezení svéprávnosti u posuzovaného je duševní porucha ne přechodného rázu. Ta však není nutně dostačující podmínkou a je potřeba, aby byly splněny i další podmínky:

- Omezení je v zájmu člověka
- Soud zhlédne posuzovaného
- Soud uzná jeho práva a osobní jedinečnosti
- Soud vezme v úvahu rozsah a stupeň neschopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti
- Mírnější a méně omezující opatření vzhledem k zájmům posuzovaného nepostačí¹⁹

Jednou z podmínek k omezení svéprávnosti je zhlédnutí osoby „soudem“. Tím je myšleno, že s posuzovanou osobou by se měl příslušný soudce osobně setkat. V odůvodněných případech, kdy je přezkoumávána svéprávnost osob, které v minulosti již soudce zhlédl a jejichž zdravotní stav je na základě lékařského vyšetření takové povahy, že nelze očekávat zlepšení, je možné, aby tato povinnost přešla na vyššího soudního úředníka či soudcovu asistenta. V ostatních případech je však nutné, aby posuzovanou osobu zhlédl soudce osobně.²⁰

1.3.1 Znalecký posudek

V řízení o posouzení svéprávnosti má zásadní význam znalecký posudek, který je důkazním prostředkem, avšak neměl by být jediným zdrojem, na jehož základě je následně svéprávnost omezena. Obsah znaleckého posudku stanoví existenci duševní poruchy a také zhodnotí, zda se nejedná pouze o přechodnou poruchu.

Nově je od roku 2017 upraven § 38 zákona č. 292/2013, *o zvláštních řízeních soudních*, kde je umožněno upuštění od znaleckého posudku, což do roku 2016 bylo nutné předložit při každém posouzení svéprávnosti. V odst. 4) je uvedeno: *„Rozhoduje-li soud o prodloužení doby omezení svéprávnosti a je-li zjevné, že stav posuzovaného se oproti rozhodnutí o omezení svéprávnosti či poslednímu rozhodnutí*

¹⁹ Srov. LAVICKÝ, P. *Zákon o zvláštních řízeních soudních, Praktický komentář*, § 38.

²⁰ Srov. ČESKÁ JUSTICE, *Osobní setkání kvůli svéprávnosti nemusí konat výhradně soudci*, 2016. [online], [cit. 2016-11-11]. Dostupné na WWW: <<http://www.ceska-justice.cz/2016/04/osobni-setkani-kvuli-svepravnosti-nemusi-konat-vyhradne-soudci/>>

o prodloužení nezměnil, může upustit od provedení důkazu novým znaleckým posudkem a výsledkem znalce a nahradit jej jiným důkazem, zejména písemnou zprávou ošetřujícího lékaře ve spojení s naposledy vypracovaným znaleckým posudkem: výslech znalce, který jej vypracoval, se v takovém případě nevyžaduje.“²¹

Je zapotřebí, aby před zadáním posudku byly náležitě zjištěny skutečnosti, z nichž pak znalec vychází při sepsání posudku. Znalce ustanoví soud a vymezí mu dle konkrétního případu, jakými skutečnostmi se má zabývat a také je mu stanovena lhůta, do kdy má být posudek proveden. Znalec musí zodpovědět zejména tyto dotazy:

- ✓ zda posuzovaný trpí duševní poruchou, která není jen přechodná
- ✓ o jakou poruchu se jedná a zda je léčbou ovlivnitelná
- ✓ zda porucha ovlivňuje schopnost právně jednat
- ✓ zda je posuzovaný schopen samostatně nakládat s finančními prostředky
- ✓ zda může posuzovaný spravovat své jmění
- ✓ zda je schopen porozumět důsledkům uzavření kupní, darovací či jiné smlouvy aj.²²

Na základě zjištěných informací v posudku pak soud provede dokazování důkazními prostředky. Jedná se o zprávy a výslech osob poskytujících posuzovanému přirozenou a odbornou podporu v různých oblastech života. Znalec nemusí znát právní důsledky, ani podmínky právních jednání či odpovědnosti, a proto je velmi obtížné vyjadřovat se k tomu, do jaké míry je schopen se v nich orientovat posuzovaný.

Z uvedeného vyplývá, že samotné posouzení právně jednat v jednotlivých oblastech pak náleží pouze soudu. Nutno je také podotknout, že přestože je znalecký posudek klíčovým důkazním prostředkem, neměl by být jediným důkazem, podle kterého se soud rozhoduje. V rozhodování by měli být brány také vyjádření ostatních osob, které jsou v kontaktu s posuzovaným a také shlednutí samotné osoby, o jejíž svéprávnosti se jedná.

²¹ Zákon 292/2013, o zvláštních řízeních soudních, v platném znění, § 38, odst.4).

²² Srov. LAVICKÝ, P. *Zákon o zvláštních řízeních soudních, Praktický komentář*, § 38.

1.3.2 Doba omezení svéprávnosti

Jak už bylo výše uvedeno, omezení svéprávnosti nahradilo v NOZ plné zbavení svéprávnosti osoby a je limitováno určitou časovou lhůtou, po kterou omezení práv jedince trvá. Svéprávnost může být omezena soudem na dobu potřebnou k vyřízení určité záležitosti. Maximální doba omezení do roku 2016 činila 3 roky. Tento proces vyvíjel velký tlak na rychlost rozhodování soudů, kdy každé 3 roky musely zkoumat posuzovanou osobu a zjišťovat, zda se nezměnily okolnosti.

Nově je nyní upravena lhůta na omezení svéprávnosti v NOZ, kde se uvádí v § 59 odst.1) : *„Soud může svéprávnost omezit v souvislosti s určitou záležitostí na dobu nutnou pro její vyřízení, nebo na jinak určenou určitou dobu, nejdéle na tři roky. Je-li zjevné, že se stav člověka v této době nezlepší, může soud svéprávnost omezit na dobu delší, nejdéle však na pět let“.*²³ Změna v prodloužení lhůty pro omezení svéprávnosti reaguje na připomínky soudní a uživatelské praxe. Jedná se o náročnou agendu posuzování svéprávnosti, která zatěžovala dotčené osoby (justici i posuzovanou osobu). Na zvážení soudu tak zůstává, zda osobu omezí pouze na tři roky či kratší dobu anebo zvolí 5 letou lhůtu. U osob se závažnou duševní poruchou, u nichž není pravděpodobné, že dojde ke zlepšení stavu člověka, je nerozumné přezkoumávat stav každé tři roky, a doporučuje se zvolit maximální pětiletou lhůtu. Trvalost duševní poruchy je např. u osob s Downovým syndromem, těžkou či hlubokou mentální retardací, stařeckou demencí nebo u osob trpících autismem.²⁴

Po uplynutí této doby právní účinky omezení zanikají. Pokud je však zahájeno v této době řízení o prodloužení doby omezení, zůstávají právní účinky původního rozhodnutí do doby vydání nového rozhodnutí. Nejdéle však platí prodloužení o 1 rok nad uvedenou maximální dobu omezení. Nestihne-li se v této lhůtě vydat nové rozhodnutí pro posuzovanou osobu, pak její omezení zaniká, a osoba se stává svéprávnou. Pokud dojde ke změně skutečností posuzované osoby, může soud své rozhodnutí změnit či zrušit, a to i bez návrhu. Návrh na zrušení či změnu rozhodnutí soudu může podat i osoba, jejíž svéprávnost byla omezena.²⁵

²³ Zákon 89/2012, Občanský zákoník, v platném znění, § 59, odst.1)

²⁴ Srov. POSLANECKÁ SNĚMOVNA, Důvodová zpráva, § 59 in Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012, občanský zákoník a další související zákony, s. 22.

²⁵ Srov. *Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.*, § 60.

1.3.3 Neplatnost právního jednání

Neplatnost právního jednání blíže popisuje *Občanský zákoník*. Ustanovení § 581 NOZ přímo uvádí v odst.1 a 2: „*Neplatné je právní jednání, které se přičí dobrým mravům, jakož i právní jednání, které odporuje zákonu, pokud to smysl a účel zákona vyžaduje. Neplatné je právní jednání, pokud má být podle něho plněno něco nemožného.*“²⁶ Za dobré mravy jsou pokládány obecně uznávané a etické zásady, jejichž dodržování pomáhají zajišťovat právní normy. Dalším důvodem neplatnosti právního jednání je jednání osoby nesvéprávné, osoby svéprávné jednající v duševní poruše, pro kterou není schopna právně jednat, nedostatek formy právního jednání nebo také v případě omylu.²⁷

Svéprávnost nabývá člověk zletilostí, tj. dovršením 18 roku věku, jak už bylo uvedeno výše. Před nabytím zletilosti lze nabýt svéprávnost přiznáním svéprávnosti (§37 NOZ) nebo uzavřením manželství (§655 NOZ). V případě člověka jednajícího v duševní poruše musí být rozhodnutí učiněno s jednoznačnými a přesvědčivými důkazy. Přesněji řečeno musí být prokázáno, že dotyčný nebyl schopen pro duševní poruchu posoudit následky svého jednání nebo nebyl schopen své jednání ovládnout.

Zneplatnění právního jednání osoby omezené ve způsobilosti mnohdy právě řeší opatrovníci u svých opatrovanců. V praxi se stává, že u opatrovance jsou zjištěny exekuce, protože například dotyčný podepsal na ulici smlouvu s telefonním operátorem, své závazky neplatí a jeho dluh samozřejmě narůstá. Opatrovník má pak možnost podat u soudu návrh na zneplatnění právního jednání, kdy bude uzavřená smlouva považována za neplatnou, avšak vzniklý dluh musí přesto uhradit, ale bez dalších pokut a vedlejších poplatků. Smlouvy uzavřené bývalým opatrovníkem nebo samotným jedincem před omezením svéprávnosti, zůstávají v platnosti a nemění se v důsledku změny opatrovníka. Protistrana musí být informována o změně opatrovníka.²⁸

²⁶ *Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.*, § 581.

²⁷ Srov. *Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.*, § 581 – § 583.

²⁸ Srov. INSTAND, z.ú., *Metodika výkonu opatrovnictví*, s. 25.

1.4 Alternativy méně omezujících opatření

V této kapitole bych chtěla přiblížit, jaká jsou možná méně omezující opatření, která předcházejí omezení svéprávnosti člověka. Jedná se o řízení umožňující podpůrné opatření při narušení schopnosti zletilého právně jednat. Použití podpůrných opatření má přednost před omezením svéprávnosti. Právní řád dříve neumožňoval činit platná pořízení pro případ vlastní nesvéprávnosti či omezení svéprávnosti. Ochrana těchto osob spočívala v omezení či zbavení způsobilosti k právním úkonům. NOZ se snaží ponechat co nejširší prostor rozhodnutí člověka k tomu, co z vlastní iniciativy projeví a uskuteční.²⁹ Těmito podpůrnými opatřeními jsou předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti.

1.4.1 Předběžné prohlášení

Předběžné prohlášení je upraveno v § 38 až 44 NOZ. Jedná o projev vůle člověka učiněný pro případ, že v budoucnu nebude schopen spravovat vlastní záležitosti. „V očekávání vlastní nezpůsobilosti právně jednat může člověk projevit vůli, aby byly jeho záležitosti spravovány určitým způsobem, nebo aby je spravovala určitá osoba, nebo aby se určitá osoba stala jeho opatrovníkem.“³⁰

Člověk s počínající demencí nebo např. Alzheimerovou chorobou apod. může projevit svou vůli a stanovit v prohlášení zejména o tom:

- ✓ Jakým způsobem má být spravován jeho majetek
- ✓ Kdo ho má spravovat
- ✓ Kdo má být ustanoven opatrovníkem
- ✓ Kde chce dožít apod.

Předběžné prohlášení je možné pořídit veřejnou listinou - notářským zápisem nebo soukromou listinou, která musí mít určité náležitosti jako datum, potvrzení dvěma svědky včetně jejich údajů, podle kterých je možné zjistit jména osob, bydliště a datum narození.³¹

²⁹ Srov. WIPPLINGEROVÁ, M. ZAHRADNÍKOVÁ, R. SPURNÁ, K. *Zvláštní řízení soudní, Právní monografie*, 2. opravené vydání, kap. 6.

³⁰ *Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.*, § 38.

³¹ Srov. Tamtéž.

1.4.2 Nápomoc při rozhodování

Toto opatření je blíže upraveno v § 45 NOZ. V některých případech je možné, že člověk s duševní poruchou, která mu při rozhodování činí potíže, může mít tzv. podpůrce, tedy osobu, která mu pomáhá rozhodnout se a jedná s ním, aniž by byl jedinec omezen ve svéprávnosti. Podpůrce není zástupcem ani zmocněncem dané osoby a nemůže tedy jednat či rozhodovat přímo za něj.

Cílem je umožnit osobě dostatek prostoru pro vlastní vůli a právní jednání. Tato alternativa může být využívána u osob s lehkým mentálním postižením nebo u osob trpících demencí, u kterých je potřeba delšího vysvětlení záležitosti a delšího času na rozmyšlenou. Osoba využívající nápomoc může být tedy plně svéprávná, ale není také vyloučeno, aby byla v určitém rozsahu omezena ve svéprávnosti nebo měla jen jmenovaného opatrovníka, např. pro správu finančních záležitostí a v ostatních záležitostech, ve kterých by mohla jednat samostatně, by mohla využít služeb podpůrce. Zda pomoci podpůrce využije a přizve jej k jednání je zcela na vůli samotné osoby.

O nápomoci mezi podpůrcem a podporovaným se uzavírá smlouva podléhající schválení soudu. Smlouva musí být respektována, a pokud člověk požaduje, aby při určitém právním jednání byl přítomen i jeho podpůrce, musí mu to být umožněno. Rozhodnutí z jednání však musí říci podporovaný (např. při udělení souhlasu s poskytnutím zdravotních služeb). Jestliže podpůrce poruší své povinnosti, může soud podpůrce odvolat. Podnět k tomu může podat kdokoliv, kdo se o závadném jednání dozví. Může to být např. lékař, příbuzný nebo sociální pracovník.³²

1.4.3 Zastoupení členem domácnosti

Tento druh opatření přichází v úvahu v případech, kdy člověk trpící duševní poruchou brání mu samostatně právně jednat, a dotyčný nemá jiného zástupce. Z řad členů domácnosti si pak může zvolit zástupce. Zastoupení se vztahuje na běžné záležitosti v životě zastoupeného jako např. v oblasti poskytování běžné zdravotní a sociální služby, žádosti sociálních dávek jako jsou dávky státní sociální podpory a sociálního zabezpečení a dávky pomoci v hmotné nouzi. Zástupce může také převzít

³² Srov. HRUBÁ, E. Nový Občanský zákoník přináší nové možnosti v podporovaném rozhodování in *Sborník článků k problematice opatrovnictví a svéprávnost*, s.5.

předepsané léky, objednat zastoupeného na prohlídku k lékaři, udělit souhlas s provedením zdravotního úkonu, není-li osoba schopna udělit souhlas sama a tento úkon nevede k zásahu do duševní či tělesné integrity s trvalými následky. Z uvedeného vyplývá, že např. nemůže zástupce udělit souhlas ke sterilizaci nebo amputaci končetiny zastoupeného.

Zástupce jedná vždy v zájmu zastoupeného, pomáhá mu a realizuje praktické záležitosti každodenního života, které zastoupený vzhledem ke své duševní poruše nemůže učinit. Přání zastoupeného by měla být zástupcem respektována, jsou-li s ohledem na situaci možná a není-li to v rozporu s právem nebo neohrožuje-li to zdraví zastoupeného. V případě, kdy dochází k rozporu s právem nebo ohrožením zdraví a života, zástupce nemusí názor a stanovisko zastoupeného akceptovat.³³

1.5 Duševní poruchy

Již v předešlé části věnované omezení svéprávnosti jsem popsala podmínky, které musí být splněny, aby mohl být jedinec ve svých právech omezen. Jednou z podmínek je existence duševní poruchy ne přechodného rázu. Pokládám proto za vhodné věnovat pozornost duševním poruchám, které mohou vést až k omezení způsobilosti k právním úkonům. Podle mého mínění by měl mít opatrovník základní znalosti o duševních poruchách a znát jejich projevy.

Specializovaným oborem oblasti duševních poruch je psychiatrie, která se zabývá prevencí, diagnostikou, léčbou, rehabilitací a výzkumem duševních poruch. Duševní poruchy jsou příčinou mnoha faktorů. Probíhají často dlouhodobě, některé mají periodický průběh, zkracují život a řada z nich se obtížně léčí. Mezinárodní klasifikace nemocí rozlišuje celou škálu duševních poruch a poruch chování. V praxi je využívána soudními znalci z oboru psychiatrie. Duševní poruchy představují širokou škálu onemocnění a jsou označovány písmenem F.

Nejčastější duševní poruchy vedoucí ke zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům v letech 2006 – 2008 byly dle odborného výzkumu tyto:

- Mentální retardace
- Organické duševní poruchy, včetně symptomatických

³³ Srov. HRUBÁ, E. Nový Občanský zákoník přináší nové možnosti v podporovaném rozhodování in *Sborník článků k problematice opatrovnictví a svéprávnost*, s. 5 - 6.

- Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy
- Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek
- Afektivní poruchy
- Poruchy psychického vývoje
- Poruchy osobnosti a chování u dospělých ³⁴

➤ **Mentální retardace (F70 – F79)**

Jedná se o závažnou poruchu osobnosti. Jde o stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který je charakterizován porušením dovedností. Projevuje se během vývojového období a postihuje všechny složky inteligence; poznávací, řečové, motorické a sociální schopnosti. Může se vyskytnout i s jinými somatickými nebo duševními poruchami. Intelektuální schopnosti a sociální přizpůsobivost se mohou měnit v průběhu času. Hodnoty se mohou i zlepšovat rehabilitací a cvičením. Stupeň se měří standardizovanými testy inteligence. Dle závažnosti poruchy se rozlišuje:

- **Lehká mentální retardace** (IQ 50 – 69)
U dospělých odpovídá mentálnímu věku 9 - 12 let. Vyskytují se obtíže při školní výuce. V dospělosti jsou mnozí schopni práce a dokáží udržovat sociální vztahy.
- **Střední mentální retardace** (IQ 35 – 49)
U dospělých odpovídá mentálnímu věku 6 – 9 let. Objevuje se vývojové opoždění v dětství. Mnozí se však dokáží vyvinout k určité hranici soběstačnosti a nezávislosti, dosáhnou přiměřené komunikace a školních dovedností. Dospělí potřebují určitý stupeň podpory k práci a k činnosti ve společnosti.
- **Těžká mentální retardace** (IQ 20 – 34)
U dospělých odpovídá mentálnímu věku 3 – 6 let. Stav vyžaduje trvalou potřebu podpory.
- **Hluboká mentální retardace** (IQ max. 20)
U dospělých odpovídá mentálnímu věku pod 3 roky. Způsobuje nesamostatnost a potřebu pomoci při pohybování, komunikaci a hygienické péči. ³⁵

„V případech hluboké, těžké a střední mentální retardace se soudní znalci z oboru psychiatrie obvykle přiklánějí k doporučením k úplnému zbavení způsobilosti k právním

³⁴ Srov. JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, s. 41-43.

³⁵ Srov. SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE, *MKN 10, Poruchy duševní a poruchy chování*, [online], [cit. 2016-08-21]. Dostupné na WWW: < <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F70-F79.html> >

úkonům. U lehké mentální retardace se přiklání spíše k omezení způsobilosti pro nakládání s vyššími finančními a majetkovými hodnotami.“³⁶

➤ **Organické duševní poruchy včetně symptomatických (F00 – F09)**

Patří sem skupina duševních poruch, u nichž je prokazatelná etiologie u mozkového onemocnění, poranění mozku nebo jiného poškození vedoucího k mozkové dysfunkci. Tato dysfunkce může být primární nebo sekundární, kdy je mozek postižen jako jeden z mnoha orgánů nebo tělesných systémů. Patří sem zejména demence a jiné poruchy kognitivních funkcí. U demencí je charakteristickým znakem úbytek kognitivních funkcí, paměti a intelektu. Výsledkem procesu demence je narušení duševních a funkčních schopností a tento proces vede ke ztrátě soběstačnosti. Nejvýznamnějším rizikovým faktorem je věk. Čím vyšší věk, tím vyšší riziko demence. Ve věku 81 let a více je postiženo cca 15 % populace a u věku 90 a více je postiženo více než 30% populace. Nejčastěji vyskytující se demence jsou:

- Demence u Alzheimerovy nemoci
- Vaskulární demence³⁷

➤ **Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy (F20 – F29)**

Tyto skupiny jsou charakteristické deformací myšlení a vnímání.

▪ **Schizofrenie**

Typickým znakem u schizofrenických poruch jsou podstatné deformace myšlení a vnímání. Psychopatologické jevy zahrnují ozvučování myšlenek, vkládání myšlenek, odnímání či vysílání myšlenek, dále bludné vnímání a bludy ovládání, sluchové halucinace, poruchy myšlení a negativní příznaky.³⁸ Nemocní se jeví agresivně, napadnou osobu, kterou obviňují z pronásledování apod. Schizofrenie je léčitelné duševní onemocnění.

▪ **Poruchy s trvalými bludy**

Jedná se o poruchu s jedním nebo více bludy, které vzájemně souvisejí a přetrvávají i celý život.

³⁶ JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, s. 44.

³⁷ Srov. tamtéž, s. 44 – 45.

³⁸ Srov. SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE, *MKN 10, Poruchy duševní a poruchy chování*, [online], [cit. 2016-08-21]. Dostupné na WWW: <<http://www.uzis.cz/cz/mkn/F20-F29.html>>

▪ **Schizoafektivní poruchy**

Porucha se projevuje základními příznaky schizofrenními i afektivními. Může mít afektivní složky depresivního, manického nebo smíšeného typu.

Diagnóza schizofrenie neznamená automaticky ztrátu způsobilosti nebo její omezení. Pokud znalci zjistí poruchu ve stadiu rozpadu osobnosti, obvykle úplné zbavení způsobilosti k právním úkonům doporučují.³⁹

➤ **Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek (F10 – F19)**

Jde o onemocnění, které mají společného jmenovatele, tj. užívání psychoaktivních substancí. Nejčastěji užívanou psychoaktivní látkou je v ČR alkohol. Ten působí útlum a intoxikaci centrálního nervového systému. U pokročilého alkoholismu s degradací osobnosti a intelektových funkcí je vhodné uvažovat o posouzení způsobilosti k právním úkonům, zejména v souvislosti s majetkovými hodnotami.

➤ **Afektivní poruchy (F30 – F39)**

Jde o onemocnění, kde je charakteristická porucha afektivity nebo nálady směrem k depresi, která může být doprovázena úzkostí nebo směrem k euforii. Prvotní fáze je vyvolána stresovou událostí či situací. Chorobně zvýšená nálada může mít podobu hypomanie, která se projevuje zvýšenou aktivitou, neklidem, narušenou koncentrací, roztržitostí apod., nebo manie, která představuje vystupňování těchto uvedených příznaků. Dle MKN-10 sem patří tyto skupiny poruch:

- ✓ **Manická fáze**
- ✓ **Bipolární afektivní porucha**
- ✓ **Depresivní fáze**
- ✓ **Periodická depresivní porucha**
- ✓ **Perzistentní afektivní poruchy (poruchy nálady)**
- ✓ **Jiné afektivní poruchy**⁴⁰

Tito jedinci mohou díky zvýšenému sebevědomí a patické náladě např. uzavřít nevýhodnou smlouvu. Pod vlivem těžké deprese mohou jedinci např. rozdat majetek.

³⁹ Srov. JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, s. 46

⁴⁰ Srov. SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE, *MKN 10, Poruchy duševní a poruchy chování*, [online], [cit. 2016-08-21]. Dostupné na WWW: <<http://www.uzis.cz/cz/mkn/F30-F39.html>>

Jestliže je prokazatelné, že tento právní úkon byl motivován vážnou duševní poruchou, může být hodnocen jako neplatný.

➤ **Poruchy osobnosti a chování u dospělých (F60 – F69)**

Představují různé stavy a vzorce chování klinického významu, které přetrvávají a objevují se jako vyjádření určitého životního stylu jedince a jeho vztahu k sobě i druhým. Jedinec má určité povahové vlastnosti, kterými trpí on sám nebo jeho okolí. U některých povahových vlastností se intenzita s věkem snižuje, např. agresivita a u jiných se naopak zvyšuje, např. egocentrismus, vztahovačnost.

➤ **Poruchy psychického vývoje (F80 – F89)**

Tyto poruchy začínají vždy v kojeneckém věku nebo dětství. Dochází k postižení či opoždění ve vývoji funkcí, které mají vztah k biologickému zrání centrální nervové soustavy. Dochází k postižení řeči, prostorové orientace a motorické koordinace.

1.5.1 Komunikace s duševně nemocnými

Péče o opatrovance vyžaduje osobní kontakt s opatrovníkem, proto je tato část věnována komunikaci s duševně nemocnými. Opatrovník by měl mít znalosti o tom, jak komunikovat s touto skupinou, vědět jak reagovat na dané situace. K vytvoření dobrého vztahu a vzájemné spolupráce s klientem slouží rozhovor. Vzájemná komunikace umožňuje pochopení potřeb, vyjadřování přání, formulaci plánování života k naplnění očekávání uživatele od poskytované služby. Důležitou dovedností je schopnost aktivního naslouchání.⁴¹

Komunikace je schopnost dorozumět se a porozumět, a to mluvenou srozumitelnou řečí a psanou zprávou, používat běžné komunikační prostředky.⁴² Jde o prostředek dorozumívání mezi lidmi a je současně podmínkou existence sociálního systému. Umožňuje začlenit se do společnosti, v pomáhajících profesích slouží k navázání kvalitních vztahů. Komunikace patří mezi dovednosti, které je třeba rozvíjet. Ztráta komunikace může ohrozit vztahy v sociální skupině.⁴³ Komunikace je

⁴¹ Srov. MATOUŠEK, O. a kol., *Metody a řízení sociální práce*, s.53.

⁴² Srov. HROZENSKÁ, M. DVOŘÁČKOVÁ, D. *Sociální péče o seniory*, s.152.

⁴³ Srov. KELNAROVÁ, J. MATĚJKOVÁ, E. *Psychologie a komunikace pro zdravotnické asistenty*, 4.roč., s. 11.

ovlivňována psychickými, fyzickými a sociálními faktory. Na počátku je třeba stanovit, co je cílem komunikace, jaký má smysl a účel.

Při výkonu funkce opatrovnictví je právě komunikace velmi důležitá, protože umožňuje vytvořit vztah mezi opatrovníkem a opatrovancem. Z tohoto důvodu bych zde chtěla tuto kapitolu věnovat komunikaci s duševně nemocnými. Veřejní opatrovníci jsou častěji v kontaktu s opatrovanci v terénu, tzn. v jejich vlastním bytě nebo se také setkávají s těmi, kteří nemají vlastní bydlení. Kontakt s nimi bývá i 4x týdně, minimálně však jednou za týden. Jednodušší to mají veřejní opatrovníci s opatrovanci žijícími v sociálním pobytovém zařízení, protože návštěvy s nimi nejsou tak časté, což bývá většinou jednou až dvakrát ročně.⁴⁴

Komunikace s člověkem s duševním onemocněním klade velké nároky na pracovníka. V praxi se osvědčuje přistupovat ke klientovi přirozeně, se zájmem a respektem. Při rozhovoru je dobré vážit slova, aby nedocházelo k nedorozumění. Pracovník by měl umět získat informace o klientovi a jeho okolí. Mít schopnosti navázat kontakt, vést rozhovor, empaticky naslouchat a být vnímavý k verbálním i neverbálním projevům klienta a také by měl umět pozorovat.⁴⁵

Je vhodné, aby pracovník byl předem seznámen, s jakým klientem bude komunikovat, a seznámil se z dostupných informací se situací klienta a případně se znaleckým posudkem. Navázání komunikace není u těchto osob jednoduché. Často bývají nedůvěřiví, vztahovační, svou situaci si neuvědomují. Navázání kontaktu by mělo probíhat v příjemném a co nejpřirozenějším prostředí dané osoby. Žije-li doma, pak je vhodné dohodnout schůzku u něho doma, jestliže žije v pobytovém sociálním zařízení, je dobré dohodnout s personálem, aby umožnili pro rozhovor dostatek soukromí.

Pracovník sleduje klienta a zjišťuje, zda mu rozumí a chápe, co mu chce sdělit a co je jeho cílem. Pozorně mu naslouchá a dokáže se vcítit do jeho vnitřního světa. Dokáže klienta ocenit a povzbudit, což přispívá ke vzájemnému sblížení a navázání důvěry. Komunikace se přizpůsobuje klientovým možnostem a projevům. Někdy může být navázání komunikace problematické díky nedůvěře k ostatním lidem, jindy klient navazuje komunikaci ochotně, je velmi upovídaný a někdy může být obtížné zorientovat se v záplavě slov a držet se daného tématu. Klient odbíhá k nepodstatným

⁴⁴ Srov. JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, s. 99.

⁴⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, s. 137.

podrobnostem. Často se objevuje v komunikaci fixování na některé problémy, situace, věty, které klient neustále opakuje, klade stále dokola tytéž dotazy apod. V takových situacích je potřeba, aby byl pracovník velmi trpělivý a měl na paměti, že komunikace je ovlivněna právě narušeným vnímáním a prožíváním.

Jestliže klient tvrdí, že mu v noci chodí po bytě cizí lidé, odnášejí mu věci, otrávil ho, pak je třeba v komunikaci zachovat chladnou hlavu a nevyvracovat klientovi takováto přesvědčení. Velkou chybou pak je užívání vět typu: „To nemyslíte vážně“, „Vy jste se zbláznil“ apod. Je-li to možné, volí pracovník férový a empatický přístup, např. „Já chápu, že to musí být hrozné mít takové obavy, a že je musíte prožívat nepříjemně. Na druhou stranu nemůžu zcela přijmout, že je úplně vše, tak jak říkáte. Já to vnímám zase jinak.“⁴⁶ Je potřeba respektovat zvyklosti klienta. V komunikaci se osvědčuje práce s minulostí klienta, aby pracovník zjistil, kým byl, poznal jeho status, vztahy a s vědomím toho s klientem jednal. Je dobré klást jednoduché, otevřené otázky, na které musí klient odpovídat. K tomu musí mít dostatek času na odpověď. Otevřená a jasná komunikace napomáhá k dobré orientaci a důvěře.

Komunikace s osobami s demencí je specifická postižením kognitivních funkcí (objevuje se ztráta paměti, snížení pozornosti, orientace v čase a prostoru, snížení abstraktních operací). Kvalita komunikace záleží na pracovníkovi, který odpovídá za porozumění sdělenému obsahu.⁴⁷ Při výkonu opatrovnictví je proto důležité nepodceňovat komunikaci s klientem, znát specifika komunikace s danou cílovou skupinou a snažit se o získání důvěry, která pak usnadní komunikaci a jistě i kvalitní výkon opatrovnictví. Stejně tak je důležitá trpělivost ze strany opatrovníka, který nezapomíná na to, že jednání opatrovance je ovlivněno duševním onemocněním.

⁴⁶ Srov. MAHROVÁ, G. VENGLÁŘOVÁ, M. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*, s. 127-128.

⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 115.

2 OPATROVNICTVÍ

Institut opatrovnictví navazuje na úkon omezení svéprávnosti. „*Opatrovnictví člověka je speciálním institutem k ochraně práv člověka při jeho snížené schopnosti sám právně jednat.*“⁴⁸ Opatrovnictví by mělo vycházet z Úmluvy, kdy by měl být opatrovanec respektován v jeho právu na sebeurčení v nejvyšší možné míře a opatrovník mu zde poskytuje podporu při rozhodování.⁴⁹ Jde o právní proces, využívaný v případech pokud člověk nemůže jednat bezpečně, rozhodovat o své osobě či majetku nebo se stal náchylný k podvodu či nepatřičnému ovlivňování. Přichází v úvahu poté, co alternativy k opatrovnictví se ukázaly jako neúčinné nebo nejsou možné.⁵⁰ Výstupem systému opatrovnictví by měli být lidé, o které je postaráno v době jejich insuficience (nedostatečnosti) a je s nimi a jejich majetkem zacházeno s ohledem na možný zájem.⁵¹ Běžnou praxí soudů je, že opatrovník je jmenován zároveň s rozhodnutím o omezení svéprávnosti jedince. Soud nejprve zjišťuje, zda je osoba způsobilá k opatrovnictví a zda s ustanovením funkce opatrovníka souhlasí.

Jmenování opatrovníka je uvedeno v rozhodnutí o omezení svéprávnosti. Soud přihlíží při volbě opatrovníka k opatrovancovým přáním, potřebám i k podnětům opatrovancových blízkých. Opatrovník zastupuje opatrovance v záležitostech, ve kterých dle rozhodnutí soudu nemůže jednat sám. Jestliže jedná osoba v těchto věcech sama, je její jednání neplatné pouze v případě, že jí samotné jednání způsobí újmu (materiální i nemateriální). Opatrovníkem nemůže být osoba, která není způsobilá právně jednat nebo jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy opatrovance či provozovatele zařízení, jehož je opatrovanec uživatelem.

⁴⁸ Srov. PRUDÍKOVÁ, D. SMOLÍKOVÁ, K. a kol. *Podkladový materiál k semináři pro veřejné opatrovníky k problematice výkonu opatrovnictví uživatelů služeb sociální péče ve vztahu k procesu transformace a deinstitucionalizace sociálních služeb*, [online], [cit. 2016-08-22]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/15636/podklady_pro_opatrovniky_final.pdf>

⁴⁹ Srov. MPSV, ČEBIŠOVÁ, R. CHÁBOVÁ R. a kol. *Dobrá praxe opatrovnictví a poskytování podpory při právních úkonech a při rozhodování*, s. 34

⁵⁰ Srov. National Guardianship Association, Inc. *About Guardianship*, [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW: <http://www.guardianship.org/what_is_guardianship.htm>

⁵¹ Srov. JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, s. 62

2.1 Vývoj institutu opatrovnictví

V této podkapitole bych se chtěla zaměřit na vývoj institutu opatrovnictví, přiblížit vývoj poskytování pomoci osobám s duševní poruchou, která souvisí s institutem opatrovnictví. Péče o duševně nemocné souvisela s vývojem lékařské vědy. Již ve starověku se objevují první zmínky o duševních poruchách, jejichž příčiny byly vysvětlovány nadpřirozenými silami, zlými duchy nebo božím trestem. Péče pak spočívala ve vyhánění zlých démonů z těla nemocného rituálním zařikáváním a nošením talismanů. V raném a středním středověku bylo s osobami trpícími duševní chorobou zacházeno krutým způsobem.⁵²

Starý zákon také poukazuje na duševní poruchy, které souvisely s Božím trestem. Péče ve starověku o duševně nemocné představovala lhostejný přístup. Středověk popisoval duševní poruchy jako přirozené nemoci mozku, způsobené poruchou tělesných šťáv. Léčba pak představovala pročišťování těla projímadly nebo zvracívkami. Města v 15. století budovala první nemocnice a neklášterní azyly pro duševně nemocné, kde nemocným poskytovala určitou ochranu sociální i právní, avšak hlavním důvodem byla spíše skutečnost, aby nebyli společností na obtíž. Rozvoj přírodních věd v 17. a 18. století vysvětloval zdraví a nemoc lidského těla chemickými a fyzikálními procesy.

Institucionální péče o duševně nemocné souvisela s dekretem císaře Josefa II. z roku 1783, který nařídil, aby bylo zřízeno oddělení pro duševně choré. Péče byla na nízké úrovni díky dobovým předsudkům o nevléčitelnosti této nemoci a na nemocné se nahlíželo jako na obtížné lidi.⁵³ Osobám s duševní poruchou římské právo již ve starověku poskytovalo pomoc ve formě poručenství anebo ve formě opatrovnictví. Opatrovnictví v té době mělo čtyři formy:

✓ Opatrovnictví nad šilencem

U šílené osoby byla vyloučena odpovědnost a ustanovoval se mu opatrovník, jehož úkolem bylo pečovat o majetek opatrovance i o jeho osobu. Opatrovnictví bylo ukončeno, pokud byl nemocný uzdraven.

⁵² Srov. JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, s. 17.

⁵³ Srov. tamtéž, s. 18 – 19.

✓ **Opatrovnictví nad marnotratníkem**

Za marnotratníka byl pokládán jedinec, který rozhazoval majetek a rodině hrozila bída. Opatrovnictví trvalo tak dlouho, dokud se marnotratník nepolepšil.

✓ **Opatrovnictví nad ochromenými**

✓ **Opatrovnictví pro jedno právní jednání**⁵⁴

*„Platilo, že osoby hluché, slepé či němé si mohly v nesnázích vyžádat ustanovení zvláštního opatrovníka. Duševně choří, tj. šílení (furiosi) a blbci (dementes), byli právnícky naprosto nezpůsobilí k činům, proto bylo možno je zastupovat v právních jednáních.“*⁵⁵

2.2 Vysvětlení základních pojmů

V této kapitole vysvětlím jednotlivé pojmy týkající se institutu opatrovnickví, objasním, kdo je opatrovník a opatrovanec a co pojem opatrovnickví vlastně představuje, jakých oblastí se výkon opatrovnickví nejčastěji týká. Představím, jaké rozlišujeme typy opatrovníků a typy opatrovnickví. Blíže popíšu, jaké jsou podmínky pro výkon funkce opatrovníka, jaká kritéria by měl splňovat a jaké by měl mít znalosti a dovednosti. Novým institutem, který přinesl NOZ je opatrovnícká rada, které je věnována samostatná kapitola. Opatrovník má stanovená práva a povinnosti, které je povinen dodržovat. Rozsah jeho práv a povinností je blíže popsán v závěrečné části.

• OPATROVNICTVÍ

Termín opatrovnickví představuje náhradní rozhodování. Jedná se o institut využívaný u jedince, který je omezen ve svéprávnosti anebo u jedince, jehož svéprávnost je zachována, ale soudním rozhodnutím jsou určeny životní oblasti v rozhodování jedince, v nichž potřebuje podporu či pomoc druhé osoby k právnímu jednání.

• OPATROVNÍK

Opatrovníkem může být právnícká nebo fyzická osoba, která činí rozhodnutí za jedince v mezích stanovených zákonem. Tato rozhodnutí činí s přihlédnutím

⁵⁴ Srov. JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, s. 20.

⁵⁵ Tamtéž, s. 20.

k přáním a potřebám opatrovance. Opatrovníkem je velmi často buď někdo z rodiny a není-li nikdo blízký, kdo by opatrovníka vykonával, přechází tato povinnost na obce, kde má dotyčná osoba bydliště.

- **OPATROVANEC**

Opatrovanec je osoba, která byla soudem omezená ve svéprávnosti v životních oblastech uvedených v rozhodnutí a potřebuje pomoc druhé osoby při rozhodování.⁵⁶

2.3 Výkon opatrovnictví

Vývoj opatrovnictví se v současné době zaměřuje na přístup, který klade důraz na autonomii jedince s duševní poruchou. Tento přístup se odráží v uplatňování způsobilosti k právním úkonům u těchto osob. Tato myšlenka vychází z článku 12 *Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením*.⁵⁷ Výkon opatrovnictví představuje nejčastěji tyto životní oblasti:

- ✓ **Hájení práv**

Představuje zejména kontrolu, zda u opatrovance nedochází k omezování či zneužívání práv ze strany osob, služeb nebo institucí v jeho okolí, dále zajišťuje podporu pro posilování vlastní obhajoby práv.

- ✓ **Finanční záležitosti**

Zprostředkovává podporu člověka v hospodaření s finančními prostředky od výše dané soudním rozhodnutím, správa bankovního účtu a provádění platebních operací, včetně úhrad spojených s bydlením, čerpáním sociálních služeb apod.

- ✓ **Majetkové záležitosti**

Jedná se o správu movitého či nemovitého majetku nabytého jeho pořízením nebo dědictvím.

- ✓ **Sociální záležitosti**

Tato oblast představuje zejména zajištění pomoci s bydlením, využívání sociálních nebo veřejných služeb, podpora při uzavírání nájemní smlouvy, kupní smlouvy nebo smlouvy o poskytnutí sociální služby. Dále sem také patří dohled nad tím, že má člověk v životě možnost volby, a má svá přání a potřeby, které jsou v rámci možností vyslyšeny a naplňovány.

⁵⁶ Srov. INSTAND, z.ú., *Metodika výkonu opatrovnictví*, s. 11.

⁵⁷ Srov. JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, s. 110.

✓ **Pracovní záležitosti**

Zajištění podpory při uzavírání pracovních smluv, vysvětlení pracovní smlouvy, jeho práv a povinností, které ze smlouvy plynou.

✓ **Jednání na úřadech**

Zprostředkování podpory při vyřizování úředních záležitostí jako jsou dávky sociálního zabezpečení - invalidní důchod, starobní důchod, příspěvek na péči, příspěvek na mobilitu, dávky pomoci v hmotné nouzi nebo dávky státní sociální podpory.

✓ **Dodržování léčebného režimu**

Zprostředkování podpory při dodržování léčebného režimu.

2.4 Typy opatrovníků

Jak už bylo výše uvedeno, opatrovníka může vykonávat někdo z rodiny, obec nebo také osoba, která se výkonu opatrovnictví věnuje profesionálně. Při výběru opatrovníka je důležité, aby byl brán na zřetel názor a přání člověka, kterého se to týká. Soud před rozhodnutím vyslechne jeho vyjádření a zjistí stanovisko, ze kterého pak vychází. Soudem je pak jmenována pro opatrovnictví osoba, kterého navrhl sám opatrovanec. Pokud to však okolnosti neumožňují, soud jmenuje většinou někoho z příbuzných nebo blízkou osobu opatrovance, která prokáže o opatrovance dlouhodobý a vážný zájem. Pokud však ani tato varianta není možná, je soudem jmenována jiná osoba, která splňuje podmínky stát se opatrovníkem nebo soud jmenuje veřejného opatrovníka.⁵⁸

V oblasti opatrovnictví rozlišujeme tyto typy opatrovníků:

✓ **Fyzický opatrovník**

Fyzickým opatrovníkem označujeme fyzickou osobu, která opatrovnictví vykonává. Jedná se nejčastěji o někoho z rodiny nebo osobu blízkou. Zákon umožňuje za správu jmění přiznat odměnu. V praxi však není známo, že by k vyplácení odměny docházelo.

✓ **Veřejný opatrovník**

Veřejným opatrovníkem se stává obec, v níž má osoba bydliště nebo jím může být organizace, která je zřízena k plnění této role. Opatrovnictví je vykonáváno pověřeným pracovníkem nejčastěji sociálním pracovníkem (v malých obcích tuto funkci vykonává většinou přímo starosta obce). Veřejný opatrovník následuje až v případě, kdy nikdo

⁵⁸ Srov. *Občanský zákoník*, č. 89/2012, §471 odst. 2.

z rodiny či blízkých nemá zájem tuto funkci vykonávat a není jiná vhodná osoba, která by ji vykonávala. V případě veřejného opatrovníka není potřeba souhlas obce.

✓ **Profesionální opatrovník**

Profesionální opatrovník je člověk, který vykonává tuto funkci z vlastní vůle. Opatrovnictví by měl vykonávat kvalitně s plným nasazením a mít na jeho výkon dostatek času. Obvykle je tato funkce vykonávána za finanční odměnu, která by měla pokrýt cestovní a administrativní náklady. Tato podoba opatrovnictví funguje spíše v zahraničí.⁵⁹

Dále také existují následující typy opatrovnictví:

- **Opatrovnictví v konkrétně definované oblasti**

Nový Občanský zákoník umožňuje pouze omezit člověka ve svéprávnosti. V rozsudku je přesně uvedeno, v jakém rozsahu není člověk způsobilý samostatně jednat.

- **Opatrovnictví bez omezení svéprávnosti**

V tomto případě jsou veškerá práva člověka zachována bez omezení. V některých situacích za něj může jednat opatrovník, který musí činit v souladu s jeho vůlí.

- **Opatrovník pro správu jmění**

Jeho činnost spočívá ve správě jmění člověka, neřeší jeho hospitalizaci či nastavení sociálních služeb, přestože je obtížné tyto oblasti od sebe oddělit.⁶⁰

- **Kolizní opatrovník**

Je opatrovník dle § 460 NOZ určený soudem v situaci, kdy je např. opatrovníkem sourozenec opatrovance a oba jsou dědici ve stejném řízení, nebo pokud chce opatrovník něco prodat či koupit od opatrovance, nebo by byli spoluvlastníky. Jde o situace dočasné.⁶¹

2.5 Základní podmínky pro výkon opatrovníka

Tato část se bude věnovat otázce, kdo vlastně může funkci opatrovníka vykonávat, jaký by měl být a jaké dovednosti by měl prokázat. Přestože je pro soud důležitá vůle opatrovance o tom, kdo se má stát jeho opatrovníkem, nemůže jím být ustanoven

⁵⁹ Srov. INSTAND, z.ú., *Metodika výkonu opatrovnictví*, s.12.

⁶⁰ Srov. tamtéž, s.13

⁶¹ Srov. MPSV, *Základní informace pro obce jako veřejné opatrovníky*, s. 23

kdokoli. Může to být pouze osoba zcela svéprávná, jejíž zájmy nejsou v konfliktu s opatrovancem.

Soudy zjišťují informace o dané osobě, zejména z rejstříku trestů, z obce, informace o sociálním prostředí apod. Pokud poskytovatel sociálních služeb má pochybnosti o osobě, která je navrhována na ustanovení opatrovníka, měl by je sdělit. Může jít např. o opakované problémy s platbou za služby, dluhy, závislosti, násilí vůči osobě s postižením, dlouhodobý nezájem apod.

Opatrovník nemá nad člověkem zbaveným svéprávnosti moc. Jeho záměrem není ovládat a řídit jeho život, ponižovat ho, něco mu zakazovat či dělat rozhodnutí bez jeho vědomí. Jak už bylo v předchozí kapitole uvedeno, opatrovník je člověk, který činí rozhodnutí za osobu omezenou ve svéprávnosti. Konkrétní kompetence opatrovníka je dána rozsudkem soudu, kde je stanoveno, v kterých právních úkonech je opatrovanec omezen.

Velmi důležité je, aby opatrovník především zjistil přání daného člověka a jednal podle nich, je-li to v dané situaci možné. Pokud se objeví nejistota, jak dále jednat, neměl by se bát poradit se s jeho okolím a blízkými opatrovance. Určitě by měl umět odlišit své zájmy, přání a hodnoty od potřeb a přání svého opatrovance. Jedním z podmínek pro výkon funkce opatrovníka je trestní bezúhonnost, stabilní finanční zázemí, čímž je myšleno především to, že nemá mít žádné exekuce, ani být v insolventi nebo třeba mít více spotřebitelských úvěrů. Důležité také je, aby byl schopen se s opatrovancem dorozumět, uměl komunikovat, zejména mít základy komunikace s duševně či mentálně nemocným člověkem.

S opatrovancem by měl mít dobrý vztah a také pravidelný kontakt. Údaj o omezení svéprávnosti se již neuvádí v občanském průkazu, a proto je pro třetí osoby problematické získat informaci o omezení svéprávnosti. Lékař, který má v této souvislosti podezření, může prohlédnout zdravotní dokumentaci, dotázat se opatrovnického soudu nebo příbuzných pacienta. Ošetření takového pacienta lékařem jistě není pochybením, avšak problematická může být např. situace, kdy pacient léčbu odmítá. Právě z toho důvodu je potřeba, aby opatrovník s opatrovancem udržoval pravidelný kontakt a zjistil tak, že je opatrovanec např. hospitalizován. Jejich vztah by měl být postaven na partnerství. Měl by člověka umět podpořit, motivovat ho k potřebným činnostem a dokázat ocenit jeho schopnosti.

Další neméně důležitou znalostí je finanční gramotnost, znát nutné výdaje spojené s bydlením, stravováním, oblečením a službami. Opatrovník podporuje svého opatrovance k samostatnosti, nadbytečně za něho nevykonává úkony, které je schopen zvládnout a případně mu zprostředkovává ostatní zdroje pomoci (formální i neformální).

Nutno poznamenat, že funkci opatrovníka nemůže vykonávat provozovatel zařízení, kde opatrovanec pobývá či kterému poskytuje služby nebo osoba závislá na takovém zařízení.⁶² Z daného vyplývá, že jím nemůže být pobytová sociální služba ani její zaměstnanci.

2.6 Opatrovnická rada

Jde o nový institut zřízený z důvodu ochrany zájmů opatrovance, aby nebyly jeho záležitosti svěřeny pouze jedné osobě. Opatrovnická rada je blíže upravena v *Občanském zákoníku* (zákon č. 89/2012 Sb., § 472 – 482). O ustanovení opatrovnické rady může požádat přímo opatrovanec nebo každá jeho blízká osoba. Do 30 dnů od obdržení žádosti pak musí opatrovník svolat schůzi, na kterou přizve opatrovancovi blízké osoby a přátele. Přítomno musí být alespoň pět osob, aby mohla být rada zvolena. Členem může být pouze osoba, jež osvědčí vážný a dlouhodobý zájem a schopnost projevit jej i do budoucna. Členem opatrovnické rady nemůže být opatrovník. O volbě musí být proveden zápis, který se doručuje soudu a opatrovníkovi.

Rada musí mít minimálně 3 členy a musí zasedat minimálně jednou ročně za účasti opatrovníka i opatrovance. Na zasedání je radou projednávána zpráva opatrovníka o jeho činnosti v záležitostech opatrovance, kde se vyjadřuje k soupisu jmění opatrovance, k vyúčtování jeho správy i k případným odměnám za správu jmění. Opatrovnická rada může podat návrh na zrušení opatrovnictví či odvolání opatrovníka.⁶³ Opatrovník, opatrovanec nebo člen opatrovnické rady, který pro rozhodnutí nehlasoval, může navrhnout soudu, aby rozhodnutí rady zrušil a nahradil jej novým. Pokud není opatrovnická rada zřízena, schvaluje opatření opatrovníka soud.

⁶² Srov. *Občanský zákoník* č. 89/2012, § 63.

⁶³ Srov. *tamtéž*, § 472 – 479.

2.7 Práva a povinnosti opatrovníka

Rozsah opatrovníkových práv a povinností je určen soudem. NOZ uvádí limity opatrovnictví. V této podkapitole blíže objasním, jaké má opatrovník práva a povinnosti a v jakých případech není oprávněn za opatrovance jednat. Výběr a ustanovení opatrovníka je vymezen tak, že by se mělo jednat o fyzickou osobu, která s ustanovením souhlasí a současně splňuje podmínky pro to, aby mohla činnost opatrovníka vykonávat. Soud může opatrovníkovi nařídit, aby se v přiměřeném rozsahu pojistil pro případ způsobení škody opatrovanci či jiné osobě v souvislosti s výkonem opatrovnictví.⁶⁴

Povinnosti opatrovníka jsou:

- ✓ Sledovat ochranu zájmů zastoupeného a naplňování jeho práv⁶⁵
- ✓ Udržovat s opatrovancem vhodným způsobem a v potřebném rozsahu pravidelné spojení
- ✓ Projevovat o opatrovance skutečný zájem
- ✓ Dbát o jeho zdravotní stav
- ✓ Starat se o naplnění opatrovancových práv
- ✓ Chránit jeho zájmy⁶⁶
- ✓ Vysvětlit opatrovanci srozumitelně povahu a následky rozhodnutí, která za něj činí
- ✓ Spravovat jmění opatrovance v běžném rozsahu⁶⁷
- ✓ Naplňuje opatrovancova právní prohlášení a dbá jeho názorů
- ✓ Dbá na to, aby způsob opatrovancova života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi
- ✓ Vyhotovit soupis spravovaného jmění do 2 měsíců od jmenování
- ✓ Vyhotovit každoroční vyúčtování správy jmění
- ✓ Při skončení opatrovnictví vyhotovit konečné vyúčtování správy jmění⁶⁸

⁶⁴ Srov. NEUBERTOVÁ, L. *Osoba opatrovníka dle Nového občanského zákoníku*, in Sociální služby, říjen 2013, [online], [cit. 2016-10-07]. Dostupné na WWW: <http://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/SS%2010-2013%20final%20s_30-31.pdf>

⁶⁵ Srov. *Občanský zákoník* č. 89/2012, § 457.

⁶⁶ Srov. *tamtéž.*, § 466, odst.1.

⁶⁷ Srov. *tamtéž.*, § 461, odst. 1.

⁶⁸ Srov. *Občanský zákoník* č. 89/2012, § 485, odst. 1 – 3.

Opatrovník není oprávněn právně jednat za opatrovance v záležitostech, které se týkají:

- ✓ Vzniku a zániku manželství
- ✓ Výkonu rodičovských povinností a práv
- ✓ Pořízení pro případ smrti
- ✓ Prohlášení o vydědění a jejich odvolání ⁶⁹

Dále opatrovník nesmí bez souhlasu opatrovnické rady, a není-li zřízena pak bez souhlasu soudu rozhodnout o:

- ✓ Změně bydliště opatrovance
- ✓ Umístění do uzavřeného ústavu nebo podobného zařízení v případě, kdy to zdravotní stav opatrovance zjevně nevyžaduje
- ✓ Zásazích do integrity opatrovance, nejedná-li se o zákroky bez závažných následků ⁷⁰

Bez souhlasu soudu nesmí opatrovník:

- ✓ Vyslovit souhlas se změnou osobního stavu opatrovance
- ✓ Nabýt pro opatrovance nemovitou věc nebo podíl na ní, ani opatrovancovu nemovitou věc nebo podíl na ní zcizit či zatížit
- ✓ Uzavřít za opatrovance smlouvu zavazující ho k trvajícím nebo opakovanému plnění na dobu delší než 3 roky
- ✓ Odmítnout dědictví nebo jiné plnění z pozůstalosti
- ✓ Zavázat opatrovance k bezúplatnému plnění jiné osobě, ledaže se jedná o dar poskytnutý k obvyklé příležitosti dle zásad slušnosti v přiměřeném rozsahu a opatrovanec je schopen úsudku a projevil s darem souhlas ⁷¹

Opatrovník také nesmí bez souhlasu soudu naložit s majetkem opatrovance, v případě kdy se jedná o nabytí či zcizení majetku v hodnotě vyšší než pětinasobek životního minima jednotlivce nebo převyšující jednu polovinu opatrovancova majetku nebo také v případě přijetí či poskytnutí půjčky, úvěru nebo jistoty převyšující částku dle občanského zákoníku nebo hodnotu jedné poloviny opatrovancova majetku.⁷²

⁶⁹ Srov. *Občanský zákoník* č. 89/2012, § 458.

⁷⁰ Srov. *tamtéž*, § 480, odst. 1.

⁷¹ Srov. *tamtéž*, § 483, odst. 1 - 2.

⁷² Srov. *tamtéž*, § 483, odst. 3.

3 VEŘEJNÉ OPATROVNICTVÍ

V této kapitole se zaměřím přímo na veřejné opatrovnictví, které je vykonáváno obcemi, a jehož role připadá v malých obcích na starosty a ve větších obcích právě přímo na sociální pracovníky, kteří musí vykonávat s opatrovancem jak sociální práci, tak současně i roli opatrovníka. Velmi často se pak stává, že osoba, jež vykonává opatrovnictví nemá na výkon této role dostatek času, zkušenosti a vzdělání a vykonává ji pouze formálně.

Ačkoli je připravován nový zákon, který by se měl přímo zabývat problematikou veřejného opatrovnictví, není jasné, kdy vejde v platnost. Novinkou ve veřejném opatrovnictví je v roce 2017 příspěvek obcím ze státního rozpočtu na výkon této agendy. Jedná se o částku ve výši 29.000 Kč na jednoho opatrovance, přičemž rozhodným dnem pro příspěvek na rok 2017 byl 31. květen 2016 a na další změny v počtu opatrovanců během roku již není brán zřetel.⁷³

3.1 Veřejný opatrovník a sociální pracovník

V této kapitole si blíže vysvětlíme jakou roli má opatrovník a jakou sociální pracovník, který pracuje s klientem, jež má ustanoveného opatrovníka. Rozdíl mezi rolí opatrovníka a sociálního pracovníka je velmi diskutovaným tématem. Jedna strana tvrdí, že není téměř rozdíl mezi těmito dvěma rolemi, a druzí naopak trvají na tom, že je potřeba odlišovat roli veřejného opatrovníka od role sociálního pracovníka a tyto role nezaměňovat.

Roli veřejného opatrovníka ve většině případů vykonávají na městských úřadech právě sociální pracovníci, přestože je zdůrazňováno nadřízenými orgány, že tuto roli by měli vykonávat zejména pracovníci vykonávající jinou agendu. Vedou se diskuze o tom, zda může opatrovník vykonávat zároveň sociální práci, a zda je vůbec vhodné,

⁷³ Srov. MINISTERSTVO VNITRA, *Informace k financování veřejného opatrovnictví pro obce v roce 2017*, s. 3.

aby sociální pracovníci vykonávali i roli veřejného opatrovníka. Jedním z problémů obcí je nedostatek úředníků, kteří jsou schopni opatrovnictví vykonávat. Doposud chybí vzdělávací programy a podrobnější legislativa. Velmi často je opatrovnictví vykonáváno právě sociálními pracovníky (zejména na obcích II. typu), a zde pak dochází k rozporu v oddělování sociální práce od opatrovnictví.

Sociální pracovníci úřadu města se dostávají do obtížné situace při výkonu role opatrovníka. Určit hranici, kde končí výkon opatrovnictví a začíná sociální práce je mnohdy velmi těžké. Sociální pracovník se potýká s časovou náročností, pokud musí vykonávat zároveň i funkci opatrovníka, kdy je třeba plnit úkoly, které souvisejí s potřebami opatrovance. Vzhledem k nízkým kapacitám pracovníků na menších úřadech není možné, aby jiný pracovník vykonával opatrovnictví a sociální pracovník vykonával skutečně jen sociální práci, jako to funguje na úřadech větších, kde je skutečně jen jeden pracovník, který vykonává pouze agendu opatrovnictví a na starost má třeba 50 opatrovanců na rozdíl od menších obcí, kde mají opatrovanců podstatně méně.

3.1.1 Role veřejného opatrovníka

Všeobecně je úlohou opatrovníka chránit opatrovancova práva a naplňovat jeho zájmy, což pro obce není vždy jednoduché, protože zatím není zcela přesně definováno, co patří mezi povinnosti a práva opatrovníka, a co vlastně výkon opatrovnictví představuje. Opatrovník jedná v rozsahu stanoveném soudem. Z této agendy vyplývá celá řada úkolů, jejichž cílem je ochrana opatrovance. Jedná se např. o oblast majetku, zdraví nebo jeho osoby.

Po pravomocném usnesení o ustanovení opatrovníka, byl měl pověřený pracovník:

- ✓ navázat s opatrovancem osobní kontakt
- ✓ pořídit soupis majetku v místě jeho pobytu a pořídit fotodokumentaci
- ✓ pořídit opatrovancův osobní spis včetně účetnického
- ✓ zjistit kontakty na rodinu
- ✓ navázat spolupráci s lékaři (praktickým i odborným)
- ✓ doložit orgánům a organizacím rozhodnutí soudu o opatrovnictví
- ✓ zajistit změnu zasílání důchodu a dávek

- ✓ zajistit zrušení účtů u bankovních společností
- ✓ zajistit pojištění domácnosti, jestliže opatrovanec bydlí ve vlastním bytě
- ✓ zjistit dluhy klienta a zajistit splátkový kalendář
- ✓ podat žádost o přijetí do vhodného zařízení s celoročním pobytem ⁷⁴

Při prvním setkání s opatrovancem se opatrovník představí a snaží se získat jeho důvěru. Při rozhovoru se snaží zmapovat jeho rodinnou a zdravotní anamnézu, jeho majetkové poměry, informace o jeho osobních dokladech, zdravotní pojišťovně, účtech a uzavřených smlouvách. Neméně důležité je zjistit jeho potřeby a přání, schopnosti, možnosti a také v jaké oblasti bude opatrovanec potřebovat pomoc.

Každému opatrovanci je založena spisová dokumentace, kam jsou zaznamenávány veškeré údaje týkající se jeho osoby (od osobních údajů, finanční výdajů, po kontakty na ošetřující lékaře, rozsudek soudu apod.). Opatrovník hospodaří s finanční hotovostí dotyčného a veškeré výdaje a příjmy eviduje. Při zahájení výkonu je též potřeba ověřit majetkové poměry v katastru nemovitostí. Dále zjistit, zda opatrovanec nemá nařízeny exekuce, dluh na sociálním či zdravotním pojištění a zda nemá nedoplatek na finančním úřadě. Jeho jménem uzavírá smlouvy o zajištění sociálních služeb. V oblasti zdravotnické a sociální dává souhlas lékařům s běžnými léčebnými zákroky, operacemi či běžnou hospitalizací.

3.1.2 Role sociálního pracovníka

Sociální pracovník s veřejným opatrovníkem spolupracuje, vzájemně konzultují řešení situace a vyměňují si informace. Na žádost soudu provádí sociální šetření u osob, u kterých byl podán návrh na omezení svéprávnosti nebo ve věci řízení o svéprávnosti a opatrovnictví člověka. Sociální práce zde představuje zpracování sociální anamnézy a prognózy vývoje situace a celkové posouzení sociální situace, aby bylo zajištěno řešení situace do budoucna.

Mezi základní činnosti sociálního pracovníka v oblasti opatrovnictví patří:

- ✓ poskytování základního sociálního poradenství
- ✓ zajištění sociální služby, pomůcek nebo návazných aktivit
- ✓ vyřizování zdrojů finančních prostředků (hmotná nouze, příspěvek na péči, příspěvky pro zdravotně postižené, a také důchod)

⁷⁴ Srov. MPSV, *Sborník článků k problematice opatrovnictví a svéprávnost*, s. 24-26.

- ✓ doprovázení (např. k lékařům)
- ✓ zprostředkování kontaktů
- ✓ motivační rozhovor
- ✓ nácvik a upevňování schopností a dovedností opatrovanců
- ✓ spolupráce s lékaři a soudy
- ✓ vyhledávání osob vhodných pro stanovení opatrovníka
- ✓ sepsání návrhů, žádostí, odvolání, atd.
- ✓ depistáž
- ✓ sociální šetření pro soudy ⁷⁵

3.2 Osobnost veřejného opatrovníka

Ačkoli zákon přímo nestanovuje kritéria pro výběr osoby, jež by měla vykonávat roli opatrovníka, existují určité předpoklady, které by měl opatrovník mít. Jde o vlastnosti, které má mít též sociální pracovník, který v mnohých případech tuto funkci vykonává.

Prvotní je především vztah mezi opatrovancem a opatrovníkem. Zde bych chtěla uvést některé vlastnosti, které by měl mít ten, kdo funkci opatrovnictví vykonává. Mezi základní vlastnosti tohoto pracovníka patří:

- ✓ autorita (umět nastavit pravidla)
- ✓ důvěra
- ✓ empatie
- ✓ psychická vyrovnanost
- ✓ všestrannost
- ✓ umět se rychle rozhodnout
- ✓ umět nést zodpovědnost
- ✓ umět odlišit soukromý život od pracovního
- ✓ umět jednat s nadhledem ⁷⁶

Jestliže takové schopnosti u daného pracovníka chybí, dochází k tomu, že kvalita pomoci či vztah s opatrovancem mohou být ohroženy nebo naopak může dojít na straně pracovníka k syndromu vyhoření.

⁷⁵ Srov. MPSV, *Sborník článků k problematice opatrovnictví a svéprávnost*, s. 27-29.

⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 30.

3.3 Problematika veřejného opatrovnictví na obcích

Tato podkapitola je blíže věnována problémům, se kterými se obce při výkonu veřejného opatrovnictví setkávají. Podle náměstkyně ministra vnitra pro veřejnou správu a legislativu, Jany Vildumetzové, je v České republice přibližně 36 tisíc nesvéprávných osob a pro 11.140 opatrovaných je právě obec veřejným opatrovníkem. Funkci veřejného opatrovníka vykonává 1.283 obcí.

Mezi diskutované problémy, které stěžují veřejným opatrovníkům výkon funkce patří zejména:

- ✓ Příliš obecná právní úprava o opatrovnictví
- ✓ Chybí podrobná metodika pro výkon funkce veřejného opatrovníka, kde končí legislativa, tam končí i metodické doporučení
- ✓ Nedostatek zařízení se zvláštním režimem pro umístění alkoholiků a schizofreniků
- ✓ Rozsah omezení způsobilosti k právním úkonům je v rozsudku stanoven neadekvátně k situaci osoby ve způsobilosti k právním úkonům
- ✓ Nedostatečná spolupráce lékařů s veřejnými opatrovníky při péči o zdraví opatrovaných osob
- ✓ Chybějící supervize a systematické vzdělávání veřejných opatrovníků⁷⁷
- ✓ Obava z prodlevy v péči o opatrovance, pokud se jedná o naléhavý případ a opatrovník musí čekat na souhlas opatrovnické rady
- ✓ Právní jednání klienta – v zákoně není blíže vymezeno, co představuje právní jednání ve všech oblastech života
- ✓ Zájem klienta – zákon neuvádí, co je považováno za zájem klienta a jak jej posuzovat. Zejména jde o případy, kdy názor klienta a opatrovníka do střetu
- ✓ Chybějící povinnost uvádět v občanském průkazu opatrovníka

⁷⁷ Srov. JURÍČKOVÁ, L. FILKA, J. IVANOVÁ, K. Identifikace aktuálních problémů ve výkonu funkce veřejného opatrovníka in KONTAKT - časopis pro ošetřovatelství a sociální vědy ve zdraví a nemoci, 2012, [online], [cit. 2016-11-13]. Dostupné na WWW: <<http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20120424142519195038.pdf>>

- ✓ Místní příslušnost opatrovance, kdy je trvale hlášen v jedné obci, ale skutečné bydliště má v jiné obci
- ✓ Obec je ustanovená soudem veřejným opatrovníkem bez ohledu na kapacitu obce

Ustanovení veřejného opatrovníka bez ohledu na schopnost kapacitního zajištění

Soud ustanoví podle zákona veřejným opatrovníkem obec podle bydliště opatrovance. Podle zákona mají obce povinnost tuto roli přijmout bez ohledu na to, zda jsou schopni tuto agendu kapacitně zajistit. Zejména pak malé obce, kde mají v místě zdravotnické či sociální zařízení a opatrovanci zde mají své bydliště. V malých obcích je mnohdy zajišťován výkon samotnými starosty, nebo pracovníky vykonávajícími vedle opatrovnictví další agendy státní správy. Naplňování této agendy je pro ně mnohdy obtížné.

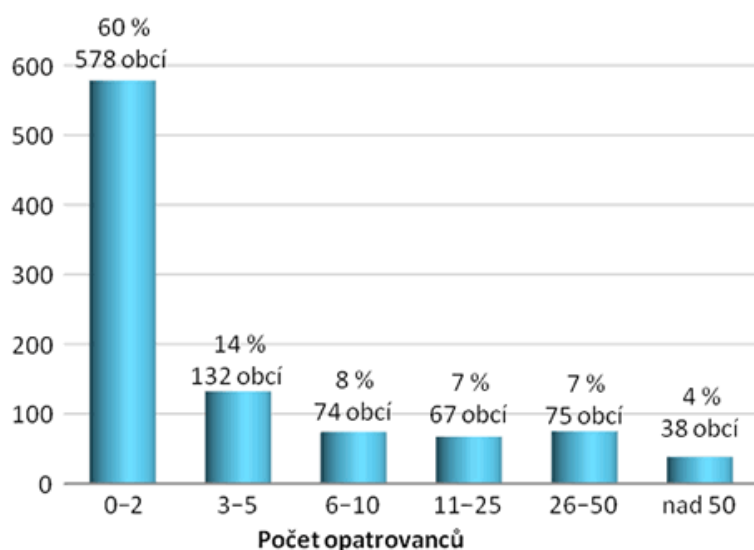
K této problematice je navrhována změna § 471 odst. 3 občanského zákoníku: *Veřejným opatrovníkem je obec, kde má opatrovanec bydliště; neskýtá-li však záruky řádného výkonu své funkce, může soud veřejným opatrovníkem jmenovat jinou vhodnou obec. Soud může veřejným opatrovníkem jmenovat také obec, která pro obec jinak příslušnou vykonává opatrovnictví za podmínek stanovených jiným zákonem.* “⁷⁸

Návrh změny, je reakcí na přetíženost obcí vykonávajících veřejné opatrovnictví. Prvotní volbou soudu sice zůstává bydliště osoby, avšak není-li schopna obec tuto roli a s ní spojené povinnosti vykonávat, může soud určit i jinou vhodnou obec. Jde zejména o případy, kdy daná obec, jež je příslušná dle bydliště nemá dostatečné kapacity (personální, technické aj.). Takové případy se velmi často týkají obcí, kde jsou v blízkosti sociální či zdravotní zařízení. Soudu je zde tedy umožněno posoudit, kterou obec zvolí. Měl by však zohlednit jednak vzdálenost, aby opatrovník a opatrovanec nebyli od sebe zbytečně daleko, ale také by měl brát v úvahu schopnost obce efektivně veřejné opatrovnictví vykonávat. Jednoduše řečeno by měl soud posoudit konkrétní situaci pro daného opatrovance a zvážit zda zvolí obec I. typu se základním rozsahem přenesené působnosti, nebo obec II. typu s pověřeným obecním úřadem či obec III. typu s rozšířenou působností.

⁷⁸ ČESKÁ JUSTICE, Změna ve veřejném opatrovnictví, Pelikán chce ulevit malým obcím, 2016. [online], [cit. 2016-11-13]. Dostupné na WWW: <<http://www.ceska-justice.cz/2016/06/zmena-ve-verejnem-opatrovnictvi-pelikan-chce-ulevit-malym-obcim/>>

Nová legislativa, která je připravována, by tak měla umožňovat soudu ustanovit veřejným opatrovníkem i jinou obec a obce by mohly uzavírat smlouvy o přenesení výkonu veřejného opatrovnictví. To však zatím není možné. Na grafu č. 2 můžeme vidět, kolik opatrovanců mají svěřeny obce. U více než poloviny dotázaných obcí, které se zúčastnily průzkumu v roce 2015, převládá počet do 2 opatrovanců, ale je také 38 obcí, které mají více než 50 opatrovanců.

Graf č.2 - Počet obcí vykonávajících činnost opatrovníka v roce 2015

Zdroj: Deník veřejné správy ⁷⁹

Financování veřejného opatrovnictví

Do roku 2016 si obce hradili náklady na výkon opatrovnictví, které představuje činnost náročnou po finanční, materiální i personální stránce ze svého rozpočtu bez příspěvku státu. Jak už bylo v úvodu této kapitoly uvedeno, nově je od roku 2017 přidělen příspěvek na výkon agendy veřejného opatrovnictví ze státního rozpočtu, kdy je na každého opatrovance přidělena částka 29.000 Kč. Nedá se však říci, že by vždy tato částka odpovídala skutečným vynaloženým nákladům na výkon funkce. Často se stává, že opatrovník musí za svým opatrovancem dojíždět do vedlejší spádové obce i několik kilometrů. Dle Svazu měst a obcí (SMO ČR) by bylo spravedlivější a efektivnější financování formou účelové dotace, a to z toho důvodu, že výkon

⁷⁹ Srov. DVS, *Veřejné opatrovnictví vyžaduje peníze in Deník veřejné správy*, 2016. [online], [cit.2016-10-07]. Dostupné na [www: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6714562>](http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6714562)

opatrovnictví se liší nejen z pohledu velikosti obce, ale i podle potřeb jednotlivého opatrovance.⁸⁰

Pracovníci vykonávající veřejné opatrovnictví nemají dostatečné znalosti

Výkon veřejného opatrovnictví klade nároky na znalosti v oblasti *Občanského zákoníku* a dalších zákonů. Z tohoto důvodu je připravován návrh legislativy na povinné školení úředníků vykonávajících tuto agendu. V současné době tuto agendu vykonávají úředníci, kteří mnohdy nemají s touto oblastí žádné či jen velmi malé zkušenosti. Tito úředníci by měli mít nově povinnost skládat zkoušky ze znalostí zákonů např. v oblasti *Občanského zákoníku*, *Exekučního zákona* či *Zákona o zvláštních řízeních soudních* a dalších souvisejících předpisů. Toto vzdělávání by měl zajišťovat Institut veřejné správy při Ministerstvu vnitra.⁸¹

Příliš obecná právní úprava o opatrovnictví

V roce 2013 se připravoval zákon o veřejném opatrovnictví, který byl nakonec stažen z projednávání, a legislativní přípravy v tomto bodě ustaly, přestože NOZ odkazuje v některých bodech, týkajících se opatrovnictví na speciální zákon, který dosud neexistuje.

V listopadu 2015 pak byla Ministerstvem vnitra rozeslána příručka „*Metodické doporučení – Základní informace pro veřejné opatrovníky*“. Jedná se o dokument, který může pomoci hlavně obcím, jež se nově staly veřejným opatrovníkem, avšak pro ty obce, které již veřejné opatrovnictví vykonávají, až takovou pomocí není. Pravdou však zůstává, že se jedná o jediný ucelený dokument, který se na vládní úrovni věnuje veřejnému opatrovnictví.⁸²

⁸⁰ Srov. SMO ČR, *Co čeká veřejné opatrovníky v roce 2016*. [online], [cit. 2016-08-11].

Dostupné na [www](http://www.smocr.cz):

<<http://www.smocr.cz/cz/oblasti-cinnosti/socialni-oblast/co-ceka-verejne-opatrovniky-v-roce-2016.aspx>>

⁸¹ Srov. ČESKÁ JUSTICE, *Změna ve veřejném opatrovnictví, Pelikán chce ulevit malým obcím*. [online], [cit. 2016-11-13]. Dostupné na [www](http://www.ceska-justice.cz):

<http://www.ceska-justice.cz/2016/06/zmena-ve-verejnem-opatrovnictvi-pelikan-chce-ulevit-malym-obcim/>

⁸² Srov. TUŽILOVÁ, J. *Co čeká veřejné opatrovníky v roce 2016*, in *Deník veřejné správy*, 2016. [online], [cit. 2016-11-22]. Dostupné na [www](http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6712041): <<http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6712041>>

4 LIDSKOPRÁVNÍ OTÁZKY OPATROVNICTVÍ

V této kapitole se budu věnovat tématu lidských práv. Opatrovnictví je institutem, který chrání jedince, jejichž práva byla v určitých oblastech omezena. Proto chci tuto kapitolu věnovat právě tématu lidských práv a legislativě, která se zabývá lidskými právy, zejména pak těmi, které slouží k ochraně duševně nemocných, kterým je určen institut omezení svéprávnosti sloužící k jejich ochraně práv a zájmů. Duševně nemocní mají stejná práva jako ostatní lidé, která však nejsou schopni hájit, proto jsou velmi důležité specifické mechanismy ochrany jejich práv, kterými jsou právní normy. Jsou považováni za svéprávné, a v oblastech, kde jsou rozhodovací schopnosti v důsledku nemoci narušeny, činí rozhodnutí s podporou pověřené osoby. Snahou je zachování maximální způsobilosti duševně nemocných, jejich důstojnosti, základních práv a také respekt k přáním a pocitům jedince.⁸³

Základním principem ochrany nezpůsobilých dospělých osob je respekt k důstojnosti každého člověka jako lidské bytosti. Ochrana práv duševně nemocných je zakotvena v různých dokumentech, jedním z nich je *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*, které je zde věnována pozornost. Klade důraz na ochranu práv zdravotně postižených a vnímá důležitost samostatnosti a nezávislosti u těchto osob. Základem těchto dokumentů je *Listina základních práv a svobod*, která přiznává všem svobodu a rovnost v důstojnosti i právech, která jsou nezcizitelná.

Dalšími důležitými mezinárodními dokumenty jsou *Všeobecná deklarace lidských práv*, kde je každému přiznáno právo na právní osobnost a dále *Evropská úmluva o lidských právech*, v níž garantuje právo na svobodu, a zásah do práva je možný jen v případě, kdy je to nezbytné a v souladu se zákonem. V této kapitole zmiňuji i *Doporučení č. R 99 (4) Výboru ministrů členským státům*, z níž čerpá i NOZ. Jednou z nových úprav NOZ je možnost učinit prohlášení pro budoucí situace.

⁸³ Srov. *Recomandation No. R (99) 4 of the Committee of ministers to member states on principles concerning the legal protection of incapable adults* [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné z WWW: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=536854&SecMode=1&DocId=396848&Usage=2>>.

Posledním dokumentem zde popisovaným je *Občanský zákoník*, ve kterém jsou blíže uvedeny podmínky pro omezení svéprávnosti osob. NOZ je vystavěn na modelu podpory, kde omezení svéprávnosti je myšleno jako krajní řešení ochrany zájmů. Přednostní opatření, která by měla být použita, je-li to možné, jsou předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodování a zastoupení členem domácnosti.

4.1 Lidská práva

Existují různé definice lidských práv. Podle Blahože jsou lidskými právy obecně závazná pravidla chování jednotlivců, právnických osob, občanů státu zaručovaná a sankcionovaná státní mocí, která vedou k uskutečňování zvláště významných kvalit lidského života, které určují podstatu společnosti a státu.⁸⁴ Pipeková rozebírá pojem lidská práva a říká, že první část sousloví „lidská“ naznačuje, že se jedná o práva všech lidí bez rozdílu. Druhé slovo „práva“ ukazuje spojitost s myšlenkou dobra a naznačuje zakotvení v různých národních a mezinárodních dokumentech.⁸⁵

Práva umožňují lidem rozvíjet a využívat jejich možnosti a schopnosti a uspokojovat základní materiální a duchovní potřeby.⁸⁶ Mají schopnost požadovat a užívat minimálně omezeného, přesto optimálně kvalitního života se svobodami, rovností před právem a možností naplnit základní kulturní, ekonomické a sociální potřeby.⁸⁷

Lidská práva napomáhají utváření vztahu mezi veřejnou mocí a jednotlivcem. Jedná se o základní práva člověka, která patří všem lidem bez rozdílu a vychází z rovné lidské důstojnosti. Obsahují i povinnost užívat je tak, aby jejich individuálním uplatněním nedocházelo k omezování nebo poškozování práv ostatních. Jednoduše řečeno jsou přirozenými etickými normami korektních lidských vztahů, založená na zájmu o pozitivní rozvoj lidského společenství.⁸⁸

Již od konce druhé světové války jsou lidská práva klíčovým pojmem myšlení a jednání v politice. Jejich idea patří k velkým tématům současné doby a je fenoménem

⁸⁴ Srov. BLAHOŽ, J. *Sjednucující se Evropa a lidská a občanská práva*, s. 12.

⁸⁵ Srov. PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*, s. 41.

⁸⁶ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*, s. 16.

⁸⁷ Srov. HAAS, M. *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*, s. 3.

⁸⁸ Srov. KROUPOVÁ, A. *Lidská práva - Nové rozměry a výzvy v 21. Století*, In FISCHER, O. a kol. *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 24. [online], [cit. 2016-10-29]. Dostupné na WWW: <<http://mail.vsss.cz/skripta/B1%C3%A1ha/Etika/Etika-a-lidska-prava.pdf>>

řady vědeckých disciplín jako např. historie, filozofie, politologie nebo sociologie. Základní myšlenkou je, že výkon státní moci má být poměřován lidskými právy. Vrozená práva jsou neporušitelná a nezadatelná. Mají tradici, která čerpá z různých oblastí jako například z eticko-náboženských, duchovně-kulturních, politických nebo také právních. Lidská práva náleží jedincům díky jejich existenci, která musí být chápána jako důstojná, což plyne z lidství samého.⁸⁹

Ideou lidských práv je člověk, který náleží k lidské společnosti a vstupuje do ní z moci svého práva na základě příslušnosti k lidskému rodu.⁹⁰ Jedinec je schopen mít lidská práva, protože si je uvědomuje díky svému rozumu, chová se podle daných principů a činí je jako součást morálky. Má právo mít svá práva, která jsou přirozená z pohledu postavení člověka a vyplývají z nároku živých bytostí na určité hodnoty a podmínky života.⁹¹

4.2 Lidskoprávní legislativa

V této části již přiblížím dokumenty, které se zabývají právy člověka, zejména pak uvedu ty, které se váží k tématu opatrovnictví a souvisejí s právy duševně nemocných.

Duševně nemocní mají stejná práva jako ostatní občané, ale na rozdíl od nich nejsou schopni v souvislosti se svým onemocněním tato práva prosazovat a hájit. Těmto lidem velmi často hrozí ztráta zaměstnání i majetku, následně pak ztráta bydlení a také se stává, že jsou jejich práva obcházena nebo porušována, a proto je důležité, aby se těmto lidem dostávalo ochrany jejich práv.

4.2.1 Listina základních práv a svobod

Tento dokument je součástí ústavního pořádku ČR a vychází ze základních dokumentů mezinárodního práva, jako jsou např. Všeobecná deklarace lidských práv či Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.

Článek 1 *Listiny základních práv a svobod* uvádí: „*Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné,*

⁸⁹ Srov. WAGNEROVÁ, E. ŠIMÍČEK, V. LANGÁŠEK, T. a kol. *Listina práv a svobod komentář*, s.1-2.

⁹⁰ Srov. SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru*, s. 190.

⁹¹ Srov. ŠILHÁNOVA, L. *Besedy o lidských právech*, s. 6-9.

nepromlčitelné a nezrušitelné.“⁹² Jsou zaručena všem bez rozdílu rasy, barvy pleti, pohlaví, víry a náboženství, politického smýšlení, původu či příslušnosti k národnosti či etnické menšině nebo jiného postavení.

Omezení základních práv a svobod mohou být upraveny pouze zákonem. Tato omezení musí platit stejně pro všechny případy splňující stanovené podmínky. Nesmějí být zneužívána k jiným účelům než k zákonem stanoveným.

Listina základních práv a svobod uvádí základní lidská práva, mezi které patří:

- ✓ Právo na život
- ✓ Právo na osobní svobodu
- ✓ Právo na zachování lidské důstojnosti
- ✓ Právo vlastnit majetek
- ✓ Právo na nedotknutelnost obydlí
- ✓ Právo na svobodu pohybu a pobytu
- ✓ Právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání
- ✓ Politické právo – každý má právo volit, právo na svobodu projevu a právo na informace
- ✓ Právo hospodářské, kulturní a sociální – patří sem například právo na svobodnou volbu povolání, spravedlivou odměnu za práci, uspokojivé pracovní podmínky nebo také právo na vzdělání.⁹³

4.2.2 Mezinárodní dokumenty

➤ Všeobecná deklarace lidských práv

Všeobecná deklarace lidských práv v čl.1 uvádí: „*Všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovní v důstojnosti i právech. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.*“⁹⁴ V čl.6 je dále uvedeno: „*Každý má právo, aby byla všude uznávána jeho právní osobnost.*“⁹⁵ A dále v čl.12 výše uvedené deklarace je uvedeno, že nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života.⁹⁶

Toto je jen malý výčet práv uvedených ve *Všeobecné deklaraci lidských práv*. Přestože má každý jedinec již od narození stejná práva, může se stát, že některá z nich

⁹² PŘEDSEDNICTVO ČNR, *Listina základních práva a svobod*, čl.I.

⁹³ Srov. PŘEDSEDNICTVO ČNR, *Listina základních práva a svobod*

⁹⁴ JÍLEK, D. CHUTNÁ, M. *Lidská práva v mezinárodních dokumentech*, s. 151.

⁹⁵ Tamtéž, s. 152.

⁹⁶ Srov. tamtéž, s. 153.

v průběhu života ztratí z důvodu duševní nemoci, která negativně ovlivňuje jeho myšlení, vnímání a chování. Duševně nemocný pak velmi těžko dokáže odhadnout následky svého jednání, které pro něho mohou mít neblahý dopad.

➤ Evropská úmluva o lidských právech

Evropská úmluva o lidských právech vstoupila v platnost v roce 1953 a pro Českou republiku je závazná od počátku jejího vzniku. Tato úmluva obsahuje základní práva a svobody. Problematika zásahů do svéprávnosti je obsažena v článku 5, 6 a 8 této „úmluvy“. Článek 5 garantuje právo na svobodu a osobní bezpečnost a článek 6 právo na spravedlivé řízení před soudy. Právo na respektování soukromého a rodinného života pak obsahuje článek 8. Státní orgán může do výkonu tohoto práva zasahovat jen v případě, že je to nezbytné a v souladu se zákonem.⁹⁷

4.2.3 Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

ČR v roce 2009 ratifikovala OSN *Úmluvu o právech lidí se zdravotním postižením*, která se od února 2010 stala součástí našeho právního řádu. „Cílem této úmluvy je podporovat, chránit a zajišťovat plné a rovné užívání lidských práv a základních svobod všemi osobami se zdravotním postižením a podporovat úctu k jejich přirozené důstojnosti.“⁹⁸

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (dále jen *Úmluva*) upravuje aplikaci existujících práv na specifickou situaci osob se zdravotním postižením, za které jsou pokládány osoby mající dlouhodobé fyzické, duševní, mentální a smyslové postižení, které v interakci různými překážkami může bránit jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě.

Článek 1 *Úmluvy* uvádí, že účelem této smlouvy je podpora, ochrana a zajištění plného a rovného užívání lidských práv a základních svobod všemi osobami se zdravotním postižením a také podpora úcty k jejich přirozené důstojnosti. Rovnost před zákonem je blíže specifikována v čl. 12, kde se uvádí, že osoby se zdravotním

⁹⁷ Srov. RITTICHOVÁ, B. a kol. *Analýza možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce v právním prostředí ČR*, 2014. [online], [cit. 2016-11-20]. Dostupné na WWW: <<http://lp.cz/publikace/analyza-moznosti-vytvoreni-institutu-profesionalniho-opatrovnika-a-podpurce-v-cr/>>

⁹⁸ Sbírka č.10/2010, *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*, článek 1.

postižením mají právo na uznání jejich osoby jako subjektu práva a mají způsobilost ve všech oblastech života.⁹⁹

Principy této *Úmluvy* jsou zejména:

- ✓ Respektování lidské důstojnosti a nezávislosti
- ✓ Nediskriminace
- ✓ Plné zapojení do společnosti
- ✓ Respektování odlišnosti
- ✓ Rovnost příležitosti
- ✓ Přístupnost
- ✓ Rovnost mužů a žen
- ✓ Respektování rozvíjejících se schopností dětí a jejich práva na zachování identity¹⁰⁰

Ripová doplňuje principy z této *Úmluvy* a uvádí, že je potřeba respektovat lidská práva za všech okolností a stejně tak lidskou důstojnost. Je také zapotřebí podporovat a zajišťovat osobní nezávislost, zajišťovat plné zapojení do společnosti a zajišťovat přístupnost běžných služeb a zařízení široké veřejnosti. Dalším z principů *Úmluvy* je také podpora rodiny a blízké osoby klienta. Velmi důležitým principem je omezování osobní svobody jen v krajních případech, za jasně stanovených a kontrolovaných podmínek.¹⁰¹

Úmluva uznává potřebu podporovat a chránit práva zdravotně postižených. Chápe jaký má význam pro tyto osoby samostatnost a nezávislost včetně svobody volby. Uznává význam přístupnosti fyzického, sociálního, hospodářského a kulturního prostředí, přístupu ke zdravotní péči a vzdělání a komunikaci, aby osoby se zdravotním postižením mohly plně užívat všechna lidská práva a základní svobody.¹⁰²

⁹⁹ Srov. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ, *Sbírka mezinárodních smluv č. 10/2010 – Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*, s. 104 – 105.

¹⁰⁰ Srov. MAKOVCOVÁ, S. *Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením*, [online], [cit. 2016-09-23]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/10775/umluva_info_160511.pdf>

¹⁰¹ Srov. RIPOVÁ, L. Ochrana práv duševně nemocných v ČR z perspektivy Světové zdravotnické organizace in *Kvalita života a zdravotně sociální péče*, Sborník č. 5/2005.

¹⁰² Srov. MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ, *Sbírka mezinárodních smluv č. 10/2010 – Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*, s. 96 – 98.

4.2.4 Doporučení č. R 99 (4) Výborů ministrů členským státům

Doporučení č. R 99 (4) Výboru ministrů členským státům o zásadách právní ochrany dospělých nezpůsobilých osob bylo přijato v únoru roku 1999. Tento dokument má doporučující povahu, což znamená, že není právně závazný, avšak i doporučující dokument je významným nástrojem při formulaci právních předpisů.

Opatření k právní ochraně dospělých nezpůsobilých osob by měla být přiměřená stupni nezpůsobilosti osoby, užívaná pouze v nezbytných případech a svéprávnost by měla být zachována v co největším rozsahu. Dále tento dokument uvádí, že by měla být i taková opatření, která neomezují svéprávnost nebo se týkají jen jediného úkonu, právního jednání, aniž by byl jmenován opatrovník.

Dalším doporučením je také zvážit opatření, pomocí nichž by mohla ustanovená osoba jednat s dospělou osobou společně, a zavést právní nástroje, které by mohly být využity v době svéprávnosti pro případ budoucí nezpůsobilosti (tzv. předběžné právní prohlášení).¹⁰³ Právě tato doporučení jsou již zahrnuta do NOZ, kde má člověk například možnost učinit předběžné prohlášení pro budoucí situace. Stejně tak je nastaveno i v opatrovnictví právo opatrovance podílet se na svém životě a činit rozhodnutí, na která má právo. Opatrovník je pak povinen tato jeho rozhodnutí uskutečňovat, není-li to v rozporu s jeho možnostmi a dalšími okolnostmi.

Při provádění opatření by měla být v možné míře zjišťována a respektována přání osoby. Měl by současně být zajištěn dohled nad působením ochranného opatření a jednání opatrovníka a zajistit vhodné a kvalifikované osoby, které budou osoby zastupovat.¹⁰⁴ Z pohledu praxe veřejného opatrovnictví se domnívám, že poslední doporučení v textu týkající se zajištění kvalifikované osoby nebude asi vždy splněno, zejména pak u obcí, které se nově staly opatrovníkem a nemají žádné zkušenosti s touto agendou. Ačkoli je pracovník, který je pověřen výkonem opatrovníka poslán na odborný seminář týkající se této problematiky, nemůže hned od začátku být kvalifikovanou osobou, a teprve praxe mu přinese zkušenosti v této oblasti.

¹⁰³ Srov. RITTIHOVÁ, B. a kol. *Analyza možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce v právním prostředí České republiky*, 2014. [cit. 2016-11-23]. Dostupné na WWW: <http://lp.cz/publikace/analyza-moznosti-vytvoreni-institutu-profesionalniho-opatrovnika-a-podpurne-v-cr/> s. 10.

¹⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 10.

4.2.5 Zásady ochrany duševně nemocných

V této podkapitole bych ráda uvedla, některé zásady vydané OSN v r. 1991, které pomáhají chránit duševně nemocné, a které musí být uplatňovány bez ohledu na postižení, rasu, barvu, pohlaví, jazyk, náboženství, politické názory, původ, sociální status, věk a majetkové poměry.

Níže vybírám ty, které se týkají omezení svéprávnosti:

- ✓ Rozhodnutí o omezení právní způsobilosti musí být učiněno na základě spravedlivého líčení nezávislého a nestranného tribunálu
- ✓ Pokud soud zjistí, že osoba není schopná zvládat své záležitosti, musí učinit opatření, která zajistí s ohledem na stav osoby ochranu jejích zájmů
- ✓ Duševní porucha nesmí být stanovena na základě jakéhokoliv jiného důvodu, který nesouvisí přímo se zdravotním stavem

Výkon práv stanovených ve výše uvedeném dokumentu může být omezen pouze způsobem určeným zákonem, v případě, pokud je potřeba chránit zdraví a bezpečnost jedince nebo dalších osob či chránit pořádek, zdraví, mravy, bezpečnost nebo základní práva a svobody ostatních.¹⁰⁵

4.2.6 Občanský zákoník

Původní *Občanský zákoník* z roku 1964 v oblasti omezení způsobilosti k právním úkonům byl značně všeobecný a založený na zastaralém modelu péče, která osoby se zdravotním postižením velmi omezovala. Jedinec mohl být zcela zbaven způsobilosti k právním úkonům a nemohl tudíž činit ani běžné právní úkony jako si koupit lístek do kina nebo jízdenku do autobusu.

NOZ přináší od 1. 1. 2014 zásadní změnu v systému, který řeší postavení osob s postižením při jejich právním jednání. Důvodem k úpravě byla skutečnost, že předchozí právní úprava byla v rozporu s *Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením*, kterou Česká republika ratifikovala, a podle níž musí zajistit, aby opatření týkající se uplatnění právní způsobilosti respektovala práva, vůli a preference dané

¹⁰⁵ Srov. OSN, *Zásady ochrany duševně nemocných*, [online], [cit. 2016-08-22]. Dostupné na WWW: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/zdravotnictvi/Zasady_OSN_ochrana_dusevne_1991.pdf>

osoby, zabraňovala konfliktu zájmů, byla uplatňována na co nejkratší dobu a podléhala pravidelnému přezkumu.

Úmluva prezentuje odklon od koncepce náhradního rozhodování a hlásí se k podpůrnému a asistovanému rozhodování.¹⁰⁶ Omezení svéprávnosti je jediným institutem, který právní úprava NOZ ponechala. Změnili se také podmínky, za kterých je možné člověka omezit ve svéprávnosti. Základním pravidlem se stala podmínka, že soud omezuje jedince pouze v rozsahu, v jakém **není schopen pro svou duševní poruchu nepřechodného rázu jednat**. Soud dbá na to, aby byly splněny všechny podmínky stanovené zákonem, kterými dále jsou:

✓ **Zájem člověka**

Soud by měl zvážit, zda je omezení v zájmu člověka. Prioritou teda není ochrana rodiny, ale skutečnost, zda jde skutečně o zájem posuzovaného jedince.

✓ **Zhlédnutí osoby**

Soudce musí osobu zhlédnout osobně, pokud tomu nebrání závažné překážky.

✓ **Uznání práv a osobní jedinečnosti posuzovaného**

✓ **V úvahu musí být vzaty rozsah a stupeň neschopnosti posuzovaného postarat se o vlastní záležitosti**

Neměl by být opomíjen významný faktor při posuzování stupně neschopnosti. Soudy by např. u případů osob s mentálním postižením, u kterých se zlepšily jejich schopnosti orientace v běžném životě, včetně zařizování potřebných záležitostí pro chod domácnosti a možnost tyto schopnosti projevit, neměly dát pouze na znalecký posudek, který je stále stejný.

✓ **Hrozila by mu závažná újma**

Musí být zvažována míra hrozby a velikost možné újmy k její realitě. Např. osoba, která je již několik let zbavená způsobilosti k právním úkonům, trpí duševní poruchou, která je neměnná, žila v běžné komunitě, setkávala se denně s nebezpečím uzavření smluv, jak na ulici tak i jinde a k tomuto ohrožení nikdy nedošlo, pak je pravděpodobné, že míra ohrožení nebude příliš velká. Riziko závažné újmy může být u každého jiné, a proto je jen na soudu vyhodnotit správně konkrétní situaci.

¹⁰⁶ Srov. PRUDÍKOVÁ, D. Nový občanský zákoník – nové principy rozhodování ve věcech právní osobnosti a svéprávnosti. In *Podkladový materiál k semináři pro soudce, soudní znalce a státní zástupce k problematice procesu změny a ustanovování opatrovnickví uživatelů služeb sociální péče* [online], [cit. 2016-08-22]. Dostupné na WWW:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/15636/podklady_pro_opatrovniky_final.pdf>

✓ **Nepostačí-li méně omezující opatření**

Tato podmínka se snaží o minimalizaci zásahu do lidských práv.

4.3 Lidská práva a omezení svéprávnosti

Jak už bylo výše uvedeno, všichni lidé mají stejná práva a tato práva mohou být omezena pouze zákonem za stejných podmínek. Institut omezení svéprávnosti, který má sloužit k ochraně zájmu osoby, jež nedokáže svá práva hájit, je jednoznačně zásahem do života i do soukromí jednotlivce.

Jak už bylo výše uvedeno, omezení svéprávnosti je až poslední možností, která slouží k ochraně zájmů člověka, a přichází v úvahu až v případě, kdy nepostačují méně omezující opatření. NOZ v § 55 odst. 1 uvádí, že k omezení svéprávnosti je možné přistoupit pouze v zájmu posuzovaného člověka. Opatření tedy musí být prokazatelně pro člověka přínosem, že výhody musí převažovat nad nevýhodami. Jediným důvodem je také zájem posuzovaného a nejde o ochranu zájmů třetích osob nebo zájmu veřejného. Tyto zájmy je potřeba chránit právními nástroji.¹⁰⁷

Rozsah omezení svéprávnosti je dán ustanovením § 64 NOZ, podle něhož mohou lidé jednat v běžných záležitostech každodenního života. Jedinec zbavený způsobilosti k právním úkonům není automaticky zbaven práva uzavřít sňatek, pečovat o dítě, práva volit apod. O takovém omezení rozhoduje soud, a jestliže takto soud nerozhodl, může tato osoba mít rodičovskou zodpovědnost, právo volit nebo uzavřít sňatek.¹⁰⁸

Je velmi důležité, aby se tato ochrana nestala neopatrným postupem příslušných orgánů v závažné porušení lidských práv, a tím i dopadem na život dotčené osoby. Zodpovědnost stojí na soudech, které musí věnovat mimořádnou pozornost všem faktorům, které v rozhodování o omezení svéprávnosti hrají roli. Soudci nemohou vycházet pouze ze znaleckého posudku posuzované osoby, kde je uvedeno, že osoba trpí duševní poruchou trvalého rázu, ale musí brát i v úvahu další okolnosti a podmínky, které legislativa ukládá.

¹⁰⁷ Srov. Ministerstvo vnitra, *Základní informace pro obce jako veřejné opatrovníky*, 2016, s. 12.

¹⁰⁸ Srov. Tamtéž, s. 14.

5 ETICKÉ OTÁZKY OPATROVNICTVÍ

Práce s duševně nemocným, v našem případě s opatrovancem, představuje významnou etickou oblast, jelikož má vliv na blaho jedince. Jednání pracovníka může poškodit klienta jednak omezením nebo také nenaplněním očekávání. Klient je ve znevýhodněné pozici, protože mnohdy nedokáže formulovat svá přání a cíle, obtížně se rozhoduje a nedokáže hájit svá práva.

Tato část je věnována etickým souvislostem týkajícím se tematiky opatrovnictví, kde se budu zamýšlet nad souvislostmi spojenými s omezením svéprávnosti a výkonem opatrovnictví. Nejprve vysvětlím, co představuje pojem etika. Zaměřím se na otázku lidské důstojnosti a svobody člověka v souvislosti s opatrovnictvím. Popíši etické zásady opatrovnictví, hodnoty v pomáhajících profesích nebo také etická dilemata, ke kterým při výkonu opatrovnictví může docházet.

Etika je filozofickou disciplínou, která se snaží určovat, jak může být hodnoceno lidské chování jako správné či špatné. Základní myšlenkou etiky je konat dobro a vyhýbat se zlu. Dobro je cílem jakékoli teorie či profesní aktivity.¹⁰⁹ Usměrnjuje chování lidí v různých sférách jejich života. Upravuje vztahy mezi lidmi, k sobě samému i ke společnosti. Zabývá se původem a podstatou morálního vědomí a jednání.¹¹⁰

V pomáhajících profesích se etika a morální principy dotýkají všech. Společnost zde pokládá za samozřejmost jednat pro dobro druhých, ochotu pomáhat a také je zde očekávána určitá odpovědnost, jak k sobě samému, tak i k druhým. Z jedné strany člověk jedná ve jméno svobody a individuality, z druhé strany se střetává s limity jednání, které určuje společnost. Při užívání etiky v profesi se zabýváme nejen etickou podstatou, ale i okolnostmi, za nichž se tato profese uskutečňuje.¹¹¹ Charakteristickým rysem etického jednání je, že má vliv na blaho jedince, pocit štěstí a také dobro člověka

¹⁰⁹ Srov. MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*, s. 15.

¹¹⁰ Srov. KUTNOHORSKÁ, J. a kol. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*, s. 54.

¹¹¹ Srov. MAHROVÁ, G. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*, s. 48.

i celé společnosti. Požadováno je také, aby jednání bylo rozumově zdůvodnitelné a uznatelné a bylo učiněno svobodně.¹¹²

5.1 Etika v kontextu opatrovnictví

Sociální pracovníci se při výkonu opatrovnictví často rozhodují o tom, jak se zachovat v různých někdy sporných situacích. Potřebují se rozhodnout, zda je dobré či špatné působit na opatrovance takovým způsobem, aby například akceptoval pobyt v domově se zvláštním režimem, nebo aby si ve svém domácím prostředí udržoval čistotu a pořádek.

Pro morální rozhodování je charakteristické, že se týká kvality života lidí, která zahrnuje spokojenost lidí či uspokojování jejich potřeb, což je relativní pojem, který závisí na osobnosti člověka, ideologickém systému či typu společnosti a mění se v místě a čase.¹¹³ Po rozhodnutí musíme jednat a zvažovat co bude následovat, když například opatrovanec chce zůstat ve svém domácím prostředí a odmítá spolupráci a pomoc. Rozhodnutí opatrovance by mělo být respektováno a s ohledem na možnosti realizováno. Jestliže je to možné a opatrovanec trvá na bydlení ve svém domácím prostředí, pak je vhodné zajistit potřebnou sociální službu jako např. pečovatelskou službu.

Následné jednání by mělo být univerzální, tj. měl by být volen obdobný postup jako u ostatních klientů v obdobné situaci. Nutno také zdůraznit, že rozhodování a jednání by měla být v souladu s morálními principy jako např. princip sebeurčení klienta nebo ochrana zdraví. V rozhodování sehrávají roli různé okolnosti, vliv mají různé etické, právní, technické i ideologické prvky.¹¹⁴

Veřejný opatrovník stejně jako sociální pracovník by měl při své práci dodržovat určité mravní zásady. Jde o pravidla, která určují žádoucí způsob profesionálního chování. Vztahují se na klientova práva na sebeurčení, ochrany klientova soukromí, jeho přístupu k záznamům, nároku na služby, způsob poskytování, ukončování kontaktu, rozhodování o omezených zdrojích pomoci, omezování klientovy svobody v případě, kdy sám sebe svým chováním ohrožuje, konfliktu zájmů sociálního

¹¹² Srov. FIŠER, O. a kol. *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 10.

¹¹³ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 5.

¹¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 6.

pracovníka, zneužívání klientů, ohlašování neprofesionálního chování kolegů apod. Odpovědnost sociálního pracovníka je definována nejen vůči klientům, ale také vůči kolegům i celé společnosti.¹¹⁵

Klient s duševním onemocněním má změněné chování, vnímání i myšlení. Pracovník se při své práci dostává do pochybností, kdy klientovi pomáhat bez jeho souhlasu nebo kdy respektovat jeho odmítnutí pomoci. Před člověkem se otevírají neomezené možnosti, objevují se etické problémy. Vznikají situace, v nichž musí pracovník zaujmout svůj odpovědný postoj.¹¹⁶ Člověk se v průběhu svého života potýká s celou řadou otázek nebo problémů, které se týkají lidské existence. Etické problémy v oblasti sociální práce a potažmo ve veřejném opatrovnictví není dobré podceňovat.

5.2 Etické zásady opatrovnictví

Tato část se věnuje etickým zásadám zaměřeným v opatrovnictví. Jelikož se sociální práce prolíná s výkonem opatrovnictví sociálního pracovníka, budeme vycházet ze zásad sociální práce, které by měly být při práci s klientem dodržovány. V každé společnosti existují určité zákony, normy a principy, kterými se řídí a zastává dané etické zásady.

Etické principy jsou součástí systému hodnot ve společnosti, ikdyž nemusí být vždy platné v každé situaci. Každý profesionál musí volit a nést za tuto volbu odpovědnost. V pomáhajících profesích vycházejí tyto principy z jejich podstaty.¹¹⁷ Vedle všeobecných zásad platných pro společnost existují i etické zásady profesní, které jsou platné pro určitou profesi a obor. Mezi základní etické principy platné pro sociální práci patří:

- Podpora klienta a respekt k právu na sebeurčení (autonomii)
- Podpora klientova welfare (dobrého života)
- Rovnost
- Distributivní spravedlnost¹¹⁸

¹¹⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 62-63.

¹¹⁶ Srov. PRUDÍKOVÁ, D. a spol. *Podkladový materiál k semináři pro veřejné opatrovníky*, s. 57.

¹¹⁷ Srov. HOLÁ L. *Mediace v teorii a praxi*, s. 149.

¹¹⁸ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 55.

5.2.1 Respekt k autonomii

Tato zásada umožňuje klientovi určovat své jednání a možnost jednat dle svého vlastního rozhodnutí. Klade důraz na klientovu participaci a také jeho zplnomocnění.¹¹⁹ Jde o respekt k nezávislému a samostatnému jednání bez vnějších vlivů. Autonomie předpokládá schopnost zvážit a rozlišit možnosti a konat. Mínil, že každý člověk je nejlepším soudcem svých zájmů a záměrů. Jedinec v rámci svobodné aktivity určuje způsob svého jednání v souladu se svými hodnotami, přáními a ideály. Autonomie zahrnuje individualismus, podporuje tvůrčí schopnost a odporuje konformitě.¹²⁰

Jedná se o sebeurčení, kdy si klient sám určuje své cíle. Je pánem svého vlastního života a nese si také za něj odpovědnost.¹²¹ Možnost rozhodovat o sobě a nést vlastní zodpovědnost je důležitou součástí identity člověka. Podle principu pracovník respektuje rozhodování klienta, dává mu najevo respekt a úctu. Autonomie klienta je významná tam, kde je klient v bezmocném postavení. Tento princip vychází z Kantova kategorického imperativu.¹²² Porušení principu autonomie je např. snaha pracovníka o ovlivňování náboženského či politického přesvědčení. Opakem autonomie je heteronomie, která vnímá člověka jako nedokonalého, který je odkázán na cizí pomoc.¹²³

Záměrem etického principu autonomie je požadavek, aby jedinec mohl rozhodovat o svých potřebách a uskutečňovat své zájmy. Ovšem schopnost rozhodovat o sobě a svých potřebách nemá úplně každý jedinec. V praxi někteří lidé potřebují pomoc při rozhodování, a právě v případě opatrovnictví tato schopnost rozhodovat o sobě, svých zájmech u některých opatrovanců mnohdy chybí. Autonomie může být narušena v různých situacích. Může se např. jednat o riziko újmy zdraví klienta, kdy pracovník či rodina musí zasáhnout a jednat, aby nedošlo k ohrožení.

Opatrovanec odmítá pomoc, ikdyž zde existuje potřeba. Pokud nejsou potřeby saturovány, dochází časem ke ztrátě schopnosti autonomie. U jedinců, u nichž existuje ovlivnění alkoholem, drogami či psychickým onemocněním, mívají limitovanou mentální kompetenci a nejsou schopni činit rozhodnutí. Péče pracovníka o opatrovance

¹¹⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 55

¹²⁰ Srov. MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*, s. 44.

¹²¹ Srov. MACHULA, T. *Sebeurčení a autonomie jedince*. In FISCHER, O. MILFAIT, R. *Etika pro sociální práci*, s. 135

¹²² Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 49.

¹²³ Srov. LUDEWIG, K. *Systemická terapie*, s. 14.

by měla být zaměřena na podporu a rozvoj jejich schopností bez ohledu na schopnost autonomie.¹²⁴

V kontextu sociální práce je pomocí autonomie konkretizován způsob života jedince s vlastní odpovědností.¹²⁵ To však v případě osob omezených ve svéprávnosti zcela neplatí, jelikož právě tyto osoby nedokáží být vzhledem ke svému psychickému onemocnění plně odpovědní, a mají při rozhodování poskytnutou podporu stanoveným opatrovníkem, který respektuje jejich práva na sebeurčení a podílí se na odpovědnosti na jejich životě. Opatrovník při poskytování podpory klientovi v procesu rozhodování zároveň musí brát ohled i na práva ostatních, která by mohla být dotčena.

5.2.2 Podpora klientova welfare

Jedná se o pozitivní dimenzi neškození. Jde o odstraňování a předcházení poškození a podporování dobra (duševní a tělesnou pohodu a prospěch jedince).¹²⁶

Jinak řečeno je etickým principem podpory klientova welfare nebo také jinak řečeno beneficence, konat to nejlepší pro klienta. Pracovník má kladný postoj ke klientovi, který se projevuje v jejich vzájemném vztahu. Cílem je snaha o zlepšení situace či alespoň zmírnění utrpení. Souvisí s dodržováním mlčenlivosti vyjma situací porušujících zákon, dodržováním pravidel pomoci a poskytováním informací klientovi.¹²⁷

Konat to nejlepší může někdy znamenat i nečinit vše, co žádá klient. Proces pomáhání ovlivňují hodnoty daného klienta, pracovníka a také hodnoty dané instituce. V případě opatrovnictví nastává situace, kdy opatrovanec v roli pacienta odmítá léčbu, která může napomoci zlepšení jeho zdravotního stavu nebo dokonce zachránit jeho život. Zde právě opatrovník funguje jako prostředník, který se snaží o zprostředkování léčby opatrovance a dohlíží na dodržování léčebného režimu.

¹²⁴ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 56.

¹²⁵ Srov. MILFAIT, R. a kol. *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 66.

¹²⁶ Srov. MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*, s. 43.

¹²⁷ Srov. WEIS, P. *Etické otázky v psychologii*, s. 236.

5.2.3 Princip rovnosti

Tímto principem je myšleno odstranění nevýhod, který zahrnuje různé roviny.

- **Rovnost při jednání s klienty nebo také nestrannost**

Jde o jednání, při němž nedochází k protěžování určitého klienta nebo typu klientů, a také jednání bez předsudků. Pracovník jedná na stejné úrovni s lépe oblečeným klientem stejně jako s bezdomovcem.

- **Rovnost příležitostí**

Míněno je odstranění nevýhod v přístupu ke službám vzhledem k ostatním klientům.

- **Rovnost výsledku**

Služby jsou k dispozici všem, kteří je potřebují a není přitom zjišťováno, zda a jaký má klient majetek.¹²⁸

5.2.4 Princip spravedlnosti

Jde zejména o rozdělování prostředků, služeb, zátěže a dobra. Existují dvě hlavní formy uplatňování tohoto principu. Je to buď pomocí srovnávání potřeb jednotlivců či skupin v případě omezených zdrojů nebo na základě určitého klíče bez komparace.¹²⁹ Pracovník je zodpovědný za poskytování stejné péče všem klientům. Nesmí se dopouštět diskriminace klientů na základě pohlaví, rasy, věku apod.¹³⁰

V poslední době je kladen důraz zejména na respekt k autonomii, který může mít tyto formy:

- ✓ **Model zákazníka** – v němž klient je v roli spotřebitele, a sociální pracovník či lékař v roli zprostředkovatele či vykonavatele zakázky.
- ✓ **Model smluvní či dohádovací** - zde pomáhající a pacient či klient diskutují o vzájemných hodnotách ve vztahu ke zdraví a morálnímu systému. Smluvní strany nejsou rovnocenné, zejména v oblasti znalostí a moci.¹³¹

¹²⁸ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 57.

¹²⁹ Srov. MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*, s. 44.

¹³⁰ Srov. HUBÁLEK, S. KOŤOVÁ, M. *Etika v psychoterapii*, In WEISS, P. *Etické otázky v psychologii*, s. 240

¹³¹ Srov. MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*, s. 43-45.

5.3 Hodnoty a opatrovnictví

Při řešení etických otázek je pracovník při výkonu opatrovnictví ovlivňován různými systémy hodnot. Stejně jako v sociální práci je pracovník při výkonu opatrovnictví ovlivňován osobními, společenskými, legislativními i profesními hodnotami, kterým se chci v této části věnovat.

➤ **Osobní hodnoty**

Tyto hodnoty bývají při řešení problémů na prvním místě, z nichž člověk vychází a řídí se jimi. Patří sem vlastní pohled na svět, osobní příběh sociálního pracovníka, který mu umožňuje přistupovat ke své profesi jako ke svému poslání. Osobní hodnotou může být např. důvěra v člověka, snaha pomoci, snaha nenechat za sebou nevyřešený úkol, opatrnost, starost o vlastní bezpečí nebo slabost pro určitou skupinu klientů.

➤ **Společenské hodnoty**

Společenské hodnoty se projevují v étosu dané společnosti. Tyto hodnoty se odrážejí v individuálním jednání s klienty nebo legislativě, profesních kodexech či plánech jednotlivých organizací. Společenská přijatelnost nějakého jevu však nemusí být garantem jeho kvality.

➤ **Legislativní hodnoty**

Tyto hodnoty zahrnují právo a systém zákonů. Právo zabezpečuje pouze dodržování krajních mezí našeho jednání. Zákon stanovuje např. podmínky, které umožňují omezit člověka ve svéprávnosti u duševně nemocných a zároveň má člověka chránit v právu na sebeurčení.

➤ **Profesní hodnoty**

Jsou popsány v etických a profesních kodexech, které zachycují charakteristické rysy dané profese. Zabývají se vztahem ke klientovi, kolegům a ke společnosti. Jejich smyslem je chránit klienta i pracovníka, tím že stanoví hranice, ve kterých pracovník profesi vykonává. Pracovník na sebe přebírá mravní a právní odpovědnost v souvislosti s určitou odborností.¹³²

V sociální práci se na řešení podílí celá řada hodnotových rovin. Při řešení určitého problému se pracovník zaměřuje na lidská práva, kulturní či náboženské hodnoty klienta, sociálního pracovníka, společnosti, ale také samotné organizace.

¹³² Srov. FIŠER, O. a kol. *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 18 – 19. [online], [cit. 2016-10-29]. Dostupné na WWW: <<http://mail.vsss.cz/skripta/B1%C3%A1ha/Etika/Etika-a-lidska-prava.pdf>>

5.4 Lidská důstojnost a opatrovnictví

Lidská důstojnost je považována za základ a cíl lidských práv. „V souvislosti s ochranou nezpůsobilých dospělých osob je základním principem, ze kterého vychází všechny ostatní zásady respekt k důstojnosti každého člověka jako lidské bytosti.“¹³³

Lidská práva zabezpečují lidskou důstojnost a také jí garantují. Respekt nedotknutelné důstojnosti a integrity jedince poskytuje nástroj pro kritiku společenské exkluze. Základní práva jsou odvozována právě z lidské důstojnosti představující kritérium pro etické jednání a etickou povinnost pro každého. Nedotknutelná důstojnost spočívá ve způsobilosti jedince jako svobodné a rozumové bytosti k závaznému mravnímu sebezákonomárství.¹³⁴ Hodnoty naší společnosti jsou postaveny na židovsko-křesťanské víře, která odkazuje na spravedlivého a milosrdného Boha, který člověka stvořil. Z toho vyplývá důstojnost, protože lidé jsou Božím stvořením, a tudíž náleží všem bez rozdílu.¹³⁵

Důvodem důstojnosti je mravní autonomie člověka, čímž je podle Kanta myšlena možnost svobodně se podřídit mravnímu zákonu. Ze subjektu lidské důstojnosti se nesmí učinit objekt cizí vůle. Na základě svobodného rozhodnutí se jedinec váže na zákon mravního jednání, který je platný pro všechny a rozumová bytost si jej ukládá. Autonomie jedince se nemůže úplně vždy vyjádřit aktuální způsobilostí ke svobodnému rozhodnutí, projevu vůle a jednání. V této souvislosti rozlišujeme pasivní stránku autonomie, což představuje ideu, že každý člověk je účel sám o sobě, který je potřeba bezpodmínečně respektovat. U jedinců, kteří zatím či momentálně nejsou anebo už nejsou způsobilí k autonomním projevům, je rozlišována mravní autonomie, která náleží každé lidské bytosti bez momentální schopnosti ji vyjádřit či využít a dále aktuální způsobilost autonomie.¹³⁶

Právo na důstojnost člověka a garanci komplexně pojímané právní osobnosti jsou ústavním soudem považována za práva vážící se k samotné podstatě lidství.

¹³³ RADA EVROPY VÝBOR MINISTRŮ, *Doporučení č. R (99) 4 ohledně zásad právní ochrany nezpůsobilých dospělých osob*, část II., pravidlo 1. [online], [cit. 2016-11-24]. Dostupné na WWW: <http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/zdravotnictvi/R_99_4_zasady_pravni_ochrany_nezpusobilych.pdf>

¹³⁴ FÍŠER, O. a kol. *Etika a lidská práva v sociální práci*, s. 65. [online], [cit. 2017-01-31]. Dostupné na WWW: <<http://mail.vsss.cz/skripta/B1%C3%A1ha/Etika/Etika-a-lidska-prava.pdf>>

¹³⁵ Srov. SVOBODA, R. Sociální práce a křesťanství. In OPATRŇÝ, M. LEHNER, M. a kol. *Teorie a praxe charitativní práce*, s. 32.

¹³⁶ Srov. tamtéž, s. 66.

V rozhodování soudu o omezení způsobilosti k právním úkonům musí být pečlivě zvažovány všechny okolnosti, a soud musí dbát na to, aby právní způsobilost nebyla omezována v širším rozsahu, než je nezbytně nutné. Soudy tak musí zvážit veškeré mírnější alternativy, kterými by bylo možno dosáhnout cíle v podobě ochrany práv či zájmů posuzovaného.¹³⁷

V souvislosti s opatrovnictvím osob duševně nemocných je možné zamyslet se nad tím, zda má být každý jedinec považován za lidskou bytost, které náleží nezcizitelná důstojnost a ochrana života. Máme před sebou dva přístupy, kde v prvním z nich filozof Singer tvrdí, že lidskou bytostí je ten, kdo splňuje určená kritéria lidského bytí. Těmito kritérii jsou např. schopnost sebeuvědomění, schopnost komunikace, sebekontrola nebo smysl pro budoucnost.¹³⁸ Z tohoto pohledu jedinci, kteří trpí demencí či jsou mentálně retardovaní, uvedená kritéria nemohou splňovat. Existencí lidské bytosti je míněna kvalita, kterou prokazuje člověk příslušnými skutky, a jen tehdy má pak nárok na odpovídající respektování svých práv.¹³⁹

Druhý přístup argumentuje, že nezcizitelná důstojnost a z ní vyplývající ochrana života náleží každému jedinci, ať zdravému či nemocnému, schopnému či závislému na péči, kognitivně orientovanému nebo změněnému demencí. Každý jedinec má právo na zacházení s respektem v jeho lidské důstojnosti. Tento přístup tak zajišťuje i důstojnost osob s duševní poruchou, omezených v právní způsobilosti a zabezpečuje jim solidární ochranu a podporu, kterou potřebují.¹⁴⁰ Lidská důstojnost duševně nemocných osob je garantována právními dokumenty, které musí společnost ctít i dodržovat, a nahlížet na nemocné stejně jako na zdravé jedince.

¹³⁷ Srov. KOŘÍNKOVÁ, D. STRNAD, J. a kol. *Analýza oblasti právní způsobilosti a opatrovnictví uživatelů sociálních služeb z hlediska transformace sociálních služeb*, s. 22 – 23. [online], [cit. 2017-01-31]. Dostupné na WWW:

<<http://www.trass.cz/wp-content/uploads/2016/02/analyza-pravni-zpusobilosti.pdf>>

¹³⁸ Srov. RÜEGGER, H. *Etické výzvy fenoménu demence, Sociální služby*, 2014, roč. 16, č. 2, s. 18. [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW:

<<http://www.socialnisluzby.eu/ckfinder/userfiles/files/SS%202-2014%20final%20s%2016-21.pdf>>

¹³⁹ Srov. SUTOR, B. *Politická etika*, s. 181.

¹⁴⁰ Srov. RÜEGGER, H. *Etické výzvy fenoménu demence, Sociální služby*, 2014, roč. 16, č. 2, s. 19. [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW:

<<http://www.socialnisluzby.eu/ckfinder/userfiles/files/SS%202-2014%20final%20s%2016-21.pdf>>

5.5 Svoboda a opatrovnictví

Svoboda má pro člověka velký význam a společně s rozumem tvoří nejvyšší atributy lidství. Je chápána jako možnost rozhodnout se na základě znalosti věci, nebo jako nezávislost na druhých. Ze své podstaty svoboda souvisí s možností volby, kterou člověk uskutečňuje na základě poznání, bere v úvahu klady a zápory, posuzuje možnosti a přijímá alternativy. Z etického pohledu nemá poznání mravní hodnotu, jestliže k němu člověk nezaujme svobodný postoj a v souladu s ním nejedná. Člověk má mít pocit svobody a podílet se na svobodě druhých.¹⁴¹ V opatrovnictví je právě svoboda u opatrovanců omezována, proto tuto kapitolu věnuji právě tématu svobody ve vztahu k opatrovnictví.

Každý jedinec má možnost učinit na základě svobodné volby rozhodnutí pro určitý druh chování. Člověk si vytváří nebo přejímá pravidla v souladu s obecným souhlasem, která považuje za závazná pro své jednání a chování.¹⁴² Svoboda patří mezi základní práva člověka, jež jsou zakotvena v několika dokumentech, jako např. ve *Všeobecné deklaraci lidských práv*, čl. 3, kde je uvedeno, že každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost.¹⁴³ Také *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* upravuje svobodu, kde se uvádí v čl. 9: „Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě případů, kdy se tak stane na základě zákona a ve shodě s řízením, jež je stanoveno zákonem.“¹⁴⁴

Pokud svobodu tedy chápeme jako možnost rozhodnout se na podkladě znalosti věci, pak v případech osob duševně nemocných, např. s demencí je taková možnost rozhodování nemožná, protože u těchto osob je právě schopnost kognitivních funkcí a tedy objektivního posouzení narušena. Právě proto je těmto osobám ustanoven opatrovník, který v daných situacích hájí jejich práva a zájmy a pomáhá opatrovancům při rozhodování.

Zároveň opatrovník dbá na to, aby opatrovancova práva na svobodu nebyla v pobytovém zařízení omezována, nejsou-li pro to oprávněné důvody. Představme si například situaci, kdy je opatrovancovi stanovena soudem finanční částka k hospodaření

¹⁴¹ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 36 - 37.

¹⁴² Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Lékařská etika*, s. 14.

¹⁴³ Srov. *Všeobecná deklarace lidských práv*, New York, 1948. [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW: <<http://www.osn.cz/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>

¹⁴⁴ Srov. *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*, New York, 1948. [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW:

<http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinar.pakt-obc.a.polit._prava_.pdf>

v neadekvátní výši. Může to být zbytečně nízká výše, s níž je opatrovanec schopen hospodařit. V takovém případě je vhodné podat návrh soudu na posouzení změny výše stanovené finanční částky. Stejně tak však může nastat opačná situace, kdy opatrovanec má stanovenou moc vysokou částku na týden, a přitom není schopen s ní hospodařit, protože ji hned utratí. V takovém případě je potřeba učinit kroky, aby opatrovanec dokázal s takovou výší vyjít, tzn. například rozdělit mu stanovenou výši po částech.

V souvislosti se svobodou také dochází k tomu, že duševně nemocný uzavře smlouvu na některou službu, může se například jednat o uzavření smlouvy s telefonním operátorem či o nevýhodnou půjčku. Následně pak dochází k nehrazení faktur za uzavřenou službu, na které dotyčný nereaguje a často tuto skutečnost zjistí až opatrovník či poskytovatel sociální služby. V souvislosti s nevýhodným právním úkonem, který duševně nemocný učiní, je tento úkon neplatný, jestliže je omezen ve způsobilosti nebo jednal v duševní poruše.

Osobní svoboda může být u duševně nemocných v některých případech narušena, pokud je zapotřebí nedobrovolné hospitalizace. Jde o případy, kdy nemocný člověk ohrožuje sebe nebo své okolí. Rodina musí na nemocného přivolat záchranku, a mnohdy i policii, protože nemocný nemá dostatečný náhled na své onemocnění a domnívá se, že ho chtějí neoprávněně dostat „do blázince“. Zodpovědnost je pak na lékaři, který musí situaci objektivně a nestranně posoudit a vyhodnotit. Dané zařízení má povinnost nedobrovolnou hospitalizaci oznámit soudu, a ten každý případ prošetří a posoudí, zda je postup oprávněný.¹⁴⁵

Další oblastí je zásah do integrity opatrovance, kdy může udělit souhlas opatrovník, a to v případě, že to je k přímému prospěchu dotyčného, který není schopen dát souhlas sám. Opatrovník rozhoduje sám, případně se souhlasem soudu či opatrovnické rady, pakliže je ustavena. Vždy záleží na individuálních následcích zákroku. Na prvním místě však zůstává nutnost vyslechnout názor opatrovance, je-li to možné s ohledem na jeho rozumové a volní schopnosti. NOZ, který klade důraz na autonomii jedince, přispěl u opatrovanců k větší svobodě, než tomu bylo před jeho účinností a možností zbavit člověka právní způsobilosti, a tím i svobody zcela.

¹⁴⁵ STRUNZOVÁ, V. Psychiatrická nemocnice Bohnice, *Nedobrovolná hospitalizace*, [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW: <<http://www.bohnice.cz/lecba/akutni-pece-1/>>

5.6 Vztah mezi pracovníkem a klientem

Tato část se zabývá vztahem, který vzniká v procesu pomáhání mezi pracovníkem a samotným klientem, a který hraje významnou roli. Pacient potřebuje věřit svému lékaři, klient potřebuje důvěřovat svému sociálnímu pracovníkovi a stejně tak opatrovanec potřebuje věřit svému veřejnému opatrovníkovi. Práce s klientem je u pomáhajících profesí založena na vztahu. Úkolem pracovníka je vytvořit si u klienta profesionální vztah, který je založen na partnerství. Mezi principy, které napomáhají dobrému vztahu patří:

- ✓ **Respekt** – akceptovat klienta takového jaký je, snaha porozumět jeho motivům, pochopit klienta
- ✓ **Dobrý úmysl** – dotazovat se, zda to co udělám je podloženo dobrým úmyslem a ve prospěch klienta
- ✓ **Flexibilita** – reagování na situaci klienta a jeho potřebu spolupráce
- ✓ **Důvěra** – předpokladem pro důvěryhodnost je zacházení s informacemi
- ✓ **Partnerství** – pracovník s klientem hledají příčiny potíží a možnosti řešení.¹⁴⁶

Pracovník se zabývá životními problémy svého klienta, přičemž v procesu pomáhání se u něho může objevit problém, který má dvě podoby. Jednou z nich je tendence přebírat kontrolu nad klientem a druhou je obětování se pro klienta na vlastní úkor.¹⁴⁷ K naplnění poslání pracovníka (v našem případě opatrovníka) je potřeba mít dovednosti a potřebné nástroje. Pracovník vede dialog mezi tím, co chce společnost ve svých normách a tím, co chce klient. Působí na obě strany, na klientovo chování i společenské normy. Cílem je tedy koordinace změn na straně norem i na straně klientových způsobů. K tomu napomáhá přebírání kontroly a nabízení pomoci.¹⁴⁸

Kontrola v každé společnosti umožňuje udržet přijatelné chování jednotlivých jejích členů a existuje v podobě stanoveného řádu. Ten zajišťuje fungování společenství a také bezpečí jeho členů. Faktem však zůstává, že nadměrná kontrola může bránit rozvoji autonomie. V pomáhajících organizacích je podporována hierarchickou strukturou. Kontrola pracovníka nad klienty je pokračováním kontroly vyšších hierarchických úrovní organizace nad nižšími.¹⁴⁹ Při výkonu opatrovnictví jde jednak

¹⁴⁶ Srov. MAHROVÁ, G. VENGLÁŘOVÁ M. a kol. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*, s. 97 – 99.

¹⁴⁷ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*, s. 14.

¹⁴⁸ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, s. 25.

¹⁴⁹ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*, s. 18.

o kontrolu pracovníka nad svěřeným opatrovancem, který se snaží o to, aby byly jeho práva a potřeby naplňovány. Další kontrola je pak uskutečňována nad samotným pracovníkem v roli opatrovníka, kterou zabezpečuje soud dohlízející nad hospodařením s majetkem svěřeného opatrovance.

V případě „obětování se pro klienta“ pracovník může jednat tak, jako by nebyl klient autonomní a byl na něm závislý. Nadměrná péče však může klienta spíše oslabovat, než aby pro něho byla přínosná. Pracovník by se měl o klienta zajímat, přijímat ho jaký je a vidět v něm i dobré stránky. Mentálně a tělesně postižení jedinci by neměli být vnímáni jako „vadný výrobek“, ale jako určitá forma lidské existence. Takový náhled umožňuje klientům vycítit z chování pracovníka svou vlastní hodnotu.¹⁵⁰ Opatrovníci pomáhají opatrovancům naplňovat jejich zájmy i potřeby a přitom se snaží, aby se při procesu pomáhání necítili méněcenní. Současně je potřeba podporovat opatrovance v jejich soběstačnosti a zbytečně neoslabovat nadměrnou péčí.

5.7 Etický kodex veřejného opatrovníka

Základním principem opatrovnictví je ochrana práv a zájmů jedince při právním jednání a zapojení člověka do společnosti. Samotný výkon je postaven na respektování důstojnosti člověka, jeho nezávislosti a samostatnosti. Úkolem opatrovníka není řídit život opatrovance a rozhodovat o něm.

Mezi základní pravidla opatrovnictví patří, že opatrovník:

✓ **Poskytuje jedinci potřebnou podporu, aby mohl přijímat vlastní rozhodnutí**

Opatrovník zjišťuje přání člověka, pomáhá mu se rozhodnout, vysvětluje mu následky možných rozhodnutí, respektuje rozhodnutí člověka, a to i pokud je považuje jako rozhodnutí nerozumná, vysvětluje srozumitelně následky rozhodnutí.

✓ **Dbá o to, aby žil jedinec dle svých představ**

Opatrovník by neměl vycházet pouze z toho, co považuje on sám za dobré. Snaží se o to, aby způsob života odpovídal zvláštním přáním a představám člověka, nelze-li tomu rozumově odporovat. Jedince nesmí ponižovat, něco mu zakazovat a přikazovat či dělat rozhodnutí za něj bez jeho vědomí. Jednání musí být důstojné a uctivé. Právní jednání jsou konána s vůlí a přáním člověka, jestliže je zřejmé, že nedojde k poškození

¹⁵⁰ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*, s. 22.

jedince. Pokud nelze zjistit aktuální vůli jedince, jedná opatrovník v zájmu jedince. Minimalizuje negativní rušivé a omezující zásahy v jeho životě.

✓ **Dbá o to, aby způsob života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi**

Jedná v oblastech, ve kterých jedinec potřebuje pomoci, což je uvedeno přímo ve výroku soudního rozhodnutí. Vyhodnocuje, zda jedinec stále potřebuje zastupování a podporu opatrovníka. Jestliže vidí, že některá omezení jsou zbytečná, usiluje o změnu a upozorňuje na to. Snaží se o to, aby jedinec nabyl více dovedností nebo je udržel a aby měl podporu, která snižuje závislost na opatrovníkovi.

✓ **Domáhá se naplňování práv člověka**

Dbá o zdravotní stav člověka (zajištění péče, léků). Jestliže zjistí porušování práv jedince, činí potřebné kroky k nápravě. Chrání jedince před špatným zacházením, zanedbáváním, vykořisťováním a mučením.¹⁵¹

5.7.1 Etické problémové okruhy

V oblasti opatrovnictví jde o náročnou funkci. Jedinec omezený ve svéprávnosti, často s tímto stavem nesouhlasí. Sociální pracovník vykonávající roli opatrovníka rozhoduje o důležitých aspektech jeho života. Ve většině případů rozhoduje o finančních záležitostech opatrovance. Zapojuje do řešení problémů i opatrovaného, a proto je velmi důležitá spolupráce obou stran. Jde především o navození dobrého vztahu mezi klientem a pracovníkem. Ten může vzniknout tehdy, je-li zachována důstojnost člověka.

Sociální pracovníci se setkávají s různými etickými problémovými situacemi. Mezi základní problémové okruhy patří:

- ✓ Kdy vstupovat či zasahovat do života klienta, rodiny, skupiny či obce
- ✓ Kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas
- ✓ Kolik pomoci a péče poskytnout, aby vedly klienta ke změně
- ✓ Kdy přestat se soc.terapií a poskytováním služeb či dávek soc.pomoci

¹⁵¹ Srov. INSTAND, z.ú., *Metodika výkonu opatrovnictví*, s.73

Další problémové okruhy vyžadující etické hodnocení a rozhodování plynou ze situací, kdy dochází ke střetu zájmů. Může se jednat o:

- ✓ Konflikt zájmu sociálního pracovníka a zájmu klienta
- ✓ Konflikt klienta a jiného občana
- ✓ Konflikt mezi institucí a skupinou klientů
- ✓ Konflikt zájmu klientů a ostatní společnosti
- ✓ Konflikt mezi zaměstnavatelem a sociálním pracovníkem

Náplní sociálního pracovníka není jen pomáhat, ale také kontrolovat klienty, což vyžaduje ujasnit si etické důsledky kontroly a míru přijatelnosti z hlediska základních hodnot sociální práce.¹⁵² Etické problémy sociální pracovníci často řeší, protože se dostávají do situací, kdy musí zvolit rozhodnutí, které se jim přičí. Objevují se před nimi situace, při kterých řeší etické dilema, při němž se dostávají morální principy do konfliktu. Jedním z nich může např. být konflikt práva klienta na seburčení a povinnost sociálního pracovníka chránit zdraví klienta.¹⁵³

5.7.2 Etická dilemata

V opatrovnictví může pracovník řešit různá etická dilemata, proto tuto kapitolu budu věnovat této oblasti. Etické dilema lze definovat jako konflikt morálních principů. Nastává v případě, že pracovník stojí mezi dvěma rozhodnutími, která jsou neslučitelná. Jedná se mnohdy o nepříjemná rozhodnutí a není jasné, jaké rozhodnutí bude přijatelnější. Součástí uvedeného dilematu je jistě vliv kompetence na práci pracovníka. Rozhodování je ovlivněno danými normami a také respektováním určitých etických hodnot a principů. Někdy pak může docházet k situacím, kdy se vzájemně normy a etika jednání dostávají do střetu.

V etickém dilematu v sociální práci jde o volbu mezi nežádoucími alternativami, kdy musí pracovník volit jednu z možností, a je konfrontován s tím, co může dělat z právního či administrativního hlediska a zároveň z hlediska etického. Mnohdy dochází k tomu, že se potýká s nežádoucími volbami vedoucími ke konfliktu morálních zásad.¹⁵⁴

¹⁵² Srov. *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR*

¹⁵³ Srov. MATOUŠEK, O. a kol., *Metody a řízení sociální práce*, s. 384.

¹⁵⁴ Srov. BRANDLT., R. a spol. *Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce*, s. 19.

Podle Musila pracovníci zvládají dilemata tak, že hledají, předávají si a opakovaně užívají pracovní postupy, které jsou pro ně přijatelné. Jednodušeji řečeno jsou slučitelné s jejich osobními preferencemi a umožňují jim s určitou dávkou rutiny zvládat pracovní podmínky.¹⁵⁵

Lukasová uvádí, že nejčastěji se potýkají pracovníci s problémy v těchto oblastech:

- Zajištění vhodného ubytování / sociální služby
- Rozhodnutí o předchodu do pobytové služby
- Umístění do neregistrovaného zařízení
- Nečinnost při splácení dluhů
- Rozhodování za opatrovaného

Opatrovaný a opatrovník jsou mnohdy při různých situacích stavěny proti sobě. V praxi se stává, že opatrovaný žádá zastoupení tak, aby byly realizovány jeho zájmy a přání, na což má dle zákona právo. Opatrovník však nemá vždy dost zdrojů na to, aby vše zvládl.¹⁵⁶ Opatrovník by měl dle zákona znát potřeby opatrovaného, jeho zájmy, přesvědčení, poměry, ve kterých žije a jaký byl jeho dřívější život. Tyto nároky vyplývají z požadavku zákona, kde je uvedeno, že opatrovník má dbát, aby způsob života opatrovaného nebyl v rozporu s jeho schopnostmi. To vše představuje pro opatrovníka velmi náročný úkol jak časově tak personálně.

Jedním z konfliktů, které často opatrovníci řeší jsou hranice úkolu, kam až má opatrovník zajít při naplňování přání opatrovaného, nebo jeho zájmu. Tyto problémy se projevují například při zajištění bydlení, řešení priorit při používání peněz opatrovaného, volbě sociální služby. Mnohdy opatrovaného zájmy není možné naplnit, protože se zde např. vyskytují překážky, jako nedostatek financí či nedostatek sociálních služeb. Jindy může být důvodem střet zájmu opatrovníka a přání opatrovaného.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Srov. MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s.35.

¹⁵⁶ LUKASOVÁ, M. *Výkon agendy veřejného opatrovníka obcemi*, s. 1, 2015[online], [cit. 2016-09-24]. Dostupné na WWW:

<http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Konference/Prispevek-Lukasova.pdf>

¹⁵⁷ Srov. tamtéž, s.2.

Jestliže nedokáže opatrovník zjistit a posoudit situaci opatrovaného a navrhnout řešení, měl by požádat o spolupráci sociálního pracovníka, jehož náplní práce je mimo jiné vyhledávání osob v nepříznivé situaci a řešení situace. Zde vidím výhodu v tom, že pokud opatrovníka vykonává přímo sociální pracovník, dokáže sám zhodnotit situaci a navrhnout dle svých zkušeností vhodné řešení.

U osob zbavených či omezených svéprávností se v jejich soukromém životě objevuje soudem určený opatrovník, který může řešit různá vzniklá dilemata. Může nastat například dilema, kdy pracovník řeší, zda má vykonávat jen určené úkoly, které mu soud stanoví, nebo pokud je to nutné, poskytnout pomoc nad rámec svých povinností a v jaké míře. Často se stává, že bytové podmínky u opatrovance jsou v dosti zanedbaném stavu, hygienicky nevyhovující. V takovém případě může mít opatrovník dilema, zda požadovat po klientovi udržování pořádku i přes jeho nesouhlas, když je zvyklý tímto způsobem žít a je takto spokojen.

Mnohdy se stává, že pracovník v roli opatrovníka je v časové tísní, a tudíž se rozhoduje, zda se věnovat opatrovanci (např. vést s ním rozhovor nebo naslouchat) anebo pouze plnit soudem určené úkoly. Úkolem opatrovníka je také umožnit klientovi rozhodnout se o svém jednání v souladu se stupněm svéprávnosti. Zde se naskytuje otázka, do jaké míry v rozhodování zasahovat. Pracovník by měl poskytovat takovou péči, která přispívá ke zlepšení kvality.

Dalším dilematem může být také situace, kdy pracovník řeší, zda umožnit klientovi vycházky, ikdyž hrozí riziko, že klient může zabloudit, anebo je lepší neriskovat a volit raději zamykání v bytě. Výše uvedené situace ukazují jen malý výčet toho, s čím se opatrovníci potýkají při výkonu své role. Vzniklých situací a dilemat může být velice mnoho a pokaždé se většinou jedná o individuální a jedinečnou situaci, kdy pracovník nemá na řešení problému žádný návod a musí se řídit určitými normami, také svým svědomím a odpovědností.¹⁵⁸ Etická odpovědnost se dotýká mnoha oblastí v praxi. Jde o odpovědnost vůči klientovi i vůči sobě samotnému, ale také vůči celé společnosti. Opatrovníci při výkonu své profese zastupují nejen sebe, ale i samotnou organizaci, v níž pracují.

¹⁵⁸ Srov. PRUDÍKOVÁ, D. a kol. *Podkladový materiál k semináři pro veřejné opatrovníky*, s. 72.

6 POHLED VEŘEJNÝCH OPATROVNÍKŮ

Tato kapitola je zaměřena na zkušenosti pracovníků vykonávající funkci veřejného opatrovníka na obcích. Mým cílem bylo zjistit jaká je praxe těchto pracovníků, s jakými problémy se setkávají při výkonu opatrovnictví a co jim chybí. Získané informace dávají nahlédnout do praxe veřejných opatrovníků.

Výzkum jsem prováděla osobně prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky městských úřadů, kteří odpovídali na otevřené otázky. Výzkumu se zúčastnili pracovníci, kteří mají na starosti výkon veřejného opatrovnictví na obcích a byli ochotni se se svými zkušenostmi podělit. Osloveno bylo 8 pracovníků. Dotazník se skládal ze 14 otázek, který jsem nejprve zaslala pracovníkům emailem, aby si mohli promyslet a připravit odpovědi na otázky, a následně jsem se s nimi domluvila na schůzce. Se dvěma respondenty byl rozhovor proveden telefonicky a s ostatními probíhal rozhovor přímo na pracovišti pracovníka. Mezi dotazovanými byli 2 muži a 6 žen. Rozhovory byly nahrávány na mobilní telefon Samsung S5 mini a následně na PC přepisovány do Wordu a podrobněji analyzovány.

➤ **Funkce pracovníka vykonávajícího veřejného opatrovníka na obci:**

První otázka zjišťovala, zda je výkon opatrovnictví zajišťován sociálním pracovníkem nebo úředníkem obce. Všeobecně je doporučováno, aby práci veřejného opatrovníka nezajišťoval přímo sociální pracovník, ale jiný úředník. Argumenty jsou například takové, že funkci veřejného opatrovníka může vykonávat téměř kdokoli, protože zde nejsou stanoveny limity pro odborné vzdělání, na rozdíl od profese sociálního pracovníka, kde musí být splněny kvalifikační předpoklady, přesněji řečeno vysokoškolské vzdělání s odborným zaměřením na sociální problematiku. Výkon opatrovnictví však také klade nároky na znalosti některých zákonů, a jistě by bylo vhodné, aby pracovníci vykonávající tuto roli, byli odborně vzděláváni například Institutem veřejné správy, který úředníky na výkon dané agendy ve státní správě připravuje. Zde by pak získali znalosti zejména z oblasti Občanského zákoníku, Zákona

o zvláštních řízeních soudních nebo exekučního zákona. V současné době to však zatím možné není, a proto si musí pracovníci hlídat semináře týkající se oblasti výkonu opatrovnictví sami, aby se něco o problematice dozvěděli. Dalším argumentem je pak skutečnost, že funkci opatrovníka a sociálního pracovníka nelze slučovat, a že se tyto mohou dostávat do střetu zájmů.

Z rozhovorů bylo zjištěno, že z 8 respondentů je 6 sociálních pracovníků a 2 úředníci jiného odboru, kteří zajišťují pouze tuto agendu. Dané zjištění potvrzuje, že pakliže obec zastává funkci veřejného opatrovníka, ve většině případů je tato agenda předána na odbor sociálních věcí.

➤ **Duševní poruchy opatrovanců:**

Duševní porucha, která není jen přechodného rázu je jednou z podmínek, kterou posuzuje soud a musí být pro omezení svéprávnosti splněna. Z výzkumu bylo zjištěno, že nejčastější duševní poruchou, která byla pracovníky označena je mentální retardace, ta byla označena téměř všemi pracovníky, dále jde o schizofrenii a demenci. Další duševní poruchy, které pracovníci uváděli, byla demence u Alzheimerovy choroby, duševní poruchy způsobené působením psychoaktivních látek – konkrétněji alkoholem a drogami. Nejčastější duševní poruchy uvedené v literatuře vedoucí ke zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům v letech 2006 – 2008 byly mentální retardace, organické duševní poruchy včetně symptomatických (zejména demence), schizofrenie, poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek. Jak je vidět, i současná praxe ukazuje shodný výsledek. Na rozdíl však od současné praxe tyto lidé nejsou zbaveni zcela, jak tomu bylo před účinností NOZ, ale pouze omezeni. V současné době platí omezení svéprávnosti po dobu maximálně 3 let, a následně musí být právní způsobilost opětovně posouzena. Nově je od tohoto roku zavedeno, že pokud je zjevné, že stav člověka se v této době nezlepší, může být doba delší, nejdéle však na 5 let.¹⁵⁹ Tato možnost je jistě velmi přínosná nejen pro opatrovníky, ale i pro soudce, zejména pak v případech, kdy je evidentní, že se stav nezlepší, jako např. u demencí či hluboké mentální retardace a nedochází tak k nadbytečnému zatěžování soudů.

¹⁵⁹ Srov. Zákon č 89/2012 Sb., *Občanský zákoník*, v platném znění, § 59, odst.1)

➤ **Jaký přínos má práce opatrovníka a jak přispívá k podpoře smyslu života opatrovance:**

Snažila jsem se zjistit, jak vnímají opatrovníci svou práci ve vztahu k opatrovanému, a zda si uvědomují, že tato práce má pro jedince omezené v právní způsobilosti smysl. NOZ uvádí, že opatrovník má chránit zájmy zastoupeného, projevovat skutečný zájem, starat se o naplnění jeho práv, nebo dbát na to, aby opatrovancova práva nebyla v rozporu s jeho schopnostmi.

Z rozhovorů vyplynulo, že všichni dotazovaní si uvědomují, že jejich práce smysl má a samotní opatrovanci by to bez opatrovníků nezvládli. Někteří z nich uvedli, že jim pomáhají zajistit jejich potřeby a zájmy. „*Tahle práce má smysl, pomáháme těm lidem zajistit jejich potřeby, které sami nezvládají.*“ „*Je o ně postaráno, sami si nemusí nic zařizovat.*“ „*Většina klientů je klidnější, když ví, že za ně vše vyřídíme.*“ „*Přínos je hlavně v tom, že žijou líp než kdyby se měli postarat o sebe sami.*“ „*Chráníme jejich zájmy.*“ „*Pomáháme jim se zvládnutím života, jedný paní jsme teď zrovna sehnali bydlení v pobytovém zařízení a jinak se nám taky podařilo zajistit jednomu mladšímu pánovi práci.*“ Pracovníci se také zamýšlejí nad tím, že veřejný opatrovník supluje rodinu, která funkci nechce vykonávat. „*Práce má určitě smysl, pokud opatrovanci nemají jinou vhodnou osobu, která by se o ně starala. Nikdo jiný by nemohl plnohodnotně zajistit opatrovancovi jeho potřeby. Smutné je, když chce opatrovance o jeho práva připravit rodina a opatrovník pak řeší rodinné problémy.*“ „*Jeden opatrovanec je v psychiatrické léčebně, takže se staráme o jeho majetek a vypořádání vztahů s bratrem, které sám nezvládá.*“ Jedna pracovnice uvedla, že ve výkonu funkce vidí nejen ochranu zájmů, ale také kontrolu nad pobytovým zařízením, v němž opatrovanec žije. „*Přispívá tím, že chráníme jejich zájmy. Ikdyž jsou třeba v pobytovém sociálním zařízení, tak tam funguju jako takový dozor, jestli jim neúčtují služby navíc, zda mají všechno, co by mít měli. Je to fakt o té kontrole, jestli je s těma lidma dobře zacházeno.*“ Další pracovník to shodně potvrzuje. „*Opatrovník má kontrolu nad zařízením v oblasti financí a péče.*“ Jiný pracovník zase uváděl naopak, že je výhoda, pokud je opatrovanec v zařízení, kdy je pak méně starostí s péčí, protože je o něj postaráno. „*Když je opatrovanec v domácím prostředí, tak mu opatrovník se vším pomáhá. Jednodušší je to, když je v pobytové sociální službě, to tam tu práci opatrovníka supluje zařízení.*“ Nutno tedy dodat, že všichni dotázaní si shodně uvědomují, že jejich práce má smysl a pomáhá k zvládnutí života opatrovance.

➤ **Hodnocení spolupráce s pracovníky jiných institucí zapojených do péče:**

Zjišťovala jsem, na jaké úrovni funguje spolupráce mezi jednotlivými institucemi. Snažila jsem se tím také nepřímou zjišťovat, jaký je přístup ostatních institucí. Hodnocení spolupráce vyšlo velmi kladně. *„Setkávám se s ochotnými pracovníky, kteří mi pomáhají řešit jejich problémy i nad rámec svých kompetencí.“* *„Řekl bych, že spolupráce je dobrá.“* Většina dotázaných si spolupráci pochvalovala zejména se soudy. *„Spolupráce je na dobré úrovni. Asi nejlepší zkušenosti mám se soudy. Ale i jinde to funguje.“* Další potvrzují. *„Mám velmi kladné zkušenosti, hlavně se soudy, kde je pracovnice, která mi vždy vyjde vstříc.“* *„Celkově spolupráci s ostatními hodnotím kladně, nejlepší je to asi se soudy.“* Spolupráci se sociálními zařízeními hodnotili pracovníci různě. *„Jak kdy a jak kde. Vzhledem k tomu, že máme opatrovance hlavně v pobytových zařízeních jako třeba v domovech důchodců, tak někteří doktoři víc komunikují se sociálními pracovníky toho zařízení. Naopak v psychiatrické léčebně doktor řekl, že bude komunikovat jenom s opatrovníkem.“* *„Hodně pobytových zařízení spíše chtějí, abychom to dodatečně dopodepsali. Že by nás vyloženě vždy respektovali, tak to říct nemůžu. Přijde mi, že jim vyhovuje, když do toho moc nevidíme. Mám zkušenost s jedním zařízením, že jsem měla podezření na neoprávněné účtování, které se opravdu potvrdilo.“* *„Domovy důchodců jsou většinou bez problémů, chráněná bydlení také, ale horší je to s psychiatrií.“* Z uvedených rozhovorů lze zjistit, že zkušenosti opatrovníků jsou různé, záleží na zařízení. Někteří opatrovníci svou funkci berou zodpovědně a kontrolují i úhradu financí v zařízeních, jiní to neřeší a jsou rádi, že vlastně jejich funkci zastává dané zařízení. Sama ze svých zkušeností mohu říct, že ačkoli by měl opatrovník doprovázet opatrovance např. k lékaři, tak pokud je například v chráněném bydlení, zajišťuje doprovod většinou pracovnice tohoto zařízení. To je rozhodně přínosem, vzhledem k tomu, že pracovník zajišťuje na obci i jiné agendy a na doprovázení k lékařům, kteří nejsou v místě bydliště moc času nezbyvá. Navíc většinou ani není vyřešena přeprava těchto osob ve služebním voze.

➤ **Střety zájmů při výkonu VO:**

Oblast střetů zájmů mě dosti zajímala, už také z toho hlediska, že většina opatrovníků jsou sociální pracovníci, tudíž řeší opatrovance po sociální stránce i po stránce opatrovnické. Touto otázkou jsem chtěla u veřejných opatrovníků zjistit, k jakým

střetům zájmů dochází při výkonu. Odpovědi mě moc neuspokojili, protože jsem čekala více argumentů, že ke střetům zájmů dochází. Většinou však pracovníci uváděli, že se se střetem zájmů neseťkali. „*Nesetkala jsem se s tím.*“ „*Ke střetům nedochází.*“ Někteří však uvedli, že střet zájmů chápou při výkonu funkce opatrovníka a zároveň sociálního pracovníka. „*Vadí mi, že tu práci musím rozdělovat. Třeba když jsem žádala o průkazku ZTP, tak to musím udělat jako sociální pracovník. Normální postup by měl být, že to opatrovník předá sociálnímu pracovníkovi, tím že to je sloučený tak to dělám já.*“ Další respondent také uvedl: „*Nejasná hranice mezi výkonem funkce opatrovníka a sociální prací.*“ Jeden pracovník chápal jako střet zájmů, když je spojován i s výchovou daného člověka. „*Vadí mi třeba, že lidi ví, že mu dělám opatrovníka, a on chodí žebrať, a já pak od lidí slýchám – hele, srovnej si ho, udělej s tím něco. Myslí si, že jsem odpovědná za jeho chování, ale já mu nemůžu stát za jeho zadkem a hlídat ho jak policajt.*“ Z výše uvedeného můžeme usoudit, že střetem zájmu je samotný výkon opatrovnictví přímo sociálním pracovníkem.

➤ **Čím se řídí veřejní opatrovníci při výkonu své funkce:**

Otázka čím se pracovníci řídí při výkonu funkce, směřovala ke zjištění, zda se řídí zákonem, metodikou nebo zkušenostmi, a zda zjišťují jejich potřeby. Většina uvedla zákon (tím je myšlen Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.) a platnou legislativu. Dále uváděli Metodiku výkonu opatrovnictví Instand z.ú. 2015 nebo Základní informace pro obce jako veřejné opatrovníky. „*Řídím se platnou legislativou a morálními zásadami naší společnosti.*“ „*Legislativou, rozumem a zkušenostmi z praxe.*“ „*Zákonem, vyhláškami, mám mimo to vedoucí, která zná zákony, takže když nevím, tak jdu za ní. Každý opatrovanec má jiný problém, je to individuální, nejde to řešit podle jednohoustru.*“ Byla ale i negativní reakce. „*Žádné konkrétní informace jak se to má správně dělat nejsou. Dělán to tak, aby to bylo dobře. Myslím si, že by to měl dělat člověk, který k tomu má vztah, já to spíš dělám formálně.*“ Další se připojuje. „*Řídím se metodikou, ale popravdě tam nejsou popsány situace, které nastávají. Tam kde končí zákon, tam končí i metodika.*“ Z daného zjištění vyplývá, že se zejména opatrovníci řídí Občanským zákoníkem a metodikou, která je spíše všeobecná a málo podrobná.

➤ **Vztah VO k nesvéprávnému:**

V procesu pomáhání je důležité, jaký vztah zaujme opatrovník k opatrovanci, zejména proto, že to ovlivní vzájemnou důvěru a spolupráci mezi nimi. Zajímalo mně, jak posuzují pracovníci svůj vztah k opatrovanému, zda zaujímají spíše vztah autoritativní nebo rodičovský. Někteří potvrdili, že mají spíše přátelský vztah a to také z toho důvodu, že opatrovance znali již před omezením svéprávnosti. *„Mám s nimi přátelský vztah. Opatrovance jsem znal již před výkonem funkce.“* Další vnímá vztah jako náhradní rodič. *„Mám jednu holčičku, a s tou je ten vztah hodně partnerský. Bere mě jako takového náhradního rodiče. Vím o ní snad všechno.“* Další z dotazovaných se snaží o vztah rovnocenný jako se sobě rovným. *„Snažím se s ní komunikovat jako se sobě rovným.“* *„Vztah mám stejný jako ke svéprávnému. Snažím se k němu stavět stejně, aby se necítil méněcenný. Když nechápe nějakou otázku, tak mu jí položím jinak.“* *„Snažím se navázat téměř osobní vztah, protože si myslím, že vzhledem k jejich postižení se snáze domluvíme při řešení jejich problémů.“* Další pracovník přiznává, že ačkoliv se snaží o rovnocenný vztah, tak ne vždy se to daří a je to individuální. *„Snažím se stejně jako k ostatním klientům, ale ne vždy to jde.“* *„Je to různý, každý je jiný, a ke každému přistupuji jinak. S někým se dá normálně domluvit a s někým je to dost těžký.“* *„Chovám se k nim jako k ostatním, třeba když mu něco řeknu, aby to nedělal, a on to dělá neustále, tak už jsem pak přísnější.“* Z rozhovorů jsem zjistila, že většina pracovníků zastává spíše autoritativní přístup, zdůrazňovali, že se k nim chovají přátelsky, ale na druhé straně je někdy na ně potřeba být přísnější a dva opatrovníci chápou svůj vztah spíše jako rodič.

➤ **Vyjasňování rolí ve vztahu opatrovanec versus opatrovník:**

Chtěla jsem navázat na předchozí otázku a zjistit, jak opatrovanci svou roli přijímají, zda nechápu opatrovníky jako nepřátele. Pracovníci se zde nezabývali sebou, ale spíše se soustředili na to, jak je opatrovanci přijímají. Někteří dotázaní chápali, že podle opatrovaných jsou jako rodič. *„Řekl bych, že jsem jejich takový taťka, takže musí poslouchat. Není s tím problém.“* Většinou odpovídali, že je opatrovanci přijímali kladně. *„Vnímají nás jako někoho, kdo jim pomůže.“* *„Nemám s tím problém. Berou to tak jak to je. Spíš mi přijde, že někteří nechápu proč jsou zbavený a myslí si, že svoje potíže zvládnou bez pomoci.“* *„Když klientovi vyhovím, tak mě bere jako pomoc, ale když se stane, že mu nemůžu vyhovět, tak mě vnímá jako někoho, kdo ho omezuje.“*

„No přijde mi, že oni nás berou tak jako, že jim něco dáme.“ „V tom není žádný problém, oni mě berou jako někoho, kdo jim pomůže a já nemám problém se svou rolí opatrovníka.“ Jeden pracovník uvedl, že podle něho staří lidé roli opatrovníka s rolí jiné pomáhající profese nerozlišují. „U těch starých lidí myslím moc nerozlišují, jestli jsem veřejný opatrovník nebo zdravotní sestra.“ „Oficiálně se tam jdu představit, že jsme byli určený soudem, protože se nenašel nikdo z příbuzných, to jim říkám na rovinu. Někdy si mě zapamatujou, někdy ne.“ „Je to různý, někteří jsou bez problému, a jinde jsou ukřivděný, protože nejsou „blázni“. Pokud nastává situace, kdy nesvéprávný nechce s opatrovníkem spolupracovat, je pak na opatrovníkovi, aby mu celou záležitost rozumně vysvětlil a dokázal si získat jeho důvěru, aby opatrovanec pochopil, že pracovník je ten, kdo mu chce pomoci a chrání jeho zájmy.

➤ **Komunikace s nesvéprávným:**

Touto směřovanou otázkou jsem chtěla zjistit, jak probíhá komunikace, jak mezi sebou reagují. Zda třeba využívají nějaké zásady komunikace s duševně nemocným. Někteří problém v komunikaci nemají. „Naše opatrovance znám z mojí pracovní i soukromé znalosti místních poměrů. Není problém navázat komunikaci i vzhledem k tomu, že znám jejich situaci z předchozích let, kdy žili běžným životem.“ „Komunikace probíhá normálně, akorát, že nemůžou hospodařit s penězma.“ Většina přiznala, že je to individuální, a že mnohdy dochází k situacím, kdy je komunikace snadná a jindy je to problém. „Někdy je komunikace obtížná jindy bez problémů. Někdy komunikuju podobně jako se svojí babičkou.“ „Komunikace je normální. Respektuju, že mají své dny a nálady. Někdy s nimi mluvím direktivně, ale jsou taky období, že s nimi mluvím jak s dítětem.“ „Je to různý. Snažím se s nima komunikovat jako s běžným klientem, ale někdy musím být autoritativnější, například když jim domlouvám, aby se takhle nechovali.“ „Je to individuální. Mám jednu paní, která když jí něco řeknu, tak ví hned, co po ní chci, pak je spíš problém, jestli to chce udělat nebo ne. Mám tu třeba jednu paní, která má stanoveny 4000 Kč na měsíc, ale to jí nedávám najednou, ale týdně, protože by to hned utratila nebo propila. Chodí si vždy v pondělí ráno, aby měla na týden peníze na jídlo.“ Jeden pracovník uvedl, že komunikace s opatrovancem je snadná z toho důvodu, že jim je vlastně vděčný, že ho dostali z problémů. „Máme paní, které jsme sehnali byt, protože jí byl zabaven exekutorem dům a má exekuci na důchod. V současné době je paní zajištěná a ví, že musí sekat latinu, jinak by špatně dopadla. A

taky nám je za to nakonec vděčná, že jsme jí z toho dostali, ale zprvu s omezením nesouhlasila.“ Opatrovníci představují pro opatrovance možnost pozitivního kontaktu s lidmi. Někteří pracovníci přiznali, že s opatrovanými komunikují jen pokud je to nutné a více jim na komunikaci nezbývá moc času. Jiní se naopak snaží o komunikaci i mimo vyřizování úředních záležitostí. Celkově byl můj dojem, že díky tomu, že opatrovníci mají ke své funkci i jiné kumulované agendy na úřadech, pracují podle zákona, plní si úkoly tak jak mají ve své funkci, ale časově na nějaké individuální věnování a povídání si s opatrovancem čas nezbývá.

➤ **Četnost kontaktů opatrovníka s opatrovanci:**

Zajímalo mně, jak často se setkávají pracovníci se svými opatrovanci, a zda vůbec mají čas je navštěvovat vzhledem k výkonu své další agendy na obci. Převážná většina přiznala, že četnost kontaktů je dle potřeby. *„To je různý. Spíš podle potřeby se s nimi vidám.“* *„S opatrovanci jsem v kontaktu dle aktuální situace opatrovance, taky záleží jestli je opatrovanci poskytována pobytová služba, nebo je opatrovanec v domácím prostředí.“* *„Podle potřeby. S opatrovanci v ústavu méně často. S těmi v terénu osobně cca 2 x za měsíc, jinak telefonicky.“* *„Máme opatrovance, umístěného v psychiatrické léčebně, kterého máme krátce, tak toho jsem navštívila pouze 1x, vzdálenost mezi jeho původním trvalým bydlištěm a léčebnou je 90 km, což celou záležitost ztěžuje. Ale jinak u ostatních je to dle potřeby. Nějaká pravidelnost tam není.“* *„Podle potřeby a možností.“* *„Máme třeba opatrovance v zařízení, které je vzdálené i 100 km od naší obce. Tak tam je to fakt podle potřeby a možností.“* Někteří uvedli vyšší četnost než podle potřeby, a to zejména u těch, kteří žijí ve svém domácím prostředí. *„Opatrovanců máme hodně a času málo. Ty co máme v terénu, tak několikrát týdně, ale ty co jsou umístěni v nějakém pobytovém zařízení, tak s těmi dle možností, potřeby a vzdálenosti. Tam není až taková potřeba četnosti.“* *„To je hodně individuální. Do domova důchodců moc nechodím, pokud to nepotřebují. Když jdou třeba k doktorovi, tak to jezdím s nima, ale jinak ne. U těch mladších je to jinak, tam za nima jezdím častěji.“* *„Minimálně jednou týdně, tam kde vyplácím kapesné a k jedné paní chodím i na kontroly jednou za 10 dní do bytu v jakém je stavu, protože paní shromažďuje různé věci, takže jí říkám, tohle nesmíte, to vyhod'te. Jinak s ostatními se vidím tak 1x měsíčně.“* Z uvedeného vyplývá, že pokud je opatrovanec v nějakém pobytovém sociální zařízení, pak četnost kontaktů je spíše podle potřeby. Naopak pokud

je opatrovanec v domácím prostředí, tak tam opatrovník musí častěji chodit a být s ním v kontaktu, aby zkontroloval, zda je vše v pořádku a zda dotyčný má vše, co potřebuje.

➤ **Využívané sociální služby pro opatrovance:**

Touto otázkou jsem chtěla zjistit, zda jsou opatrovanci převážně v sociálních zařízeních, a pokud ano, tak o jaká zařízení se jedná. Pracovníci, kteří měli opatrovance v domácím prostředí uvedli, že pro ně využívají pečovatelskou službu. Jinak velmi často byla označována pobytová sociální zařízení Domov pro seniory, Domov pro osoby se zdravotním postižením, Chráněné bydlení a také Domov se zvláštním režimem nebo také psychiatrická léčebna.

➤ **Co opatrovníkům při výkonu funkce chybí:**

V této části jsem očekávala, že se rozhovoří o tom, jak postrádají metodiku a zákon o veřejném opatrovnictví. Ale stěžovali si i na hranice mezi sociální prací a opatrovnictvím. *„Při výkonu funkce mi chybí stanovení hranice mezi sociální prací a výkonem opatrovnictví.“* Většina si stěžovala na legislativu. *„Řekla bych hlavně legislativa a pak taky finance.“* *„Ačkoliv mi jsou jasná právní ustanovení týkající se veřejného opatrovnictví, tak mi ale chybí jasně vymezené povinnosti a práva opatrovníka.“* *„Určitě chybí větší opora v legislativě – sjednocení celé problematiky opatrovnictví.“* *„Systém opatrovnictví není na úřadech sjednocen.“* Někteří si stěžovali na čas, spolupráci a málo pracovníků. *„U nás by se mělo tomuto problému věnovat více pracovníků.“* *„Tak určitě čas a spolupráce rodiny.“* Někteří upozorňovali na nedostatečnou ochranu a chybějící metodiku, která bude řešit různé situace. *„Řekla bych, že podrobnější metodika, a abychom byli víc chráněný, protože ta zodpovědnost je tam velká a možností moc nemáte. Myslím, si že by tam měla být větší právní ochrana a fakt pořádná metodika, jak se to má dělat.“* *„Nějaká podrobná metodika a daný meze, kam až můžu zasahovat.“* *„Vozím je autem, ale pojištěný na to, že můžu vozit cizí lidi nejsme. To se prostě neřeší. To třeba v té metodice chybí, jak to dělat, aby to bylo legální. Jako opatrovník ho mám doprovázet všude, kde je to potřeba, ale není domyšlený, abych byla chráněná i já, v případech, kdy je mám někam vozit. Stejně tak jako když Vás napadne a začne vyvádět, tak co můžete dělat.“* Upozorněno bylo i na nedostatečnou kapacitu zařízení pro tyto lidi. *„Řekla bych, že je to špatné s umístěním takových lidí. Na zařízení se zvláštním režimem jsou velké čekací lhůty.“*

➤ **Problémy při výkonu opatrovnictví, s nimiž se setkávají opatrovníci:**

Touto otázkou jsem chtěla navázat na předchozí téma a čekala jsem, že na ní navážou a hlouběji se zamyslí nad tím, jaké jsou problémy v této oblasti. Stěžovali si na rozsudky soudů, kde byla stanovena neadekvátní částka nebo byl různý výklad rozsudku o omezení svéprávnosti. „*Při jednání s úřady, případně dalšími zainteresovanými osobami, kdy je různý výklad omezení uvedených soudem v rozsudku o omezení svéprávnosti.*“ „*Opatrovanec při soudním jednání uváděl, že není schopen hospodařit, i tak soud rozhodl, že může hospodařit s celou výší svého invalidního důchodu, následkem čehož vznikly problémy se zajištěním ubytování pro opatrovance, protože ten utratil peníze za nepotřebné věci.*“ „*Setkali jsme se s tím, že opatrovancovi byla soudem stanovena neadekvátní částka, tak jsme tam po čase podali návrh soudu na změnu, protože to nefungovalo.*“ Jiní uvedli jako problém časovou náročnost nebo nedostatek financí, které mají opatrovanci. „*Je to hlavně časová náročnost a opatrovanci přibívají „Problém, který bude narůstat jsou osoby, které žili na ulici a nebudou mít peníze na úhradu sociálních služeb – např. již nyní naše město doplácí za opatrovance v domově pro seniory.*“ „*Že mají opatrovanci málo peněz. Když jim zaplatíme pobytovou službu, tak už nemají vůbec nic. Seberou jim důchod a příspěvek na péči, a jim zbývá jen těch 15% kapesného. Pobytové služby jsou čím dál dražší a důchody se až o tolik nezvedly, takže pokud máte někoho mladýho, tak tam jeho budoucnost není růžová. Nedá se jim našetřit peníze, aby jim to pokrylo seniorský věk.*“ Někteří uváděli, že problémem jsou také dluhy a exekuce. „*Často se setkávám s tím, že když v době propuknutí nemoci vznikly dluhy, tak mnozí exekutoři k tomu vůbec nepřihlízejí a zablokují důchod, ikdyž je jasný, že to bylo v době té nemoci, tak by měly být ty smlouvy neplatné, ale je dost těžký to prosadit.*“ „*Vy tady dostanete nesvéprávného s dluhama a jak si s tím máte poradit. Přitom všichni ví, že si ty půjčky nabírali lidi v jeho okolí, a ne přímo on, i ten kdo to sním uzavíral mohl předpokládat, že není úplně v pořádku a přesto se to stalo a exekutoři jsou schopní to vymáhat.*“ Dalším problémem byla označena vzdálenost zařízení, ve kterém je opatrovanec hospitalizován a trvalé bydliště. „*Často je problém s tím, že klient má trvalé bydliště v obci, ale ve skutečnosti je už několik let v zařízení 100 km daleko. Sice je možný požádat soud o pověření obce, kde se ten dotyčný zdržuje, ale to pak záleží na posouzení soudu, zda to povolí.*“ Stejný případ je u dalšího pracovníka. „*Máme opatrovance*

v zařízení 80 km daleko, tak jsme požádali soud o změnu opatrovníka, ale ten to nepovolil.“ Jako problém byla označena i nespolupráce opatrovance. „No, že opatrovanec nechce spolupracovat. Máme paní, která musela dům prodat kvůli exekucím, a tak ho měla vyklidit. Ale to ona odmítala, tak jsme tam museli jít vyklízet my.“ Uvedeny byly nevyjasněné pravomoci. „Nevyjasněné pravomoci veřejného opatrovníka.“ „Např. na poště – pokud je zásilka do vlastních rukou adresáta, nikdo ani přes rozsudek soudu nám ji nedá, neboť pošta má svoje vlastní předpisy.“ Někteří se zamýšleli nad tím, že by bylo dobré, aby veřejné opatrovnictví vykonávali profesionálové. „Bylo by dobrý, kdyby opatrovníky dělali neziskovky nebo profesionálové. Není dobrý, že je to na obcích, protože vždycky je to přidělený k nějaké funkci a je to problém.“

➤ **Shrnutí**

Z rozhovorů uskutečněných s pracovníky vykonávajícími funkci veřejného opatrovnictví bylo zjištěno následující. Nejčastěji je výkon veřejného opatrovnictví prováděn zejména sociálními pracovníky. Nejčastějšími duševními poruchami u osob omezených ve svéprávnosti jsou mentální retardace, ta byla označena téměř všemi pracovníky, dále schizofrenie a demence. Všichni pracovníci shodně uvedli, že jejich práce má smysl. Argumentují tím, že chrání zájmy opatrovance, pomáhají se zajištěním lepšího života nebo také uvádí, že bez jejich pomoci by to nezvládli. Spolupráce s jinými institucemi byla hodnocena většinou kladně, zejména se soudy. V některých případech si stěžovali opatrovníci na domovy důchodců, kde ne vždy jsou opatrovníci respektováni. Jiní, však naopak vidí v pobytových zařízeních výhodu, protože suplují částečně práci opatrovníka. Při výkonu funkce může docházet ke střetům zájmů a to zejména pokud opatrovnictví vykonávají sociální pracovníci, kteří musí svou práci rozlišovat, co je v kompetenci sociálního pracovníka, a co vykonávají jako veřejní opatrovníci. Při výkonu se řídí zejména NOZ, Metodikou opatrovnictví Instand a Základními informacemi pro obce jako veřejné opatrovníky. Ačkoli tedy existuje metodika k výkonu opatrovnictví, pracovníci si stěžují na všeobecnost tohoto dokumentu, kde nejsou podrobnější informace k situacím.

Vztah opatrovníka k opatrovanému ovlivňuje spolupráci mezi nimi. Pracovníci uváděli, že u některých je vztah spíše rodičovský, někteří své opatrovance znali již z dřívějších a mají přátelský vztah. Snaží se s nimi navázat partnerský vztah, ale ne vždy

se to daří, a proto praktikují spíše vztah autoritativní. Někteří z pracovníků chápou svou roli jako rodiče vůči opatrovancům, kteří je musí poslouchat. Komunikace s opatrovaným je individuální a ne vždy jednoduchá. Někteří chápou, co se jim říká, někdy je potřeba být za přísného a s jiným je komunikace bezproblémová. Snaží se o komunikaci jako s každým jiným klientem. Četnost setkání je většinou podle potřeby. Je to také dáno tím, že pracovník má i další agendu a na výkon mu nezbyvá tolik času, stejně je to pak v případě, kdy má opatrovník více opatrovanců. Problém bývá, pokud opatrovanec má trvalé bydliště v obci, ale skutečně je v zařízení (nejčastěji psychiatrické léčebně) vzdálené třeba 100 kilometrů. Rozdíl je také v tom, zda je opatrovanec v terénu či domácím prostředí, kde je kontakt častější nebo v pobytovém zařízení, které nevyžaduje takovou četnost, protože péči a vyplácení kapesného zde zajišťuje samotné zařízení. Mezi využívané sociální služby patří zejména pobytová služba – domov pro seniory, domov se zvláštním režimem, domov pro osoby se zdravotním postižením nebo chráněné bydlení. Pokud opatrovanec žije ve svém domácím prostředí, pak nejčastěji je využívána pečovatelská služba.

Opatrovníkům chybí legislativa, která by se zabývala přímo veřejným opatrovnictvím, a na kterou odkazuje Občanský zákoník nebo také podrobnější metodika. Nejsou stanoveny meze, kam mohou zasahovat. Problémem se stává umístění těchto jedinců, kteří jsou většinou bez finančních prostředků na sociálních dávkách nebo jen s velmi nízkým příjmem, a sociální zařízení tyto lidi moc umisťovat nechťejí, vzhledem ke skutečnosti, že je málo takových zařízení a klientů s duševní poruchou stále přibývá. Při výkonu se také opatrovníci setkávají s tím, že je opatrovanci určena soudem neadekvátní částka k hospodaření a to je problém, protože v praxi to nefunguje. Další úskalí je časová náročnost, zejména tehdy, pokud má opatrovník doprovázet opatrovance např. k lékařům, nebo navštěvuje opatrovance v domácím prostředí ve vedlejší spádové obci, kde je potřeba častějšího kontaktu. Velmi často dochází k tomu, že opatrovník musí řešit dluhy a exekuce opatrovaného. Exekutoři nepřihlízejí na okolnosti, za kterých došlo k půjčce či nějaké službě a nekompromisně vymáhají dlužnou částku. Většina opatrovníků by přivítala, kdyby tuto funkci vykonávaly neziskové společnosti či profesionálové, kteří by na to měli kvalifikované lidi, čas a také finanční prostředky.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo popsat problematiku veřejného opatrovnictví v současném praktickém a právním kontextu a zabývat se etickými otázkami souvisejícími s výkonem veřejného opatrovnictví a upozornit na problémy, se kterými se veřejní opatrovníci potýkají. Institut opatrovnictví zahrnuje dvě oblasti, kterými jsou omezení svéprávnosti a následné ustanovení opatrovníka, který zastupuje jedince a chrání jeho práva a zájmy.

Nejprve jsem se věnovala otázce omezení svéprávnosti, která je až poslední možností, kdy nelze zvolit jinou méně omezující alternativu. Omezení svéprávnosti nahradilo v NOZ možnost úplného zbavení svéprávnosti, které dříve bylo možné a podle odborníků nadměrně využívané. Pro omezení svéprávnosti, které může učinit pouze soud, je nutné splnit určité podmínky. Důležité v procesu rozhodování jsou i výpovědi osob zapojených do péče posuzovaného. Doba omezení svéprávnosti je stanovena maximálně na dobu 5 let, a to zejména u případů, kdy nelze očekávat, že dojde ke zlepšení zdravotního stavu.

Rozhodnutím soudu o omezení svéprávnosti člověka je současně posuzovanému ustanoven opatrovník. Opatrovnictví člověka je institut, kterým mají být chráněna práva a zájmy opatrovance, a opatrovník mu poskytuje podporu při rozhodování. Lidem, kteří byli omezeni ve svéprávnosti a nemají nikoho blízkého, který by opatrovníka vykonával, je ustanoven veřejný opatrovník. Veřejné opatrovnictví je na obcích nejčastěji vykonáváno právě sociálními pracovníky, a z tohoto důvodu jsem se právě na veřejné opatrovnictví v této práci zaměřila.

Lidskoprávní otázky opatrovnictví se zabývaly právní ochranou duševně nemocných osob, kde základním principem je respekt k důstojnosti člověka jako lidské bytosti. Ochrana práv těchto jedinců je zakotvena v několika dokumentech, které vychází z *Listiny základních práv a svobod*, která všem bez rozdílu přiznává rovnost a respekt k lidské důstojnosti. Důvodem NOZ byl právě rozpor předchozího *Občanského zákoníku* s *Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením*, která

zdůrazňuje, aby opatření právní způsobilosti respektovala práva a vůli jedince, byla uplatňována na co nejkratší dobu a podléhala pravidelnému přezkumu.

Etická část se zabývala souvislostmi týkajícími se omezení svéprávnosti a výkonu opatrovnictví. Zamýšlela jsem se nad otázkou lidské důstojnosti, svobody člověka a omezení práv. Blíže jsem se věnovala etickým zásadám, kterými jsou respekt k autonomii, rovnost, podpora dobrého života a distributivní spravedlnost. Při řešení etických otázek je opatrovník ovlivňován různými systémy hodnot, které mají vliv na jeho práci. Tyto hodnoty jsem zde blíže popsala.

Základem lidských práv je lidská důstojnost a důvodem důstojnosti je mravní autonomie člověka. Zamýšlela jsem se nad tím, zda má být každý jedinec považován za lidskou bytost, které náleží nezcizitelná důstojnost v souvislosti s dvěma rozdílnými přístupy, kde jeden vycházel z kritérií lidského bytí dle Singera a druhý z ochrany důstojnosti každého zdravého i nemocného člověka. Lidská důstojnost je mimo jiné garantována právními dokumenty. Zabývala jsem se také otázkou svobody duševně nemocných, zejména možností svobodného rozhodnutí. Příkladem, kdy může docházet k narušení lidské svobody, může být nedobrovolná hospitalizace nebo třeba zásah do integrity opatrovance. V závěrečné části jsem se zamýšlela nad etickými problémy a dilematy, se kterými se pracovník při výkonu může setkat.

Závěr práce nahlížel do praxe veřejných opatrovníků a snažil se zjistit, co veřejným opatrovníkům chybí a s jakými problémy se setkávají. Výzkum byl proveden pomocí polostrukturovaných rozhovorů u pracovníků, kteří na obci vykonávají veřejné opatrovnictví. Mezi problémy při výkonu opatrovnictví, které opatrovníci uváděli, byla např. nedostatečná legislativa, chybějící podrobnější metodika, časová náročnost, nízká kapacita zařízení pro tyto jedince, vysoká četnost exekucí nebo neadekvátní částka určená opatrovanci k hospodaření. Cílem nebylo přijít s něčím převratným, ale poukázat na veřejné opatrovnictví, umožnit nahlédnout do praxe veřejných opatrovníků a zamyslet se nad souvislostmi opatrovnictví, lidských práv a etické oblasti.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

LITERATURA:

- ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, Praha: Academica, 2001, ISBN 80-200-0917-5.
- BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*, Praha: Aspi, 2005, ISBN 80-7357-073-4.
- FIŠER, O. MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*, Praha: Jabok, 2008, ISBN 978-80-904137-3-3.
- HAAS, M. *International Human Rights: A Comprehensive Introduction*, Publisher: Routledge, 2008, ISBN 9780415774550.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Lékařská etika*, Praha: Galén, 2002, ISBN 80-7262-132-7.
- HOLÁ L. *Mediace v teorii a praxi*, Praha: Grada Publishing, 2011, ISBN 978-80-247-3134-6.
- HROZENSKÁ, M. DVOŘÁČKOVÁ, D. *Sociální péče o seniory*, Praha: Grada Publishing, 2013, ISBN 978-80-247-4139-0.
- HUBÁLEK, S. KOŤOVÁ, M. *Etika v psychoterapii*, In WEISS, P. *Etické otázky v psychologii*, Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-845-6.
- JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, Praha: Triton, 2003, ISBN 80-7254-329-6.
- JÍLEK, D. CHUTNÁ, M. *Lidská práva v mezinárodních dokumentech*, Brno: Masarykova univerzita, 1994, ISBN 80-210-1005-3.
- JURÍČKOVÁ, L. *Opatrovnictví osob s duševní poruchou*, Praha: Grada Publishing, 2013, ISBN 978-80-247-4786-6.
- KELNAROVÁ, J. MATĚJKOVÁ, E. *Psychologie a komunikace pro zdravotnické asistenty*, 4.roč., Praha: Grada, 2008, ISBN 978-80-247-5203-7.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*, Praha: Portál, 2016, ISBN 978-80-262-1147-1.
- KUTNOHORSKÁ, J. a kol. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*, Praha: Grada Publishing, 2012, ISBN 978-80-247-3843-7.
- LAVICKÝ, P. *Zákon o zvláštních řízeních soudních, Praktický komentář*, Wolters Kluwer ČR, 2015, ISBN 978-80-7478-869-7.

- LUDEWIG, K. *Systemická terapie*, Pallata, 1994, ISBN 80-901710-0-1.
- MAHROVÁ, G. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*, Praha: Grada Publishing, 2008, ISBN 978-80-247-2138-5.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-502-8.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Slovník sociální práce*, Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-368-0.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*, Praha: Portál, 2. vydání, 2010, ISBN 978-80-7367-818-0.
- MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*, Praha: Grada Publishing, 2005, ISBN 80-247-1024-2.
- NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, Brno: Vydavatelství MU, 2001, ISBN 80-210-2673-1.
- OPATRŇY, M. LEHNER, M. a kol. *Teorie a praxe charitativní práce*, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích, Teologická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7394-214-4.
- PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*, Brno: MSD, 2006, ISBN 80-86633-40-3.
- SPAEMANN, R. *Štěstí a vůle k dobru*, Oikoymenh, 1998, ISBN 80-86005-01-0.
- SUTOR, B. *Politická etika*, Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-17-8.
- ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace*, Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-889-0.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*, Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2009, ISBN 978-80-86429-36-6.
- WAGNEROVÁ, E. ŠIMÍČEK, V. LANGÁŠEK, T. a kol. *Listina práv a svobod komentář*, Wolters Kluwer, 2011, ISBN 978-80-7357-750-6.
- WEIS, P. *Etické otázky v psychologii*, Praha: Portál, 2011, ISBN 978-80-7367-845-6.
- WIPPLINGEROVÁ, M. ZAHRADNÍKOVÁ, R. SPURNÁ, K. *Zvláštní řízení soudní, Právní monografie*, 2. opravené vydání, Wolters Kluwer, ISBN 978-80-7478-829-1.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- ČESKÁ JUSTICE, Osobní setkání kvůli svéprávnosti nemusí konat výhradně soudci, 2016. [online], [cit. 2016-11-11]. Dostupné na WWW: <<http://www.ceska-justice.cz/2016/04/osobni-setkani-kvuli-svepravnosti-nemusi-konat-vyhradne-soudci/>>
- ČESKÁ JUSTICE, Změna ve veřejném opatrovnictví, Pelikán chce ulevit malým obcím, 2016. [online], [cit. 2016-11-13]. Dostupné na WWW: <<http://www.ceska-justice.cz/2016/06/zmena-ve-verejnem-opatrovnictvi-pelikan-chce-ulevit-malym-obcim/>>
- DVS, *Veřejné opatrovnictví vyžaduje peníze in Deník veřejné správy*, 2016. [online], [cit.2016-10-07]. Dostupné na WWW: <<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6714562>>
- FIŠER, O. a kol. *Etika a lidská práva v sociální práci*, Praha: Centrum sociálních služeb, 2008. [online], [cit.2016-12-07]. Dostupné na WWW: <<http://mail.vsss.cz/skripta/BI%C3%A1ha/Etika/Etika-a-lidska-prava.pdf>>
- JURÍČKOVÁ, L. FILKA, J. IVANOVÁ, K. Identifikace aktuálních problémů ve výkonu funkce veřejného opatrovníka in KONTAKT - časopis pro ošetrovatelství a sociální vědy ve zdraví a nemoci, 2012. [online], [cit. 2016-11-13]. Dostupné na WWW: <<http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/kontakt/administrace/clankyfile/20120424142519195038.pdf>>
- KOŘÍNKOVÁ, D. STRNAD, J. a kol. *Analýza oblasti právní způsobilosti a opatrovnictví uživatelů sociálních služeb z hlediska transformace sociálních služeb*, s. 22 – 23. [online], [cit. 2017-01-31]. Dostupné na WWW: <<http://www.trass.cz/wp-content/uploads/2016/02/analyza-pravni-zpusobilosti.pdf>>
- MAKOVCOVÁ, S. *Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením*, [online], [cit. 2016-09-13]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/10775/umluva_info_160511.pdf>

- MDAC, *Opatrovnictví a lidská práva v České republice, Analýza právní úpravy a politiky v oblasti opatrovnictví*, 2007. [online], [cit. 2016-11-07]. Dostupné na WWW:
<[http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/Czech_Guardianship_and_Human_Rights_in_the_Czech% 20Republic.pdf](http://www.mdac.info/sites/mdac.info/files/Czech_Guardianship_and_Human_Rights_in_the_Czech%20Republic.pdf)>
- NATIONAL GUARDIANSHIP ASSOCIATION, Inc. *About Guardianship*, [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW:
<http://www.guardianship.org/what_is_guardianship.htm>
- NEUBERTO VÁ, L. *Osoba opatrovníka dle Nového občanského zákoníku*, in Sociální služby, říjen 2013, [online], [cit. 2016-10-07]. Dostupné na WWW:
<http://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/SS%2010-2013%20final%20s_30-31.pdf>
- OSN, *Zásady ochrany duševně nemocných*, [online], [cit. 2016-08-22]. Dostupné na WWW:
<http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/zdravotnictvi/Zasady_OSN_ochrana_dusevne_1991.pdf>
- PRUDÍKOVÁ, D. Nový občanský zákoník – nové principy rozhodování ve věcech právní osobnosti a svéprávnosti. In *Podkladový materiál k semináři pro soudce, soudní znalce a státní zástupce k problematice procesu změny a ustanovování opatrovnictví uživatelů služeb sociální péče* [online], [cit. 2016-08-22]. Dostupné na WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/15636/podklady_pro_opatrovniky_final.pdf>
- PRUDÍKOVÁ, D. SMOLÍKOVÁ, K. a kol. *Podkladový materiál k semináři pro veřejné opatrovníky k problematice výkonu opatrovnictví uživatelů služeb sociální péče ve vztahu k procesu transformace a deinstitucionalizace sociálních služeb*, [online], [cit. 2016-08-22]. Dostupné na WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/15636/podklady_pro_opatrovniky_final.pdf>
- QUIP, *Bílá kniha, K implementaci čl.12 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením: Rovnost před zákonem*. [online], [cit. 2016-09-20]. Dostupné na WWW:
<<http://www.kvalitavpraxi.cz/res/archive/026/002977.pdf?seek=1418153326>>

- RADA EVROPY VÝBOR MINISTRŮ, *Doporučení č. R (99) 4 ohledně zásad právní ochrany nezpůsobilých dospělých osob*, část II., pravidlo 1. [online], [cit. 2016-11-24]. Dostupné na WWW:
<http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/zdravotnictvi/R_99_4_zasady_pravni_ochrany_nezpusobilych.pdf>
- *Recomandation No. R (99) 4 of the Committee of ministers to member states on principles concerning the legal protection of incapable adults* [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW:
<<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=536854&SecMode=1&DocId=396848&Usage=2>>
- RITTICHOVÁ, B. a kol. *Analýza možnosti vytvoření institutu profesionálního opatrovníka a podpůrce v právním prostředí ČR*, 2014. [online], [cit. 2016-11-20]. Dostupné na WWW:
<<http://lp.cz/publikace/analyza-moznosti-vytvoreni-institutu-profesionalniho-opatrovnika-a-podpurce-v-cr/>>
- RÜEGGER, H. Etické výzvy fenoménu demence, Sociální služby, 2014, roč. 2016. [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW:
<<http://www.socialnisluzby.eu/ckfinder/userfiles/files/SS%202014%20final%20s%2016-21.pdf>>
- SEMBOL, J. *Svéprávnost a možnosti jejího omezení podle nového občanského zákoníku* 2014. [online], [cit. 2016-07-28]. Dostupné na WWW:
<<http://www.hajduk.cz/svepravnost-a-moznosti-jejeho-omezeni-podle-noveho-obcanskeho-zakoniku>>
- SMO ČR, *Co čeká veřejné opatrovníky v roce 2016*. [online], [cit. 2016-11-08]. Dostupné na www:
<http://www.smocr.cz/cz/oblasti-cinnosti/socialni-oblast/co-ceka-verejne-opatrovniky-v-roce-2016.aspx>>
- SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE, *MKN 10, Poruchy duševní a poruchy chování*, [online], [cit. 2016-08-21]. Dostupné na WWW: <
<http://www.uzis.cz/cz/mkn/F70-F79.html>>
- ŠVARC, J. *Svéprávnost a její omezení. Neplatnost právního jednání in Psychiatrie pro praxi*, 2014. [online], [cit. 2016-07-11]. Dostupné na WWW:
<<http://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2014/02/10.pdf>>

- ŠILHÁNOVA, L. *Besedy o lidských právech*, Praha: 2003 [online], [cit. 2016-11-23]. Dostupné na WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004033106>>
- TUŽILOVÁ, J. *Co čeká veřejné opatrovníky v roce 2016*, in *Deník veřejné správy*, 2016. [online], [cit. 2016-11-22]. Dostupné na WWW: <<http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6712041>>
- *Všeobecná deklarace lidských práv*, NEW York, 1948, [online], [cit. 2017-02-08]. Dostupné na WWW: <<http://www.osn.cz/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>>

ZÁKONY A OSTATNÍ PRÁVNÍ PŘEDPISY:

- PŘEDSEDNICTVO ČNR, *Listina základních práva a svobod*.
- Sbírka č.10/2010, *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením*.
- Zákon 89/2012, *Občanský zákoník*, v platném znění.
- Zákon 292/2013, *o zvláštních řízeních soudních*, v platném znění.

OSTATNÍ ZDROJE:

- HRUBÁ, E. Nový Občanský zákoník přináší nové možnosti v podporovaném rozhodování in *Sborník článků k problematice opatrovnictví a svéprávnost*.
- INSTAND, z.ú., *Metodika výkonu opatrovnictví*.
- MPSV, ČEBIŠOVÁ, R. CHÁBOVÁ R. a kol. *Dobrá praxe opatrovnictví a poskytování podpory při právních úkonech a při rozhodování*.
- MPSV, *Sborník článků k problematice opatrovnictví a svéprávnost*.
- MV, *Základní informace pro obce, jako veřejné opatrovníky*.
- POSLANECKÁ SNĚMOVNA, Důvodová zpráva in *Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012, občanský zákoník a další související zákony*.
- RIPOVÁ, L. *Kvalita života a zdravotně sociální péče: Sborník č. 5/2005*. Kostelec nad Černými lesy: IZPE, 2005. ISSN 1213-8096

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

DVS	Deník veřejné správy
MDAC	Centrum advokacie duševně postižených
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MV	Ministerstvo vnitra
NOZ	Nový Občanský zákoník
SMO ČR	Svaz měst a obcí České republiky
Úmluva	Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I.	Dotazník
------------	----------

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1	Počet osob omezených nebo zbavených způsobilosti k právním úkonům k 31.12.2010
Graf č. 2	Počet obcí vykonávajících činnost opatrovníka v roce 2015

PŘÍLOHY

Příloha I. DOTAZNÍK K PROBLEMATICE VEŘ. OPATROVNICTVÍ

1. Jakou funkci na obci vykonáváte? (Sociální pracovník, úředník nebo jiný pracovník obce.)
2. Jaké duševní poruchy převládají u opatrovanců, u nichž vykonáváte funkci opatrovníka?
3. Jak Vaše práce přispívá k podpoře smyslu života opatrovance?
4. Jak hodnotíte spolupráci s dalšími pracovníky ostatních institucí, kteří jsou zapojeni do péče o opatrovance?
5. S jakými střety zájmů jste se při výkonu své funkce setkali?
6. Jaký přínos má podle Vás práce opatrovníka?
7. Čím se řídíte při výkonu své funkce opatrovníka?
8. Jaký vztah máte k nesvéprávnému?
9. Jak probíhá vyjasňování rolí ve vztahu nesvéprávný versus opatrovník?
10. Jak probíhá komunikace s nesvéprávným?
11. Jak často jste v kontaktu se svými opatrovanci?
12. Využíváte pro své opatrovance nějaké sociální služby? Pokud ano, uveďte prosím jaké.
13. Co Vám při výkonu opatrovnictví chybí?
14. S jakými problémy se při výkonu opatrovnictví nejčastěji setkáváte?

ABSTRAKT

ŠIMKOVÁ, P. *Etické aspekty opatrovnictví*, České Budějovice 2017. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce PhDr. Roman Míčka, Th.D., Ph.D.

Klíčová slova: Lidská práva, lidská důstojnost, svoboda, svéprávnost, opatrovnictví, opatrovník, veřejný opatrovník, omezení svéprávnosti, duševní poruchy, duševně nemocný, etické zásady, etická dilemata.

Tato diplomová práce popisuje problematiku veřejného opatrovnictví v současném praktickém a právním kontextu. Zabývá se lidskými právy, otázkou omezení svéprávnosti a podmínkami, které musí být splněny. Uvádím zde, jaké jsou druhy opatrovníků nebo jaké má opatrovník práva a povinnosti. Zamýšlím se nad etickými otázkami v souvislosti s opatrovnictvím, které se týkají lidské důstojnosti a svobody. V závěru práce se snažím prostřednictvím rozhovorů nahlédnout do praxe veřejného opatrovnictví a zjistit, s jakými problémy se veřejní opatrovníci setkávají.

ABSTRACT

ŠIMKOVÁ, P. *Ethical aspects of guardianship*, České Budějovice 2017. Diploma. University of South Bohemia in České Budějovice. Faculty of Theology, Department ethics, psychology and charity work. Supervisor PhDr. Roman Míčka, Th.D., Ph.D.

Keywords: human rights, human dignity, freedom, legal capacity, guardianship, guardian, public guardian, restriction on legal capacity, mental disorders, mentally disabled, insane ethics, ethical dilemmas.

This thesis discusses the issues of public guardianship in the current practical and legal context. It deals with human rights, the question of the limitation of incapacitation, and the conditions that must be met. I present here, what the different types of guardians are, or what are the rights and obligations of a guardian. I think about the ethical issues in conjunction with guardianship, that relate to human dignity and freedom. In conclusion, through talks I'm trying to look into practice of public guardianship and determine what problems the public guardians deal with.